

EKONOMICKÝ ČASOPIS

ROČNÍK V

ČÍSLO 4

NOVÝ VELKÝ ROZMACH SOVIETSKEHO POĽNOHOSPODÁRSTVA

Na plenárnom zasadnutí ÚV KSSS dňa 3. septembra predniesol tajomník ÚV KSSS súdruh Chruščev referát o opatreniach na ďalší rozvoj poľnohospodárstva v SSSR. Tieto opatrenia majú ďalekosiahly význam. Majú zabezpečiť prudký vzrast poľnohospodárskej výroby a upraviť niektoré dôležité vzťahy poľnohospodárstva k ostatným častiam sovietskej ekonomiky.

Ohlásené úlohy a opatrenia svedčia o ohromných možnostiach kolchozného zriadenia. Za necelé dva roky majú sa zvýšiť stavy hospodárskych zvierat o 17—31% pri súčasnom zvýšení ich úžitkovosti. Pritom nejde o obnovu stád, ale o nový vzrast nad úroveň, dosiahnutú v posledných rokoch pred vojnou, teda o rozšírenie kapacity živočíšnej výroby. Zároveň so stavmi úžitkových zvierat treba dvíhať aj matečné stáda, výrobu krmív, zriaďovať nové maštalné priestory, zaraďovať nových pracovníkov do živočíšnej výroby atď. Za týchto okolností treba označiť zvýšenie, plánované v SSSR na roky 1953 a 1954, za prenikavé. V kapitalistických podmienkach poľnohospodárskej výroby podobné zvýšenie nemožno vôbec dosiahnuť.

Treba ďalej pripomenúť skutočnosť, že nejde len o dočasné výnimočné zvýšenie jedného odvetvia, zabezpečované koncentráciou mimoriadnych prostriedkov na užší úsek. Súčasne má sa rýchlo zvyšovať aj výroba zemiakov, zeleniny, technických plodín a zrnovín.

Opatrenia vytvárajú ďalšie vhodné podmienky pre plnšie pôsobenie základného ekonomického zákona socializmu najmä zabezpečením novej, dokonalejšej techniky a jej plným využitím, odstraňovaním niektorých narastajúcich disproporcií, majstrovským využitím zákona hodnoty a skvalitnením riadenia poľnohospodárstva.

Referát osvetľuje niektoré stránky základného ekonomického zákona socializmu, na konkrétnych príkladoch aplikuje zákon hodnoty, zásadu hmotnej zainteresovanosti a zákon plánovitého proporcionálneho rozvoja.

Pre prax riadenia poľnohospodárstva je referát súdruha Chruščeva príkladom majstrovského spájania hlbokého teoretického rozboru situácie s konkrétnymi operatívnymi opatreniami.

Poľnohospodárska výroba v SSSR zaznamenávala v celom povojnovom období nepretržitý vzrast na podklade zvyšujúcej sa úrovne techniky. Nový prudký vzrast výroby má poskytnúť ešte plnšie zabezpečenie maximálneho uspokojenia neustále rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb celej spoločnosti. Podľa súdruha Chruščeva sa v niektorých „poľnohospodárskych odvetviach výroby prejavil v posledných rokoch nesúlad medzi rýchle rastúcimi potrebami obyvateľstva a úrovňou výroby“. Tento nesúlad sa na základe posledných opatrení ÚV KSSS odstráni.

V SSSR je ťažký priemysel na vysokej úrovni, a práve na tomto základe možno dnes organizovať rýchly vzostup výroby spotrebných tovarov. Po vybudovaní ťažkého priemyslu sa ukázala potreba skúmať otázku tempa vzrastu výroby v skupine I a II a pri zachovaní prednostného rastu výroby výrobných prostriedkov dostáva sa do popredia otázka tempa rozvoja poľnohospodárstva. V SSSR sa výroba výrobných prostriedkov v období rokov 1925—1953 zväčšila 55-krát, výroba spotrebných tovarov však len 12-krát. V piatej päťročnici sa už tempo vzrastu výroby v oboch skupinách tesne približuje. Rozbor týchto súvislostí má nesmierny význam pre plánovanie národného hospodárstva.

Súdruh Chruščev vyznačuje vo svojom referáte smer rastu materiálnych a kultúrnych potrieb spoločnosti a vyvodzuje z nich konkrétne perspektívne úlohy pre poľnohospodársku výrobu. Boly postavené vedecky zdôvodnené normy výživy, potrebnej pre všestranný harmonický vývoj zdravého človeka a z nich odvodené konkrétne úlohy pre výrobu mäsa, mlieka a vajec. Rozpracovanie otázok rastu životnej úrovne socialistického človeka, objasňovanie zákonitosti rastu materiálnych a kultúrnych potrieb spoločnosti, stáva sa základným podkladom perspektívneho plánovania vôbec.

Opatrenia ohlásené súdruhom Chruščevom znamenajú hlbší zásah do sústavy cien poľnohospodárskych výrobkov v SSSR. Ide o dve veci.

Po prvé, o celkové zvýšenie úrovne poľnohospodárskych cien a po druhé, o zmenu relácií medzi cenami jednotlivých výrobkov.

Celkové zvýšenie cien (nezáleží na tom, že sa uskutočňuje zvýšením cien iba pri časti výrobkov) vyplynulo zo zásady materiálnej zainteresovanosti. Podiel pracovníkov socialistického hospodárstva na národnom dôchodku závisí aj od národohospodárskej dôležitosti ich práce. Účasť kolchozov na národnom dôchodku pri danom objeme ich výroby a daných cenách priemyselných tovarov možno regulovať najmä cenami tovarov, vyrábaných kolchozmi. Zvýšenie cien poľnohospodárskych výrobkov v SSSR znamená teda, že strana i vláda zvyšujú hmotnú zainteresovanosť kolchozov a tak zabezpečujú vysoký plánovaný vzostup poľnohospodárskej výroby.

Toto opatrenie, pravda, neurčuje hlavnú cestu rozvoja kolchoznej výroby. Rast dôchodkov kolchozníkov pôjde hlavne po línii zvyšovania produktivity práce, čo musí práve viesť k charakteristickému zjavu socialistickej ekonomiky, k snižovaniu cien i poľnohospodárskych výrobkov.

Aj u nás sme využili túto páku. Aby sme družstvá a individuálnych roľníkov viac zainteresovali na ďalšom vzraste ich výroby, zvýšili sme, a to podstatne, ceny hlavných poľnohospodárskych výrobkov.

Ešte väčší význam pre naše pomery má druhá stránka cenových úprav vykonaných v SSSR — zmena cenových relácií vo vnútri poľnohospodárskej výroby. V tomto smere sa využíva pôsobnosť zákona hodnoty.

Časť tovarov, vyrábaných v poľnohospodárskom podniku (väčšina rastlinných výrobkov, mlieko a iné) môže byť pre iné výrobky surovinou. Ak nie je pomer cien oboch druhov výrobkov približne taký ako pomer ich hodnôt, môžu nastať rôzne nežiadúce zjavy. Napríklad nízko určené ceny raží môžu vyvolávať snahu podniku (JRD) skrmovať raž, pretože možnosti speňaženia mäsa sú výhodnejšie. JRD sa pokúša vyrábať skôr tie výrobky, kde sú vysoké ceny, na úkor tovarov, kde je cena určená nízko. Vytvára sa tendencia porušiť plán.

Ak sú pri výrobkoch, ktoré nevyžadujú ďalšie spracovanie v potravinárskom priemysle, veľké rozdiely medzi výkupnou a predajnou cenou, vzniká tendencia uniknúť s týmito výrobkami na nelegálny trh.

V týchto smeroch pôsobí zákon hodnoty aj v podnikoch družstevno-socialistických, ktoré realizujú časť svojich výrobkov na trhu. Zákon hodnoty, pravda, nijako tu nereguluje výrobu; tá je určená plánom. Vytvára však škodlivú tendenciu porušovať plán a pri prísnej plánovacej

disciplíne zoslabuje hmotnú zainteresovanosť na výrobkoch s nízkou cenou.

V referáte súdruha Chruščeva je hlboký rozbor týchto vzťahov. Na základe rozboru sa uskutočnili veľké zmeny v cenách poľnohospodárskych výrobkov. Ceny dobytky sa zvyšujú viac ako päť a polkrát, mlieka dva razy, zemiakov dva a polkrát. Dochádza k podstatnej zmene skladby cien v prospech živočíšnej výroby. Tým sa tvoria vhodné ekonomické podmienky k jej prudkému vzrastu. Zosilňuje sa hmotná zainteresovanosť kolchozov na niektorých odvetviach výroby. Súduh Chruščev určuje aj metódu, ako určovať mieru materiálnej zainteresovanosti kolchozov na jednotlivých odvetviach výroby. Zisťuje ju výškou príjmu za predaj jednotlivých výrobkov, pripadajúcou na 1 trudodeň, odpracovaný v príslušnom odvetví. Kým na 1 trudodeň vo výrobe technických plodín pripadlo 18 rubľov, pri obilninách 8—14 rubľov, v živočíšnej výrobe len 5 rubľov. Pomer príjmov pri obilninách a technických plodínach je správny, lebo štát má záujem na urýchlennom rozvoji výroby technických plodín. Nevýhodné ekonomické postavenie živočíšnej výroby bolo cenovými úpravami prekonané.

Otázka správnych proporcií cien nie je pri složitých vzťahoch odvetví poľnohospodárskej výroby a pri existencii dvojakých, resp. trojakých predajných cien vôbec jednoduchá. Predsa je žiadúce zväziť aj u nás metódou, použitou súduhom Chruščevom, ekonomickú situáciu, najmä pestovanie technických plodín a chov hovädzieho dobytky. Pre ekonomický výskum poľnohospodárstva otvára sa tu nové široké pole práce.

V žiadnom prípade neslobodno však preceňovať význam podobných opatrení v ekonomickom ovplyvňovaní poľnohospodárskej výroby. Rozhodujúce sú opatrenia v oblasti výroby. Produktivita práce v živočíšnej výrobe je nízka, prevláda ručná práca, preto sú aj príjmy z predaja živočíšnych výrobkov nízke. Rozhodujúca úloha bude aj tu pripadať mechanizácii maštalí a zlepšovaniu plemennej akosti zvierat, teda nakoniec — zvyšovaniu produktivity práce v chove zvierat.

Aj u nás zabezpečuje strana a vláda rozvoj po tejto línii. Podľa vyhlásenia súdruha Širokého zo dňa 15. septembra zvyšujú sa investičné úvery pre JRD na 1 miliardu korún. Takto sa umožní vo väčšej miere technicky zdokonaľovať živočíšnu výrobu.

Referát súdruha Chruščeva odhaľuje niektoré existujúce a narastajúce disproporcie v rozvoji poľnohospodárstva SSSR. Sú to skoro všetko disproporcie rastu. Ich odstránenie veľkou mierou prispeje k prudkému

vzrastu poľnohospodárskej výroby. Disproporcia vzniká medzi rozvojom živočíšnej výroby na jednej strane a vzrastom krmovínovej základne a výstavbou ustajňovacích priestorov na strane druhej. Iný nepomer sa vytvoril medzi potrebou vysokej výroby živočíšnych výrobkov, mäsa, mlieka a vzrastom matečných stád, medzi úrovňou a smerom mechanizácie a rýchlym rozširovaním osevu kŕmnych plodín a okopanín, medzi produkciou trávnych semien a potrebou zaviesť trávopoľný osevný postup. Vzhľadom na potrebu väčšej výroby zemiakov a zeleniny zostáva výroba maštalného hnoja, minerálnych hnojív a kvalitnej zemiakovej sadby. Vo vnútri mechanizácie zostáva výstavba údržbárskych dielní a výroba náhradných súčiastok za vzrastom strojového parku. Pôdne meliorácie nestačia potrebnému rozširovaniu havlíka. Nepomer vzniká medzi stavom techniky a úrovňou kádrov. Smer školenia kádrov už plne neodpovedá štruktúre potreby školených pracovníkov.

Väčšina opatrení navrhnutých v referáte súdruha Chruščeva má práve za účel likvidáciu týchto disproporcií. Mnohé z nich sa vyskytujú aj u nás. V socialistickom hospodárstve je potrebné systematicky odhaľovať existujúce rozpory, predvídať možnosti ich rastu a s plnou rozhodnosťou im čeliť. Vládne vyhlásenie, prednesené súdruhom Širokým, dáva veľkú možnosť likvidovať disproporcie v rozvoji nášho poľnohospodárstva, a to najmä v smere posilnenia krmovínovej základne, zvýšenia úrovne mechanizácie. Najbezpečnejšou zárukou odhaľovania disproporcií bude dôsledné a široké uplatnenie bilančnej metódy v plánovaní a kontrole plnenia plánu v poľnohospodárstve, používanej dosiaľ vo veľmi skromnej miere.

Opatrenia k ďalšiemu rozvoju poľnohospodárstva v SSSR široko využívajú zásadu materiálnej zainteresovanosti kolchozníkov. Okrem už uvedených cenových opatrení sú to ďalej úpravy vo výške povinných štátnych dodávok, ktoré majú povzbudiť hmotný záujem kolchozov. Malé individuálne hospodárstvo kolchozníkov upevňuje ich záujem na družstevnej výrobe. Do tých čias, kým spoločné hospodárstvo nevyprodukuje aj pre členov hojnosť spotrebných predmetov, nemožno pokladať záhumienok za trpenú príťaž, ale naopak, kolchoz sám vo vlastnom záujme musí poskytovať pomoc osobnému hospodárstvu svojich členov. Pri veľkej úlohe MTS v kolchoznej výrobe treba zvýšiť hmotnú zainteresovanosť traktoristov upevnením ich pracovného pomeru a zvýšením zaručeného mzdového minima. Robia sa opatrenia na rozšírenie prémio-

vého systému v pestovaní. Zvýhodňujú sa pracovníci na úseku živočíšnej výroby, čím sa väčšou mierou usmerňuje záujem a práca kolchozníkov na toto odvetvie. Mení sa spôsob určovania odmien MTS, pretože doterajší systém, podľa ktorého sa úplata MTS progresívne zvyšovala s hektárovým výnosom, poškodzovala najpokrokovejšie kolchozy. Z podobných dôvodov sa opravuje aj prax plánovania povinných štátnych dodávok (za nižšie ceny), ako aj metódy plánovania hektárových výnosov.

Hmotná zainteresovanosť je hybnou silou pokroku vo výrobe a jej rozvoji. V našich podmienkach môže rozvíjanie zásady hmotnej zainteresovanosti upevniť najmä socialistické formy organizácie práce a pomôcť prekonávať vlečúce sa úzke profily družstevnej výroby (ošetrovanie okopanín, úžitkovosť v živočíšnej výrobe). Poľnohospodárskej ekonomike sa aj tu otvára široké pole výskumu s bezprostredným praktickým účinkom.

Súdrh Široký ohlásil sníženie noriem dodávok, najmä krmív. Táto skutočnosť umožní väčší rozvoj živočíšnej výroby a tým prehĺbi hmotnú zainteresovanosť JRD, malých a stredných roľníkov na dobrých výsledkoch ich práce.

Aby mohol základný ekonomický zákon socializmu naplno pôsobiť v želateľnom smere, treba neustále uvedomele urovnávať cesty tomuto zákonu. „Materiálne podmienky a možnosti samy osebe bez organizátorskej práce nemôžu mať patričný účinok“ — hovorí súdrh Chruščev. Do popredia vystupuje zástoj strannícko-politickej práce a riadenie poľnohospodárstva.

Metódy riadenia sa prispôsobujú úlohám. V terajšej etape vývoja poľnohospodárstva prikladá sa v SSSR v oblasti riadenia prvoradá dôležitosť zabezpečeniu najvyššej techniky. „Riadiť poľnohospodárstvo, to znamená predovšetkým študovať, zovšeobecňovať a rozširovať pokrokové skúsenosti a vymoženosti vedy“ — vyhlasuje súdrh Chruščev. Treba rýchlo prekonávať zaostávanie poľnohospodárskeho výskumu a zvýšiť úroveň odbornej prípravy kádrov.

Nové úlohy vyžadujú aj nové rozmiestenie kádrov. Stotisíc odborníkov z ministerstiev a nižších poľnohospodárskych orgánov sa priblíži praxi. Ide o to, aby v každom kolchoze pracovali 1—2 odborníci. Nová vysoká technika v poľnohospodárskej výrobe žiada vysokú úroveň kádrov. Vznikla nevyhnutnosť zabezpečiť, aby vedúci pracovníci MTS a kolchozov mali vysokoškolské alebo stredoškolské vzdelanie.

Vzhľadom na nové veľké úlohy sa zlepší štýl práce Ministerstva pôdo-

hospodárstva a dodávok SSSR. Pri väčšej vyspelosti nižších orgánov poľnohospodárskej správy stával sa spôsob riadenia a plánovania ministerstva, zabiehajúci do malých podrobností, hamovkou iniciatívy. Všeobecné, i keď podrobné smernice vedú k šablónovitosti a splošťujú problematiku. Kvôli zlepšeniu riadenia sa uskutoční reorganizácia ministerstva. Doterajšia jeho preorganizovanosť spôsobovala nepružnosť a pomalosť v práci.

Vyššia technická úroveň poľnohospodárskej výroby vyniesla na povrch otázku prísneho dodržiavania technologického postupu vo výrobe. Zostreje sa kontrola kvality prác, agrotechnických a zootecnických opatrení.

Na širokom základe sa ide budovať výstavníctvo. Je to súčasť socialistickej súťaže. Na výstave môžu vystavovať svoje výrobky len najlepší pracovníci. Kolchozy súťažia o česť zúčastniť sa na výstave.

Samé opatrenia na ďalší rozvoj poľnohospodárstva v SSSR sú vzorom najvyššieho riadenia. Rozoberajú najzávažnejšie otázky rozvoja v danej etape komplexne, nezabiehajú do prílišných podrobností. Opatrenia sú podložené všestranným hlbokým rozborom ekonomických, technických a organizačných podmienok ďalšieho vzrastu, majstrovským využitím zákonitosti socialistickej ekonomiky. Hlboký základný rozbor je spojený s dôkladnou odbornou znalosťou problematiky. Opatrenia odhaľujú ohromné možnosti socialistickeho poľnohospodárstva vo vytváraní hojnosti spotrebných článkov, dávajú perspektívu rýchleho prechodu ku komunistickej spoločnosti.

Usnesenia ÚV KSSS majú veľký význam aj pre nás. Pri riešení problematiky rastu výroby v JRD sa učíme zo skúseností kolchozov. Dôkladné štúdium referátu súdruha Chruščeva a opatrení, vydaných na jeho podklade, je nám veľkou pomôckou pri zabezpečovaní vzrastu poľnohospodárskej výroby.

FELIX HUTNÍK

NIEKTORÉ OTÁZKY KOLEKTIVIZÁCIE NÁŠHO POĽNOHOSPODÁRSTVA V DIELE KLEMENTA GOTTWALDA

Pracujúci ľud Československa vynakladá v súčasnom období všetko svoje úsilie na vytváranie čo možno najpriaznivejších podmienok pre pôsobenie základného ekonomického zákona socializmu. Toto úsilie je usmerňované našou Komunistickou stranou Československa a vládou. Najlepším dôkazom toho je usnesenie vlády Československej republiky z 15. septembra 1953 o hlavných úlohách vlády v odbore hospodárskej politiky v najbližšom období. Za účelom maximálneho uspokojovania neustále rastúcich materiálnych a kultúrnych potrieb pracujúcich uskutocňujeme prestavbu a výstavbu nášho priemyslu a za tým istým účelom sa usilujeme o kolektivizáciu poľnohospodárstva cestou výrobných poľnohospodárskych družstiev.

Najväčším bojovníkom za práva robotníkov a pracujúcich roľníkov bol u nás nezabudnuteľný súdruh K l e m e n t G o t t w a l d. Klement Gottwald bol kormidelníkom našej cesty k socializmu, iniciatárom prípravy socialistického spôsobu výroby v Československu, založenom na socialistickom vlastníctve výrobných prostriedkov pri úplnom odstránení vykorisťovania človeka človekom.

Klement Gottwald zanechal bohaté marxistické teoretické dielo, z ktorého sa musíme učiť nielen my, ale aj naše budúce pokolenia. V diele Klementa Gottwalda nachádzame mnohé marxisticko-leninské poučky, aplikované na konkrétnu situáciu v predmníchovskom imperialistickom Československu. Tieto poučky ukazujú prostriedky a cesty vedenia triedneho boja robotníkov vo sväzku s pracujúcim roľníctvom proti kapitalistom. Klement Gottwald je tiež najpovolanejším teoretikom nášho prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu, ktoré prežívame.

Dielo Klementa Gottwalda má mimoriadny význam aj pre našu mladú marxistickú ekonomickú vedu. Nachádzame v ňom hospodársku analýzu jednotlivých etáp budovania socialistickej ekonomickej základne v Československu a líniu hospodárskej politiky pre to-ktoré obdobie výstavby priemyslu a socialistickej prestavby vidieka. Preto každý, kto chce teoreticky vyhodnotiť doterajší priebeh prechodného obdobia u nás, musí sa s celou váhou opierať o práce súdruha Gottwalda.

Pre najsoľžitejšiu otázku socialistickej výstavby, pre kolektivizáciu poľnohospodárstva, sú práce Klementa Gottwalda, napísané tak v predmníchovskej kapitalistickej republike, ako aj po roku 1945, majstrovskou aplikáciou a rozvinutím Leninovho družstevného plánu a leninsko-stalinskej teórie kolektivizácie poľnohospodárstva na konkrétne podmienky v Československu.

Už vo svojej pamätnej parlamentnej reči v decembri 1930 Klement Gottwald vyhlasuje bojový program budúcej socialistickej výstavby Československa. V tejto reči rieši aj problém roľníckej malovýroby a jej osud v podmienkach socialistického budovania. Tento program, ktorý v ďalších prácach, napísaných v časoch imperialistickej Československej republiky, rozvinul a detailizoval, uskutočňujeme dnes v procese upevňovania a rozširovania jednotných roľníckych družstiev.

Správnosť Gottwaldovho programu výstavby socializmu v Československu potvrdzuje naša súčasná prax. To svedčí o tom, že bol postavený na základe poznania ekonomických zákonov, pôsobiacich v podmienkach imperializmu, ako aj na základe poznania ekonomických zákonov, ktoré pôsobia v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu.

Súduh Gottwald vytýčil program socialistickej výstavby Československa predovšetkým na podklade skúseností Sovietskeho sväzu, kde sa v tom čase rodilo víťazstvo kolchozno-družstevného zriadenia nad roľníckou malovýrobou a výrobou kapitalistických elementov v poľnohospodárstve.

Sovietsky sväz r. 1930 poskytoval verný obraz budúcej socialistickej prestavby Československa, najmä čo sa týka prechodu malej, rozdrobenej poľnohospodárskej výroby na kolaje socialistickej veľkovýroby. Sovietsky sväz bol pred úplným víťazstvom Leninovho družstevného plánu, ktorý teoreticky rozvinul a prakticky uskutočňoval J. V. Stalin. Využitím leninsko-stalinskej teórie kolektivizácie poľnohospodárstva vytvorili sovietski pracujúci najmechanizovanejšie a najtrhovejšie poľnohospodár-

stvo na svete, ktorého sila spočíva v skupinovom družstevnom socialistickom vlastníctve výrobných prostriedkov a produktov práce, ako aj vo všestrannej pomoci, ktorú mu poskytuje štátny priemysel a peňažníctvo.

Klement Gottwald mal preto tú najlepšiu záruku, že program socialistickej výstavby poľnohospodárstva, ktorý načrtnol 16. decembra 1930 v poslancekej snemovni buržoáznej Československej republiky a ktorý neskôr ďalej rozvíjal, stretne sa s plným porozumením a podporou malých a stredných roľníkov, ktorých robotnícka trieda privedie k socialistickej revolúcii a vyslobodí ich zpod útlaku finančného kapitálu.

Dnes plníme tento program. Hospodársky a organizačne upevňujeme jestvujúce jednotné roľnícke družstvá a pokračujeme v politike získavania malých a stredných roľníkov do JRD. Kolektívna forma poľnohospodárskej výroby už natrvalo zakotvila na našich dedinách; pri sústavnej pomoci nášho priemyslu a peňažníctva stáva sa čoraz prítlačlivejšou pre veľké masy zatiaľ individuálne hospodáriacich malých a stredných roľníkov. Prísnyím rešpektovaním leninsko-stalinských zásad vydobýjeme si aj na tomto úseku rozhodné víťazstvo. Pomáha nám pri tom aj posledná práca J. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, ktorá hlboko objasňuje základné problémy prechodného obdobia, týkajúce sa upevňovania hospodárskeho sväzku medzi robotníkmi a pracujúcimi roľníkmi.

Boj Klementa Gottwalda za utvorenie sväzku robotníkov a pracujúcich roľníkov v predmníchovskej Československej republike

Od roku 1930 sa začala aj v Československu prejavovať hospodárska kríza, ktorá zahrnovala celý kapitalistický svet a bola zvlášť prenikavá, keďže sa rozpútala na základe všeobecnej krízy kapitalizmu. Priemyslová kríza sa prepletala s krízou agrárnou. Medzi roľníctvom sa prehľbovala diferenciácia, ktorá polarizovala triedne sily dediny. Malí a strední roľníci boli čím ďalej tým viac zbedačovaní. Na druhej strane vzrastaly kapitalistické živly dediny: statkári, kulaci.

Finančný kapitál navrhoval na odstránenie agrárnej krízy takéto opatrenia: scelovanie pôdy — čím sa mala dostať všetka dobrá pôda do rúk statkárov a kulakov; monopolizáciu odbytu poľnohospodárskych

produktov — čím sa mal zabezpečiť cenový diktát veľkostatkárov, a nakoniec — sníženie miezd poľnohospodárskych robotníkov. Obdobný recept na východisko z krízy pripravil finančný kapitál aj pre priemysel. Je jasné, že uskutočnenie takýchto návrhov nemohlo viesť k ničomu inému, iba k zhoršeniu materiálneho postavenia robotníkov a pracujúcich roľníkov.

Proti ním postavil Klement Gottwald takéto perspektívy:

„My ukazujeme pracujúcim masám jedinú cestu, ktorá ich vyvedie z terajšej biedy a krízy, cestu zničenia celého kapitalistického systému, cestu boja o moc. Zároveň ukazujeme robotníkom a roľníkom, ako my budeme riešiť krízu. Budeme ju riešiť predovšetkým tým, že vyvlastníme kapitalistov, veľkostatky, banky a, samozrejme, aj bankové kontá sociálnodemokratických vodcov, Ořechovku, psie húdy¹ a všetky ostatné rekvizity. Budeme riešiť krízu tým, že takto bez náhrady vyvlastnený majetok boháčov, fabrikantov, bankárov, veľkoobchodníkov a cirkví dáme do rúk pracujúceho ľudu, pôdu dáme do rúk roľníkov a zemerobotníkov, fabriky do rúk robotníkov. My maloroľníkom zrušíme ich dlhy a neľudské dane, dáme im k dispozícii stroje, aby mohli pôdu, ktorú bez náhrady dostanú, kolektívne obrábať.“²

Takýmto vyhlásením v parlamente predostrel súdruh Gottwald pred náš pracujúci ľud program socialistickej výstavby Československa, v ktorom vo vzťahu k poľnohospodárstvu nachádzame načrtnuté niektoré z hlavných bodov socialistickej výstavby poľnohospodárstva: a) úpravu vlastníckych vzťahov k pôde, b) zavádzanie mechanizácie poľnohospodárskych prác, c) kolektívnu formu socialistickej poľnohospodárskej výroby.

Súdruh Gottwald bol pri tom vedený poznaním pôsobenia zákona bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl a zákona nerovnomerného hospodárskeho a politického vývoja kapitalistických krajín v epoche imperializmu. Program socialistickej výstavby Československa vychádzal z poznania, že „... kapitalizmus priviedol rozvoj výrobných síl na taký stupeň, že ich ďalší rozvoj — historicky vzaté — je v rámci súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov už naďalej nemožný“.³ Preto treba vyvlastniť kapitalistov a nastoliť nové, socialis-

¹ Boly to prepychové vily sociáldemokratov v štvrti Ořechovka v Prahe.

² K. Gottwald, *Spisy* II, Bratislava 1951, 187—188.

³ K. Gottwald, *Spisy* VI, Bratislava 1953, 104.

tické výrobné vzťahy. To je úloha socialistickej revolúcie, ktorá jediná je schopná rozriešiť antagonistické protirečenie medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl v kapitalistickej Československej republike.

Avšak otázka vyvlastnenia buržoázie siaha na koreň „životných záujmov“ (Stalin) tejto vykorisťovateľskej triedy, preto je len prirodzené, že vyvoláva jej najväčší odpor. Buržoázia ako odumierajúca sila spoločnosti sa čo najrozhodnejšie bráni proti vyvlastneniu. „Hlboká premena vo výrobných pomeroch (zrušenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov), ktorú postavily na program dňa dejiny a objektívne pomery, nevyhnutne narážajú na najsilnejší, najkrvavejší odpor dosiaľ privilegovanej triedy buržoázie.“⁴

Aby bolo možné prekonať odpor tejto odumierajúcej sily spoločnosti, ktorá háji súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a vykorisťovanie človeka človekom, bolo potrebné vytvoriť spoločenskú silu, ktorá opierajúc sa o objektívny ekonomický zákon bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl by revolučne vyrvala politickú moc buržoázie a vytvorila tak predpoklad jej expropriácie a započatia socialistickej výstavby. Touto spoločenskou silou, ktorá má „životný záujem“ na odstránení protirečenia medzi výrobnými vzťahmi a výrobnými silami kapitalistickej spoločnosti, ako nás učí súdruh Stalin, je *sväzok robotníckej triedy a pracujúceho roľníctva*, ktorý tvorí zdrviujúcu väčšinu spoločnosti.

Súdruhovi Gottwaldovi išlo od počiatku jeho politickej práce o vytvorenie tohto sväzku, o získanie spojenca: pracujúceho roľníctva pre revolučné ciele československej robotníckej triedy.

V októbri 1928 v Materiáloch k diskusii o československej otázke na VI. svetovom sjazde Komunistickej internacionály súdruh Gottwald konštatuje, „že roľníctvo ako celok doteraz z veľkej väčšiny ovláda buržoázia“.⁵ To znamená, že roľníctvo bolo v tom čase zálohou buržoázie, ktorá ho využívala pre svoje politické a hospodárske ciele a stavala ho proti robotníckej triede. Preto súdruh Gottwald vytyčuje úlohu: získať spojenectvo pracujúcich roľníkov. Hovorí: „Vymanenie stredných a drobných vrstiev roľníctva z područia kapitalistov, ich premena v skutočného spojenca proletariátu patrí k vážnym a denným úlohám strany.“⁶

⁴ K. Gottwald, *Spisy* VI, Bratislava 1953, 107.

⁵ K. Gottwald, *Spisy* I, Bratislava 1951, 129.

⁶ Tamtiež, 142.

V rezolúcii nazvanej *Od oportunistickej pasivity k boľševickej aktivite* sa opäť zdôrazňuje, že je potrebné oveľa bedlivejšie sledovať roľnícke otázky a zamerať prácu komunistov na rozhodné vymanenie pracujúceho roľníctva zo zálohy buržoázie, čo sa docieli tým, že strana bude nadväzovať na denné požiadavky roľníctva, na otázky daňové, pôdy ap., a že vytyčovaním týchto požiadaviek sa bude spájať roľnícke hnutie s triednym bojom proletariátu.

Bolo treba odpovedať na otázku, či vôbec existujú medzi československým pracujúcim roľníctvom revolučné možnosti, ktoré by mohli byť využité pre všeobecný triedny boj. Súdruh Gottwald tieto možnosti nachádza.

Rozhodujúca masa roľníctva môže sa stať zálohou proletariátu, keďže robotnícka trieda a pracujúce roľníctvo majú v podmienkach vykorisťovania finančným kapitálom rovnaký hospodársky záujem. Súdruh Gottwald v záverečnom slove k politickej debate na VI. sjazde KSČ roku 1931 odmieta nesprávny názor, ako by robotníci a pracujúci roľníci mali rozdielne hospodárske záujmy. Tento nesprávny názor vychádzal z takejto úvahy: Roľníctvo ako trieda malých vlastníkov, ako trieda bezprostredných výrobcov tovaru, má záujem na zachovaní súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, kým proletariát je zainteresovaný na socializácii, na zrušení súkromného vlastníctva.

Súdruh Gottwald poukazuje na skutočnosť, že maloroľníka môže pred úplnou záhubou a proletarizáciou zachrániť iba jedno: odstránenie kapitalizmu. Rýchly proces proletarizácie roľníkov od roku 1925 do 1929 (v období štabilizácie kapitalizmu) sa zračí napr. vo vývoji exekúcií na nehnuteľnosti, ktoré sa odohrávaly prevažne v poľnohospodárstve. Kým r. 1925 povolily súdy 71 482 exekúcií, r. 1929 už 122 346. Počas uvedených 5 rokov bolo dovedna asi pol milióna exekúcií. Pred takýmto bolestným prechodom roľníka od malého vlastníka k proletárovi môže pracujúcich roľníkov uchrániť iba odstránenie panstva kapitálu a nastolenie diktatúry proletariátu. Iba vláda robotníckej triedy môže dať roľníkom k dispozícii výrobné prostriedky poľnohospodárstva k všestrannému využitiu v ich vlastný prospech, ako aj v prospech spoločnosti.

V čase hospodárskej krízy finančný kapitál zostroval proletariáziu malých a stredných roľníkov. Tým sa vytváraly tie najvhodnejšie podmienky pre nadviazanie a utužovanie spojenectva robotníkov a roľníkov, pre formovanie tohto spojenectva do bojového sväzku proti spoločnému vy-

koristovateľovi: proti finančnému kapitálu. Pravda, nešlo o celé roľníctvo. Dedinu treba vidieť s hľadiska triedneho boja a spojenectvo naväzovať s tými roľníkmi, ktorí musia rok od roku obmedzovať svoju osobnú spotrebu a často hľadať zárobok v priemysle. Proti statkárom a kulakom, ktorí pri diferenciacii dediny zaberajú výrobné prostriedky proletarizovaným roľníkom, treba viesť pracujúce roľnícke masy do boja.

Diferenciácia dediny, ktorú prehlbovala expanzia finančného kapitálu, zostrojila rozpory medzi poľnohospodárskymi robotníkmi a veľkostatkármi a kulakmi; medzi malými a strednými roľníkmi a veľkostatkármi a kulakmi; medzi malými a strednými roľníkmi a finančným kapitálom. To vytváralo najživnejšiu pôdu pre upevnenie sväzku medzi proletariátom a pracujúcim roľníctvom. Súdrh Gottwald po analýze naznačených rozporov na vidieku v predmníchovskej kapitalistickej ČSR dáva líniu pre politiku komunistov na získanie pracujúcich roľníkov za spojencov robotníkov.

„Takticky rozhodujúce je vedieť viesť boj za denné požiadavky veľkej masy roľníctva, a to tak, aby sa roľníctvo skúsenosťami z týchto bojov stále viac presvedčovalo o troch hlavných veciach: predovšetkým, že v rámci kapitalizmu je zrdvujúca masa roľníctva odsúdená na postupné zbedačovanie a proletarizovanie a že nijaké reformy v rámci kapitalizmu, i keby boli možné (ako že nie sú), tomuto procesu nezabránia; po druhé, že k vyšším formám sociálnym sa môže masa roľníctva vyvíjať hezbolestne, na stúpajúcej línii so stránky sociálnej, kultúrnej i politickej, iba po zničení panstva kapitalizmu; napokon po tretie, že toto možno dosiahnuť iba revolučným bojom za diktatúru proletariátu, vo sväzku roľníctva s robotníctvom pod vedením proletariátu.“⁷

Presadzovanie tejto línie vyžadovalo od komunistov, aby ukazovali roľníkom, že ich oslobodí jedine socializmus, že medzi ich záujmami a záujmami kapitalistickej spoločnosti je hlboké protirečenie. A naopak, že medzi ich záujmami a záujmami robotníkov je v základných veciach úplný súlad a že práve jednota hospodárskych záujmov robotníkov a roľníkov je tmelom, ktorý utužuje spoločenskú silu, majúcu „životný záujem“ na povalení kapitalizmu, na odstránení kapitalistických výrobných vzťahov v Československu.

KSČ bola predstaviteľkou a ochránkyňou záujmov pracujúceho roľ-

⁷ K. Gottwald, *Spisy I*, Bratislava 1951, 216.

níctva. Stavala sa na čelo ich odporu proti kapitalistickému vykorisťovaniu. Bojovala o pôdu roľníkov, ktorá im patrila z pozemkovej reformy a o tú, ktorú pohlcovaly drápy kapitálu cestou súdnych exekúcií. Bojovala proti neúmerne vysokým daniam, ktoré spôsobovali veľkú zadlženosť roľníkov, najmä na Slovensku. Stavala do popredia požiadavky správnej cenovej politiky pri roľníckych výrobkoch. Tým všetkým si KSČ získavala roľníkov a dostávala ich na jednu cestu s robotníkmi: na cestu boja proti kapitalizmu. Po nej viedla robotníkov a roľníkov v čase oslobodzovacích bojov a k víťazstvu nad fašizmom r. 1945, keď sa sväzok robotníkov a roľníkov oprel o zákon bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl a vyvlastnil výrobné prostriedky v baniach, hutiach a v časti ostatného priemyslu, ako aj banky a poisťovne. Týmto boli vytvorené socialistické výrobné vzťahy v dôležitej časti nášho priemyslu.

V prácach napísaných do roku 1945, Klement Gottwald nielen zdôraznil možnosť a nevyhnutnosť vytvorenia sväzku robotníkov a roľníkov, ale rozpracoval aj iné otázky, týkajúce sa priamo kolektivizácie nášho poľnohospodárstva.

Súdrh Gottwald analyzoval postavenie a funkciu rôznych poľnohospodárskych družstiev v podmienkach kapitalistickej ČSR a naznačil úlohy družstiev pri budovaní socialistického poľnohospodárstva.

V predmníchovskej ČSR ovládala finančná oligarchia všetky svojpomocné družstevné organizácie malého roľníctva: peňažné, nákupné, predajné, výrobné ap. a využila ich „... pre svoj lúpeživý vpád do dediny“ (Gottwald). Tieto družstvá boli transmisiami pre ovládanie celého poľnohospodárstva finančným kapitálom. Tak skoro polovica vkladov, ktoré si roľníci ukladali do úverových družstiev, aby si ich odtiaľ v čase potreby mohli za primeraný úrok vypožičiavať (r. 1929 dosiahly výšky 4,9 miliárd Kčs), bola uložená v družstevných sväzoch a bankách. Týmto spôsobom sa družstevné sväzy stali veľkými kapitalistickými organizáciami. Boli úzko spojené s bankami a tak splynuly s finančným kapitálom. Prostredníctvom družstevných peňažných ústavov vysávala finančná oligarchia pri nízkom úroku drobné úspory chudobných roľníkov, aby ich použila na financovanie svojich podnikov a na poskytovanie pôžičiek roľníkom, pravda, pri vysokom úroku. Prostredníctvom výkupných družstiev diktoval finančný kapitál výkupné ceny tak, aby čím viac zarobil na cenách predajných. Prostredníctvom rôznych špeciálnych druž-

stiev, jednôt a spolkov sa snižovala cena surovín, aby mohla byť o to vyššia cena z nich zhotovených výrobkov.

„V Československu, v krajine diktatúry buržoázie — napísal s. Gottwald v článku *K V. sjazdu KSČ* — je pôdohospodárske družstevníctvo pákou, pomocou ktorej finančný kapitál ovláda a vykorisťuje malých roľníkov a urýchľuje diferenciaciu dediny, vytvárajúc na jednej strane vrstvu kulakov, veľkých sedliakov, a proletarizujúc na druhej strane malé roľníctvo.“⁸ A hneď ukazuje, ako možno družstevníctvo využiť v prospech malých roľníkov, čoho príkladom sú výrobné poľnohospodárske družstvá — kolchozy v SSSR. Kolchozy ako družstevné organizácie pracujúcich roľníkov sdružujú výrobcov a ich výrobné prostriedky pre výrobnú činnosť, ktorej výsledky si nedelia [kapitalistické družstevné sväzy, ale samotní družstevníci medzi sebou.

Klement Gottwald vytyčujúc program socialistickej výstavby Československa čoraz detailnejšie a konkrétnejšie rozvíja a objasňuje pracujúcim roľníkom Leninov družstevný plán a stalinskú teóriu kolektívizácie poľnohospodárstva. Tak v Manifeste prijatom na celoštátnej konferencii KSČ 30. I. 1934 a nazvanom *Jediná záchrana — soviety*, ktorý je obšírnym výkladom úloh proletárskej revolúcie u nás, čítame, že sovietska moc v Československu vyvlastní veľkostatkársku, zvyškovú a cirkevnú pôdu a odovzdá ju chudobným roľníkom a že všade tam „... kde sa ukojí hlad roľníkov po pôde, zriadi pod vedením poľnohospodárskych a proletárskych ekonomov vzorné sovietske majetky a hospodárstva a bude hmotne — dodávkami strojov, umelých hnojív, ušľachtilých semien a dobytky — podporovať pracujúcich roľníkov, aby sa dobrovoľne sdružovali v kolektívne hospodárstvo a pomocou modernej techniky sa zbavili terajšej úmornej driny“.⁹

Takto súdruh Gottwald rozvinul celkový plán socialistickej výstavby nášho vidieka. Zdôraznil hmotnú pomoc výrobným poľnohospodárskym družstvám so strany proletárskeho štátu, podčiarkol dobrovoľnosť sdružovania roľníkov do kolektívnych hospodárstiev, ukázal nevyhnutnosť zriadenia terajších našich štátnych majetkov (v citáte vzorné sovietske hospodárstva) a na ich postavenie v procese socializácie nášho vidieka a nakoniec vyzdvihol úlohu modernej techniky, bez ktorej nie je možný prechod od individuálnej malovýroby k socialistickej veľkovýrobe.

⁸ K. Gottwald, *Spisy V*, Bratislava 1953, 132.

⁹ K. Gottwald, *Spisy I*, Bratislava 1951, 211.

Uskutočňovanie programu socialistickej výstavby nášho poľnohospodárstva v doterajšom vývoji Československej ľudovej demokracie

a) Prvá etapa našej ľudovej demokracie

Priaznivé podmienky pre uskutočnenie plánu socialistickej výstavby poľnohospodárstva, ktorý narysoval Klement Gottwald v predmníchovskej republike, začaly sa tvoriť až po májovom víťazstve nášho ľudu r. 1945. Treba poďakovať, že sa tento plán hneď uskutočňovať nemohol, ale že sa vytvorily tie najpriaznivejšie podmienky pre to, aby boli pomerne rýchle vytvorené predpoklady jeho realizácie. Máj 1945 znamenal národnodemokratickú revolúciu, ktorá rýchlym tempom prerastala v revolúciu socialisticкую. S hľadiska tohto prerastania rozoznávame vo vývoji našej ľudovej demokracie, ako aj vo vývoji ostatných ľudových demokracií *prvú etapu*, v ktorej Komunistická strana Československa vytvárala vnútorné predpoklady diktatúry proletariátu, a *druhú etapu*, keď politická moc prešla výhradne na robotnícku triedu, čím sa otvára cesta k socializmu nielen v priemysle, ale aj v poľnohospodárstve.

S cieľom vytvorenia predpokladov pre socialisticкую výstavbu poľnohospodárstva, Komunistická strana Československa sa v prvej etape ľudovej demokracie, trvajúcej od mája 1945 do februára 1948, sústredila na nasledujúce otázky: a) *na úpravu vlastníckych pomerov na pôde*, b) *na zdemokratizovanie družstevníctva všetkého druhu a teda aj poľnohospodárskeho družstevníctva*, c) *na industrializáciu poľnohospodárstva*.

V týchto troch smeroch sa uberala politika našej komunistickej strany voči pracujúcemu roľníctvu. Bola to *politika upevňovania a rozširovania sväzku robotníkov a pracujúcich roľníkov* ako hlavného predpokladu prerastania národnodemokratickej revolúcie v revolúciu socialisticкую.

Úsilie o úpravu vlastníckych pomerov na pôde bolo v tejto etape hlavným ohnívkom práce strany na vidieku. Dať bezzemkom a malým roľníkom pôdu — bolo ústredným heslom pri získavaní širokých mas pracujúceho roľníctva za spojenca.

Ako poukázal súdruh Gottwald v prejave na manifestácii československých poľnohospodárov v máji 1948, až do mája 1945 malo 631 000 pôdohospodárov s osadlosťami od 1 do 5 ha 1 714 000 ha pôdy. No zato

14 500 statkárov s majetkami nad 50 ha malo v rukách 6 743 000 ha pôdy.¹⁰ Toto nespravodlivé rozdelenie pôdy sa snaží Komunistická strana Československa postupne riešiť.

V prevolaní KSČ v apríli 1945 nazvanom *Čo robiť, čím začať*, vytyčuje súdruh Gottwald program *konfiškácie pôdy* cudzej šľachty a domácich zradcov. Súčasne vytyčuje požiadavku rozdelenia konfiškovanej pôdy medzi drobný roľnícky ľud, medzi stredných roľníkov, deputátnikov a poľnohospodárskych robotníkov.

Konfiškácia pôdy cudzej šľachty a domácich zradcov sa začala uskutočňovať na základe nariadenia SNR z 27. II. 1945 a na základe konfiškačného dekrétu z 21. VI. 1945. Aký významný krok znamenali tieto vyvlastňovacie akty, ukazuje skutočnosť, že do konca r. 1946 iba v Čechách skonfiškovali 2 600 000 ha pôdy. Konfiškácia bola však iba prvým krokom riešenia vlastníckych pomerov na pôde; r. 1947 zákonom z 11. VI. začalo sa s revíziou pozemkovej reformy z roku 1919. Na základe tohto zákona štát vyvlastnil 876 000 ha pôdy.

Pravda, ani tento druhý krok v úprave pozemkového vlastníctva nemohol byť posledným slovom v politike získavania malých a stredných roľníkov pre ciele socialistickej revolúcie, v politike upevnenia a rozšírenia sväzku robotníkov a pracujúcich roľníkov, ktorí túžili po pôde. KSČ sa usilovala o novú pozemkovú reformu. „Základom našej politiky na vidieku je zápas o splnenie hradeckého programu. Okolo tohto programu môžeme sústrediť väčšinu roľníctva.“¹¹ A hradecký program, okrem iného, žiadal ďalšie vyvlastnenie pôdy tých, ktorí obhospodarovali viac ako 50 ha. Takých bolo v tom čase u nás niečo viac ako 14 000.

Program novej pozemkovej reformy, ktorá siahala na korene kapitalistickej statkárskej poľnohospodárskej výroby sa stretol s veľkým odporom buržoázie a v istej miere ju podnietil k februárovému vystúpeniu.

Demokratizáciou družstevníctva sledovala naša komunistická strana premenu tohto nástroja, prostredníctvom ktorého buržoázia ovládala a vykorisťovala roľníctvo, na nástroj slúžiaci prestavbe rozdrobenej poľnohospodárskej malovýroby na socialistickú veľkovýrobu tak, ako to ukazoval príklad Sovietskeho sväzu. Usilovala sa o to, aby v poľnohospodárskom družstevníctve nerozhodovali tí, ktorí majú možnosť zakúpiť

¹⁰ K. Gottwald, 1946/48 II, Bratislava 1950, 199.

¹¹ K. Gottwald, 1946/48 I, Bratislava 1949, 221.

si väčšinu podielov, ale tí, ktorí tvoria väčšinu členstva družstva: malí a strední roľníci. V súvislosti s dvojročným plánom dostala sa do vládneho vyhlásenia tretej vlády Národného frontu myšlienka sjednotenia celého družstveného hnutia. Bola vytýčená úloha vypracovať nový družstevný zákon, ktorý by nahradil nevyhovujúci starý zákon z r. 1873, ako aj vydať zákon o Ústrednej rade družstiev a odborových sväzoch družstiev. Toto sa však do februára 1948 neuskutočnilo; obidva zákony boli vydané až po víťazných februárových udalostiach.

Veľkú starostlivosť venovala KSČ mechanizácii a elektrifikácii poľnohospodárstva, a to predovšetkým preto, aby bol nahradený úbytok pracovných síl v pohraničí, odstránená ťažká práca a vytvorené podmienky pre budúcu kolektivizáciu. Za týmto účelom navrhuje súdruh Gottwald v predvolebnom vyhlásení KSČ r. 1946 „... stupňovať výrobu potrebných hospodárskych strojov, znížiť ich ceny, zriaďovať štátne alebo družstevné strojové a traktorové stanice a zlacňovať vôbec priemyselné výrobky, potrebné v poľnohospodárstve“.¹²

Tieto požiadavky vchádzajú aj do dvojročného hospodárskeho plánu vo forme úlohy zriadiť v každom okrese strojovú stanicu a vybaviť ju najmodernejšími poľnohospodárskymi strojmi. V septembri 1947 máme už 30 štátnych strojových staníc a 258 strojových družstiev. V súvislosti s mechanizáciou podporovala Komunistická strana Československa aj scelovanie pozemkov kvôli lepšiemu využitiu modernej techniky.

Po naznačených troch cestách politiky v roľníckej otázke viedla KSČ úspešný boj o získanie väčšiny národa; išlo predovšetkým o získanie malého a stredného roľníka.

Znárodnenie časti priemyslu v októbri 1945 posunulo priemysel na predné miesto v smere budúcich úloh proletárskej revolúcie. Tým získal priemysel určitý čas, aby sa mohol pripraviť na úlohy, ktoré mu neskôr pripadly v súvislosti s výstavbou socializmu v poľnohospodárstve.

Koncom roku 1947, keď sa začala predvolebná kampaň, reakčné kapitalistické živly vo vláde, v snahe rozvrátiť naše hospodárstvo, rozpúťaly nezodpovednú licitáciu s udeľovaním podpôr roľníkom a so zvýšením platov štátnych zamestnancov. KSČ ústami súdruha Gottwalda odhaľuje ich zámery: „Počkajte, páni, my tú palicu obrátíme! Keď ste takí štedrý, takí ľudomilní a takí rozdávační rozdáajte tentoraz zo svoj-

¹² K. Gottwald, *Desať rokov*, Bratislava 1950, 492.

ho, a uvidíme!“¹³ Strana vytyčuje program ďalšieho znárodnenia, a to veľkoobchodu, zahraničného obchodu, ostatných priemyselných podnikov s vyše 50 zamestnancami, a novú pozemkovú reformu s požiadavkou vyvlastniť pôdu, ktorá u jednotlivca presahuje 50 ha.

KSČ sa pri vyhlasovaní ďalšieho znárodnenia opierala o ekonomický zákon bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl. Tento zákon využila naša robotnícka trieda už pri prvom znárodnení, keď bola otvorená voľná cesta pre rozvoj výrobných síl v znárodnenom priemysle. Pred februárom 1948 sa opäť opierala o tento zákon, aby odstránila protirečenie medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl v ďalšej časti nášho národného hospodárstva. Program ďalšieho znárodnenia a novej pozemkovej reformy úplne podkopával hospodársku moc buržoázie. Buržoázia sa dostala do úzkych a rozhodla sa pre zmarenie tohto programu za každú cenu. Vo februári 1948 sa otvorene postavila proti využitiu zákona bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl našou robotníckou triedou.

Víťazstvo pracujúceho ľudu vedeného KSČ bolo však zabezpečené. KSČ svojím úsilím o úpravu vlastníckych pomerov na pôde, o demokratizáciu družstevníctva a o mechanizáciu poľnohospodárskych prác v prvej etape našej ľudovej demokracie rozšírila svoj vplyv medzi pracujúcimi masami roľníkov, upevnila a prehĺbila sväzok robotníkov a roľníkov. Tento sväzok predstavoval spoločenskú silu, ktorá vo februári 1948, v shode s objektívne pôsobiacimi ekonomickými zákonmi, prekonala odpor prežitých síl spoločnosti a tým otvorila cestu nebývalému rozvoju výrobných síl.

Februárové víťazstvo bolo výsledkom správnej politiky KSČ zameraanej na získanie väčšiny národa, teda predovšetkým pracujúceho roľníctva. Vo februári „... sa skvelo držala naša robotnícka trieda a po jej boku — a to je významné, a to dalo februárovým udalostiam spád a rozhodnosť — išlo roľníctvo v svojej zdrvujúcej väčšine.“ Robotník išiel spolu s roľníkom. „To sa nestáva v histórii triednych bojov každodenným zjavom.“¹⁴ „Robotník za roľníka, roľník za robotníka, a tam sa svet hne, kam sa táto sila oprie“¹⁵ sa vo februári doslova splnilo.

¹⁴ K. Gottwald, 1946/48 II, Bratislava 1950, 129.

¹⁵ K. Gottwald, 1946/48 II, Bratislava 1950, 78—79.

¹³ K. Gottwald, 1946/48 II, Bratislava 1950, 116.

b) Druhá etapa našej ľudovej demokracie

Výsledky politiky KSC v oblasti poľnohospodárstva, ktorá sa od roku 1945 uberala v spomínaných troch smeroch, v celej šírke sa objavujú až po nastolení diktatúry proletariátu vo februári 1948. V krátkosti ich shrňame.

21. marca 1948 bol vydaný zákon o novej pozemkovej reforme. Zákon spočíval na zásade, ktorá je aj v ústave: *pôda patrí tomu, kto na nej pracuje*. Na základe tohto zákona vyvlastnil štát všetku pôdu nad 50 ha u jednotlivcov a inštitúcií. Pracujúci roľníci dostali pri tejto reforme nie menej ako 850 000 ha pôdy.

Úprava vlastníckych pomerov na pôde bola takto v podstate zavŕšená a zabezpečila pevné spojenectvo našej robotníckej triedy s pracujúcim roľníctvom. Opierajúc sa o toto spojenectvo, Komunistická strana Československa prenáša ťažisko svojej práce v poľnohospodárstve na postupný prechod malých a stredných roľníkov ku kolektívnym formám výroby cestou združstevňovania.

21. júla 1948 bol vydaný zákon o Ústrednej rade družstiev. Jej úlohou bolo starať sa o vytvorenie a rozvoj jednotne organizovaného družstevného hnutia ako prostriedku zvýšenej životnej úrovne členov a ostatného pracujúceho ľudu. Ľudové družstevníctvo, ako forma sdruženia pracujúcich k spoločnej činnosti za účelom zvyšovania ich životnej úrovne a nie za účelom najväčšieho zisku, zakotvilo aj v ústave z 9. mája 1948, kde štát sľubuje podporu družstevnému hnutiu.

Starý zákon o družstvách z roku 1873 je v oblasti poľnohospodárstva 23. II. 1949 nahradený zákonom o jednotných poľnohospodárskych družstvách. Tento zákon dáva právnu formu pre výstavbu socialistického družstevníctva v poľnohospodárstve. Túto formu mali družstevní roľníci naplniť rôznou spoločnou činnosťou. Spoločná činnosť družstevných roľníkov sa v priebehu vytvárania takýchto JRD presunula na výrobu; dnes sú JRD nástrojom dobrovoľnej prestavby rozdrobenej poľnohospodárskej malovýroby na socialistickú veľkovýrobu.

Aj po línii mechanizácie poľnohospodárstva znamenal február 1948 rozhodný krok vpred. V máji 1949 mali sme už 335 okresných STS a 110 pobočiek s 4000 traktormi a 2000 samoviazačmi. V roku 1951 boly STS vo všetkých okresoch.

Úprava pozemkovej držby zákonom z 21. III. 1948 upevnila spoje-
nectvo pracujúcich roľníkov s robotníckou triedou. Presunom vo vlast-
níctve pôdy, ako základnom výrobnom prostriedku v poľnohospodár-
stve, prirodzene, zmenily sa tam panujúce výrobné vzťahy. Aký charak-
ter mala táto zmena? Protirečenie medzi výrobnými vzťahmi a rázom
výrobných síl, vytvorené kapitalizmom v poľnohospodárstve, bolo od-
stránené v tej oblasti poľnohospodárstva, kde sa na vyvlastnenej pôde
zriadily Československé štátne majetky. Na štátnych majetkoch boli vy-
tvorené socialistické výrobné vzťahy, ktoré uvoľnily cestu rozvoja výro-
bných síl v štátnom sektore poľnohospodárstva. Keďže druhú časť vy-
vlastnenej pôdy odovzdal štát malým a stredným roľníkom, nevytvorily
sa na nej socialistické výrobné vzťahy, ale vzťahy malovýroby, ktorá, ako
vieme, je živnou pôdou pre rast kapitalizmu. Uskutočnenie pozemkovej
reformy znamenalo teda rozšírenie malovýrobných vzťahov v poľnohospo-
dárstve. Popri nich ostaly neporušené kapitalistické výrobné vzťahy ku-
lackej výroby.

V priemysle sa situácia vyvinula ináč. Druhým znárodnením zaujali
socialistické výrobné vzťahy 95 % priemyslu. Tým bol umožnený nebý-
valý rozvoj jeho výrobných síl. Posilnené malovýrobné vzťahy v poľno-
hospodárstve, aj cez všetko úsilie KSČ o mechanizáciu jeho prác, ne-
mohly zaručiť taký rozvoj poľnohospodárskej výroby, aby táto držala
krok s výrobou štátneho priemyslu.

Z krátkej analýzy priemyslu a poľnohospodárstva po februári 1948
vidíme, že naša robotnícka trieda nemohla využiť ekonomický zákon
bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných
síľ hneď v celom národnom hospodárstve. Vytvorily sa u nás tri sektory
s rozdielnymi výrobnými vzťahmi ako ich charakterizoval súdruh Gott-
wald na novembrovom zasadnutí ÚV KSČ r. 1948. Pred KSČ a robot-
níckou triedou vyvstala úloha: v sväzku s roľníkmi naďalej sa opierať
o zákon bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom
výrobných síľ a rozširovať oblasť socialistických výrobných vzťahov,
uviesť výrobné vzťahy do súladu s rázom výrobných síľ postupne aj
v oblasti poľnohospodárstva.

Štátny výrobný sektor, dodávkami mechanizačných prostriedkov pre
poľnohospodárstvo cestou STS, menil ráz výrobných síľ poľnohospodár-
skej malovýroby. Prehľbovalo sa protirečenie medzi spoločenským cha-
rakterom výrobných síľ v poľnohospodárstve a výrobnými vzťahmi, spo-
čívajúcimi na súkromnom vlastníctve individuálne hospodáriacich roľ-

níkov. Možno to vyjadriť tiež tak, že forma individuálneho hospodárenia na pôde neumožňovala dostatočne využiť novú techniku, ktorú dodával štátny priemysel prostredníctvom STS.

Protirečenie medzi výrobnými vzťahmi a výrobnými silami poľnohospodárskej malovýroby sa v rámci celého národného hospodárstva prejavuje tiež ak protirečenie medzi priemyslom a poľnohospodárstvom. Rozdrobené poľnohospodárstvo začalo brzdiť rozvoj výrobných síl priemyslu. Pre svoju roztrieštenosť nezabezpečovalo rastúce požiadavky priemyselných robotníkov po potravinách a rastúcu potrebu poľnohospodárskych surovín pre priemysel. Na druhej strane nezabezpečovalo odber rastúcej výroby priemyslu.

Keďže budovanie socialistickej hospodárskej základne vyžaduje somknutie poľnohospodárstva so socialistickým priemyslom do jedného uceleného hospodárstva, vyvstala pred našou komunistickou stranou a robotníckou triedou nevyhnutnosť prestavby rozdrobeného poľnohospodárstva na poľnohospodárstvo veľkovýrobné. A to je životný problém víťazstva socializmu u nás a v každej krajine, kde v poľnohospodárstve prevláda malovýroba.

Sledujme, ako KSČ pod vedením Klementa Gottwalda začala tento problém riešiť.

Klement Gottwald orientoval KSČ, robotnícku triedu a pracujúcich roľníkov na nevyhnutnosť uplatnenia Leninovho družstevného plánu na základe podmienok, ktoré sa u nás februárovým víťazstvom vytvorily. Na manifestácii československých poľnohospodárov v máji 1948 charakterizoval družstvá ako najvhodnejší nástroj pre zásobovanie dedín strojmi, hnojivami a šľachteným osivom. Vyzdvihol družstvá ako nástroj dobrého výkupu poľnohospodárskych výrobkov, ktorý umožní plánovať poľnohospodársku výrobu.

V novembri 1948 na zasadnutí ÚV KSČ súdruh Gottwald ďalej rozvinul Leninov družstevný plán, keď vytýčil smernicu všestrannej podpory štátu všetkým druhom družstevníctva, najmä však podpory družstiev pre spoločnú výrobu.

Táto smernica pre hospodársku politiku nášho štátu v poľnohospodárstve vychádzala z toho, že v situácii, keď sa priemysel prudko rozvíja, je nevyhnutné budovať sväzok robotníkov a roľníkov na vyššom stupni. Budovať ho po línii poľnohospodárskej družstevnej veľkovýroby, pri uplatňovaní Leninovho trojdielného hesla v roľníckej politike. „... naša

politika sa musí opierať o malých roľníkov, utvárať a udržiavať spoje-
nectvo so strednými a izolovať statkárov a boháčov, postupne ich kapi-
talistický rozvoj obmedzovať a zatláčať do pozadia.¹⁶

Týmto narysoval Klement Gottwald politiku obmedzovania a zatlačo-
vania kapitalistických živlov na vidieku, ktorá platí dodnes. Ukázal
súčasne praktickú stránku tejto politiky: triedny výkup poľnohospodár-
skych výrobkov, výkup hospodárskych strojov od kulakov, využitie daňo-
vej a prídellovej politiky. Jedine sväzok robotníkov a pracujúcich roľ-
níkov, budovaný pri takejto politike štátu, upevní pozície robotníckej
triedy, zabezpečí vedúcu úlohu robotníckej triede vo vnútri tohto sväzku
a umožní úplné odstránenie tried a triednej spoločnosti. Na základe také-
hoto sväzku môže byť vybudovaná socialistická ekonomika a odstránené
protirečenie medzi rozvojom výrobných síl a malovýrobnými vzťahmi
v poľnohospodárstve.

Na IX. sjazde KSČ dáva súdruh Gottwald jasný kurz na postupné od-
straňovanie naznačeného protirečenia medzi priemyslom a poľnohospo-
dárstvom prostredníctvom budovania JRD — výrobných poľnohospo-
dárskych družstiev, ktoré dostaly právnu formu v zákone o JRD vo
februári 1949. Orientuje stranu na získanie dediny pre socializmus. „Ne-
bude u nás socializmus bez prechodu dediny k socializmu. A nebude
u nás prechodu dediny k socializmu, bez bloku, bez sväzku robotníckej
triedy so základnou masou malých a stredných roľníkov.“¹⁷

IX. sjazd je medzníkom v boji za kolektivizáciu nášho poľnohospodár-
stva cestou jednotných roľníckych družstiev. Súdruh Gottwald na ňom
súčasne zdôraznil, že jedinou metódou pre získanie pracujúcich roľníkov
do JRD je metóda presvedčovania, *princíp dobrovoľnosti*.

To bola zásadná orientácia hospodárskej politiky na dedine, ktorá
r. 1950 na februárovom zasadaní ÚV KSČ dostala konkrétnejšiu náplň.

Kolektivizovať poľnohospodárstvo znamená riešiť celý rad složitých
problémov. Pre každé obdobie výstavby poľnohospodárskych výrobných
družstiev treba nájsť hlavný článok v složitej reťazi problémov socia-
listickej výstavby dediny. Týmto hlavným článkom bolo na začiatku čin-
nosti našich poľnohospodárskych výrobných družstiev *spoločné obrába-
nie pôdy*.

„To je najbližšie a tiež najdôležitejšie v danej etape: navyknuť roľ-

¹⁶ K. Gottwald, 1946/48 II, Bratislava 1950, 341.

¹⁷ K. Gottwald, 1949/50, Bratislava 1952, 74.

níkov, aby spoločne obrábali pôdu, spoločne vykonávali poľné práce.¹⁸ Takúto smernicu dáva strana v čase, keď 7,5 mil. ha pôdy je rozdelené medzi 1,4 mil. hospodárstiev a rozdrobené na 33 mil. parciel o priemernej veľosti 24 árov. Prirodzene, že za takejto situácie nie je možné využívať modernú techniku, ktorá jediná vytvára základňu pre poľnohospodársku veľkovýrobu a ktorá jediná prevedie roľníka zo starej cesty na cestu novú.

Správnosť takto určeného hlavného článku sa zračí v pekných výsledkoch. 26. I. 1951 sme mali 3279 JRD z celkového počtu 7110 (spolu s prípravnými výbormi) s rozoranými medzami a spoločným osevom. „Tak bol prvý krok — scelenie rozdrobenej pôdy a jej spoločné obrábanie — dosiahnutý na viac, ako jednom mil. ha pôdy.“¹⁹

Na februárovom zasadnutí ÚV KSČ r. 1950 sú už určené tri typy JRD, a to podľa stupňa spoločného obrábania pôdy a podľa spôsobu rozdeľovania produktu. V týchto troch typoch JRD nemožno ešte hovoriť o socialistických výrobných vzťahoch, pretože v nich popri pracovných príjmoch existujú aj príjmy nepracovné, a to z titulu vlastníctva pôdy. Ide tu o tzv. prechodné výrobné vzťahy, ktoré ešte nie sú socialistické, ale už ani nie malovýrobné. Sú to vzťahy nachádzajúce sa na prechode od malovýrobných vzťahov k vzťahom socialistickým. Až IV. typ JRD, ktorý sa vyvinul neskoršie, znamená dôsledné udomácnenie socialistických výrobných vzťahov v JRD. V súčasnosti však aj v III. type, keďže sa tam prakticky nevyskytujú príjmy z titulu vlastníctva k pôde, môžeme hovoriť o socialistických výrobných vzťahoch. Preto sa strana zameriavala a zameriava na postupný prechod JRD k vyšším typom. Usiluje sa tiež o to, aby rástly nedeliteľné fondy JRD, ktoré sú základom skupinového, družstevného vlastníctva výrobných prostriedkov, čím sa v družstevnej poľnohospodárskej veľkovýrobe upevňuje panstvo socialistických výrobných vzťahov.

Pre vytváranie a upevňovanie socialistickej poľnohospodárskej družstevnej veľkovýroby má dôležitý význam forma rozdeľovania výrobkov ako složka výrobných vzťahov. Družstevnej poľnohospodárskej výrobe, založenej na skupinovom vlastníctve výrobných prostriedkov a produktov práce je vlastná určitá, len pre ňu vyhovujúca forma rozdeľovania produktu, ktorá sa líši od rozdeľovania v štátnom výrobnom sektore

¹⁸ K. Gottwald, 1949/50, Bratislava 1952, 279.

¹⁹ K. Gottwald, Zpráva na zasadnutí ÚV KSČ, Pravda z 25. II. 51, 5.

rozvíjajúcom sa na základe štátneho vlastníctva výrobných prostriedkov a produkcie. K. Gottwald vo februári 1950 pri vytyčovaní požiadavky spoločného obrábania pôdy povedal, že robíme prvé krôčky v kolektivizácii, zbierame prvé skúsenosti a že „... najsť spôsob odmeňovania podielu na spoločnej činnosti, aby to bolo popudom k lepšej práci a nie popudom k lenošaniu, je otázkou ďalších skúseností a ďalšej praxe“.²⁰

Niektoré JRD pri svojich začiatkoch zavádzaly mesačné platy iné zase hodinové odmeny. R. 1950 urobily krok vpred k uplatneniu správnej formy odmeňovania družstvá, ktoré začaly s normovaním práce.

Veľkú pomoc družstevníkom preukázal aj v tejto otázke Klement Gottwald. Na zasadnutí ÚV KSČ vo februári 1951 uviedol: „... je potrebné spravodlivo odmeňovať prácu členov JRD zavedením noriem a pracovných jednotiek. Vieme, že v tomto smere to vlni nebolo a nie je ešte v JRD v poriadku. Nie sú ešte normy, nie sú zavedené pracovné jednotky, slovom, družstvá nehospodária ešte so starostlivosťou riadneho hospodára“.²¹

KSČ a vláda poskytla v tomto smere JRD aj praktickú pomoc. Boly vydané vzorové normy pre rastlinnú a živočíšnu výrobu v JRD (r. 1952), a to na základe usnesenia strany a vlády o upevnení a ďalšom rozvoji JRD z 26. V. a 3. VI. 1952. V tejto príručke sú rôzne druhy prác v JRD zadelené do siedmich tried, pričom tretia trieda obsahuje tie druhy prác, pri ktorých družstevník, keď splní normu, dostáva jednu pracovnú jednotku.

Oblasť družstevnej poľnohospodárskej výroby sa s mesiaca na mesiac rozširovala, čím sa vždy vo väčšej a väčšej časti poľnohospodárskej výroby vytvorily socialistické výrobné vzťahy. Na konferencii KSČ v decembri 1952 súdruh Gottwald uviedol, že k 31. X. 1952 bolo u nás 8637 JRD. Z nich 6880 JRD rozoralo medze, t. j. asi 48% obcí. 289 401 roľníckych hospodárstiev s 2 337 425 ha pôdy bolo v JRD. V súvislosti s diskusiou okolo návrhu vzorových stanov JRD, súdruh Gottwald vytyčuje našim JRD cieľ stať sa socialistickými a zámožnými. Poukazuje na mechanizáciu poľnohospodárskych prác, ktorá bude v súvislosti so všeobecnou úlohou poľnohospodárstva zvyšovať hektárové výnosy a úžitkovosť zvierat stále naliehavejšia. Udáva smernicu na zlepšenie práce STS a rozšírenie druhov prác, ktoré STS vykonávajú.

²⁰ K. Gottwald, *1949/50*, 1952, 280.

²¹ K. Gottwald, *Zpráva na zasadnutí ÚV KSČ*, Pravda z 25. II. 51.

Myšlienku o tom, aby sa naši družstevníci stali zámožnými, rozvíja súdruh Gottwald v liste zaslanom I. celoštátnemu sjazdu družstevníkov, ktorý schválil vzorové stanovy JRD vo februári 1953. Hovorí, že družstevníci sa stanú zámožnými vtedy, keď po prvé, všetci budú svedomite pracovať, ochraňovať spoločný majetok, dbať na pracovné normy, vyhýať sa z družstva nepriateľa — kulaka; po druhé, keď budú zvyšovať svoju kvalifikáciu a využívať skúsenosti sovietskych kolchozov. Opäť zdôrazňuje politiku trpezlivého presvedčovania a vysvetľovania voči individuálne hospodáriacim malým a stredným roľníkom, ktorým sa musí venovať väčšia pozornosť. Takisto treba zvýšiť materiálnu podporu štátu voči družstevnej výrobe, predovšetkým prostredníctvom STS. Toto všetko našlo svoj výraz v usnesení vlády Československej republiky z 15. septembra 1953 o hlavných úlohách vlády v odbore hospodárskej politiky pre najbližšie obdobie.

V prejave pri otvorení Leninovho múzea v Prahe sa súdruh Gottwald vracia ku geniálnemu Leninovmu článku *O družstevníctve*, ktorý napísal práve pred 30 rokmi, aby znovu poukázal na jeho význam a aj na to, že aj pre nás, ako krajinu s početnou vrstvou malých a stredných roľníkov, je družstevníctvo jedinou cestou vyriešenia najťažšieho problému socialistickej výstavby, ktorým je premena rozdrobeného poľnohospodárstva na socialistické veľkovýrobné poľnohospodárstvo. „Iba budovaním zdravých prosperujúcich jednotných roľníckych družstiev získame malých a stredných roľníkov natrvalo pre socialistické formy života. Iba tak zvýšime výnosnosť nášho poľnohospodárstva a vyriešime aj naše pálčivé obilné a vôbec zásobovacie problémy a iba tak pôjdeme opravdu vpred k víťazstvu socializmu.“²²

Z veľkého diela Lenina a Stalina čerpal Klement Gottwald bohaté poučky, ktoré skvele aplikoval na naše pomery postupne ako sa vytváraly priaznivé podmienky pre kolektivizáciu, ktorá rozširuje socialistické výrobné vzťahy v poľnohospodárstve. Veľkú starostlivosť venoval upevňovaniu sväzku robotníkov a pracujúcich roľníkov. Poznal, že je to jediná spoločenská sila, ktorá môže využiť zákon bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a výrobnými silami v prospech našej spoločnosti.

K. Gottwald usmerňoval hospodárskych pracovníkov nášho štátu na

---

²² K. Gottwald, *Prejav pri otváraní múzea V. I. Lenina*, Nová mysl 1, 1953, 9.

organizovanie správnych vzťahov medzi štátnym socialistickým sektorom a sektorom družstevným a malovýrobným, cestou využitia tovarovo-peňažných vzťahov. Učil, ako ich využívať pre rozkvet socialistickej tovarovej výroby a pre boj proti zvyškom kapitalistickej výroby tovarov u nás, a to v záujme upevňovania hospodárskeho sväzku robotníkov a pracujúcich roľníkov.

Ako učí J. V. Stalin v *Ekonomických problémoch socializmu v SSSR*, tovarová mena ako forma spojenia medzi mestom a dedinou je pre roľníkov jedine prijateľná. Neslobodno však zabúdať, že práve na dedine žije tá časť kapitalistickej triedy, ktorú možno vyvlastniť až na základe masovej kolektivizácie (kulaci). Preto tovarová výroba a peniaze musia slúžiť aj ako nástroj obmedzovania a zatlačovania kapitalistických tovarových výrobcov, aby sa takto pripravila ich konečná likvidácia.

Pre využitie tovarovej výroby a s ňou spojeného pôsobenia zákona hodnoty pri politike upevňovania socialistických výrobcov a obmedzovania a zatlačovania kapitalistov, treba v prvom rade vybudovať organizačné predpoklady. Túto požiadavku vytýčil súdruh Gottwald r. 1948 na júnovom zasadnutí ÚV KSČ, kde hovoril o nevyhnutnosti zriadiť monopolné výkupné spoločnosti, ktoré by organizovali výkup obilia a ostatných poľnohospodárskych produktov od celého roľníctva.

Medzníkom pre triedne využitie tovarovo-peňažných vzťahov je novembrové zasadnutie ÚV KSČ r. 1948, kde Klement Gottwald udáva líniu zatlačovania a obmedzovania kulackých živlov prostredníctvom *triedneho výkupu*. „... musíme pri výkupoch poľnohospodárskych výrobkov na vidieku dbať na to, aby viac dávali veľkí, aby sa odľahčilo malým.“²³

Vybudovaním výkupných organizácií riadených štátom a rešpektovaním triedneho hľadiska pri výkupe, boli vytvorené základné predpoklady pre triedne využitie tovarovej výroby a zákona hodnoty v oblasti poľnohospodárstva. Prv, ako sme pristúpili k diferencovaným dodávkam, ešte r. 1947 presadila KSČ vo vláde odstupňované výkupné ceny. Roľníci do 20 ha dostávali najvyššie výkupné ceny, roľníci od 20—50 ha nižšie, nad 50 ha najnižšie. Zavedením diferencovaných dodávok boli stanovené jednotné výkupné ceny.

---

²³ K. Gottwald, 1946/48 II, Bratislava 1950, 342.

c) Stav a úlohy kolektivizácie poľnohospodárstva v súčasnosti

Doteraz už v polovici našich dedín boli založené jednotné roľnícke družstvá. Napriek tomu je individuálna malovýroba zatiaľ prevládajúcou formou výroby nášho poľnohospodárstva. V súvislosti s tým sa vynára otázka vzťahu štátu, štátneho výrobného sektoru a jednotných roľníckych družstiev k individuálne hospodáriacim malým a stredným roľníkom v súčasnosti, keď zápasíme o vyrovnanie disproporcie medzi výrobou priemyslu a poľnohospodárstva.

Túto otázku rozpracoval vo svojich dielach J. V. Stalin, ktorý zásadne odmietol nepriateľskú politiku voči poľnohospodárskej malovýrobe v procese kolektivizácie, keďže sa táto prieči politike upevňovania politického a hospodárskeho sväzku robotníkov a pracujúcich roľníkov. Jednotné roľnícke družstvá nemožno stavať proti individuálnym roľníckym hospodárstvám. Medzi týmito dvoma formami hospodárenia musí byť hospodársky sväzok, aby JRD pomáhali individuálne hospodáriacim roľníkom a prevádzaly ich na koľaje kolektívneho hospodárenia. „Jedna vec je, keď vyššia forma hospodárstva, veľké hospodárstvo, bojuje proti nižšej forme, ničí ju a ubíja. Tak je to za kapitalizmu. A niečo iné je, keď vyššia forma hospodárstva neničí nižšiu formu, ale pomáha jej pozdvihnúť sa, prejsť na koľaje kolektivismu. Tak je to za sovietskeho zriadenia.“²⁴

Takýto postoj voči individuálne hospodáriacim malým a stredným roľníkom mal vždy na mysli Klement Gottwald, keď zdôrazňoval zásadu dobrovoľnosti pri uskutočňovaní kolektivizácie a varoval, že akýkoľvek chvat pri zakladaní JRD je iba na škodu veci. Proti zásade dobrovoľného vstupu do JRD sa na niektorých miestach prehrešili, čo má zlý vplyv na stav takto založených JRD. Porušovať zásadu dobrovoľnosti znamená stavať sa do nepriateľskej pozície voči malým a stredným roľníkom. Pre nás v procese kolektivizácie platia slová súdruha Stalina. „Potrebujeme triezvych politikov, ktorí vedia z individuálneho hospodárstva vyťažiť maximum toho, čo možno z neho vyťažiť a ktorí vedia zároveň postupne prevádzať individuálne hospodárstvo na koľaje kolektivismu.“²⁵

Konkrétny výraz takejto politiky nachádzame vo vládnom vyhlásení

²⁴ J. V. Stalin, *Spisy* 11, Bratislava 1953, 195.

²⁵ J. V. Stalin, *Spisy* 11, Bratislava 1953, 219.

a v usnesení vlády Československej republiky o hlavných úlohách vlády v odbore hospodárskej politiky v najbližšom období z 15. IX. 1953.

Súdrh Široký vo vládnom vyhlásení uviedol: „Keď však vychádzame zo súčasnej sociálno-ekonomickej štruktúry dediny, z faktickej váhy individuálneho sektoru, potom je jasné, že objem poľnohospodárskej výroby, ako aj záujem neprestajného zvyšovania životnej úrovne pracujúcich vyžaduje, aby okrem štátnych majetkov a jednotných roľníckych družstiev aj malým a stredným roľníckym hospodárstvám boli zabezpečené ekonomické predpoklady pre zvyšovanie hektárových výnosov a úžitkovosti dobytká. Vyplýva to aj z požiadavky, aby sa naša roľnícka politika nechvejne riadila záujmami pevného, nerozborného sväzku robotníckej triedy a roľníckeho ľudu.“²⁶

Preto treba viac ako doposiaľ poskytovať individuálne hospodáriacim roľníkom pomoc STS, umožňovať im nákup drobných strojov a náradia, stavebného materiálu a poskytovať im investičný úver na zvýšenie úrodnosti pôdy. Takýmto spôsobom oživiť a podnietiť poľnohospodársku malovýrobu k vyššej tovarovej produkcii rastlinných a živočíšnych produktov. Výhody pre roľníkov prinieslo už samo zníženie maloobchodných cien 1. X. 1953, keď sa snížila napr. cena cementu o 20 %, vápna o 20 %, tehly o 30 %.

Aj pri týchto opatreniach ostáva línia hospodárskeho, finančného a organizačného upevnenia JRD ako nositeľov blahobytniejšieho života na dedine jedine správna a je naďalej stredobodom pozornosti našej strany a vlády. Treba sa však vyvarovať chýb a nedostatkov, ktoré sa vyskytli v doterajšom procese kolektivizácie a majú za následok neprosperujúce družstvá. Príčina toho netkvie iba v tom, že niektoré miestne orgány administratívnym nátlakom nútily roľníkov do JRD, čo je, prirodzene, veľmi nesprávne a škodlivé. Chyby a nedostatky treba hľadať aj v tom, že sa v jednotných roľníckych družstvách nezabezpečujú predpoklady rentabilného hospodárenia. So strany hospodárskych pracovníkov sa veľmi nedostatočne plní usnesenie o ďalšom rozvoji JRD z 3. VI. 1952. V mnohých jednotných roľníckych družstvách sa ešte neudomácnily vzorové stanovy, nehospodári sa podľa nich. Pomoc poskytovaná družstvám je veľmi často nekvalitná, neodborná. Na tieto nedostatky poukázal vo vládnom vyhlásení súdrh Široký, aby bol proti nim zahájený neľútostný

---

²⁶ Vládne vyhlásenie prednesené predsedom vlády Viliamom Širokým na zasadnutí NS 15. IX. 1953, SVPL 1953, 20—21.

boj a aby sa ďalšie JRD zakladaly čiste na presvedčení roľníkov o výhodách kolektívneho hospodárenia a v podmienkach, ktoré dávajú predpoklady rentabilného hospodárenia.

Komunistická strana a vláda sa budú starať o upevňovanie hospodárskeho sväzku robotníkov a pracujúcich roľníkov, aby táto spoločenská sila, opierajúc sa o zákon bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl, postupne prekonávala protirečenie medzi priemyslom a poľnohospodárstvom zavádzaním socialistických výrobných vzťahov v poľnohospodárstve cestou združstevňovania.

Vedení Komunistickou stranou Československa a vládou našej ľudovo-demokratickej republiky a neustálym vracaním sa k odkazu Klementa Gottwalda, rozriešime k všeobecnému prospechu našej spoločnosti složitú úlohu kolektivizácie poľnohospodárstva. Zákonu bezpodmienečného súladu medzi výrobnými vzťahmi a rázom výrobných síl uvoľníme cestu v celom našom národnom hospodárstve. Bude to znamenať víťazné zavŕšenie diela kolektivizácie a súčasne vybudovanie socialistickej ekonomickej základne. Tak bude splnený program socialistickej prestavby našej spoločnosti, vytýčený súdruhom Klementom G o t t w a l d o m ešte v roku 1930.

PENKA RAŠKOVÁ

HOSPODÁRSKA SITUÁCIA A TRIEDNE BOJE V ROKOCH VRCHOLENIA HOSPODÁRSKEJ KRÍZY V ČSR

(*K IV. a V. sväzku Spisov Klementa Gottwalda*)

Štvrtý a piaty sväzok spisov Klementa Gottwalda zahrnuje obdobie od júla 1932 do júla 1934.

Je to obdobie trvania a prehlbovania svetovej hospodárskej krízy. Kríza z rokov 1929—33 bola najdlhšou a najvleklejšou krízou, ktorá zachvátila celý kapitalistický svet, a to tak priemysel, ako aj pôdohospodárstvo, neobmedzila sa pritom len na sféru výroby a obchodu, ale preniesla sa aj do sféry úveru a obehu peňazí. Hlboký rozbor tejto krízy, príčinu jej dlhého trvania a rozsahu urobil J. V. Stalin na XVII. sjazde VKS(b) r. 1934. Ako prvú príčinu označil okolnosť, že kríza zachvátila všetky kapitalistické krajiny bez výnimky a tým sťažila manévrovanie jednej krajiny na úkor druhej. Po druhé, priemyselná kríza sa prepletla s krízou agrárnou, ktorá zachvátila všetky agrárne a poloagrárne krajiny, čo pôsobilo spätne na prehĺbenie priemyselnej krízy. Po tretie, agrárna kríza sa priostrila a zachvátila všetky odvetvia pôdohospodárstva, ktoré degenerovalo; prechádzalo sa od strojov k ručnej práci, upúšťalo sa od používania umelých hnojív. Toto všetko ešte viac predĺžilo priemyselnú krízu. Po štvrté, snaha monopolov udržať vysoké ceny tovarov bránila odčerpaniu zásob tovarov. Po piate, a to je hlavné, hospodárska kríza prebiehala v období všeobecnej krízy kapitalizmu, keď kapitalizmus nemal tú silu a štabilitu, ktorú mal pred prvou svetovou vojnou a Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou. Po prvej svetovej vojne zdedil kapitalizmus chronickú nevyužitost' výrobnnej kapacity podnikov a chronickú masovú nezamestnanost'.

Rozvrátenie úverovej sústavy viedlo k zastaveniu vyplácania dlhov, zahraničných pôžičiek a k zastaveniu vyplácania medzispojeneckých dlhov, ďalej k obmedzeniu zahraničného obchodu, vývozu tovarov, k zastaveniu vývozu kapitálu, k zosilneniu boja o zahraničné trhy, k obchodnej vojne medzi krajinami, k dumpingu.

R. 1932 hospodárska kríza prekonala svoj najhlbší bod a prechádzala postupne v depresiu. Nebola to depresia obyčajného druhu, ako hovorí súdruh Stalin, za ktorou by nasledoval nový rozmach a rozkvet priemyslu, bola to depresia zvláštneho druhu, ktorá nevedla ku konjunktúre, ale ani nevracala priemysel späť k bodu najväčšieho poklesu. Zvláštny ráz depresie bol zapríčinený práve tým, že svetová hospodárska kríza prebiehala za všeobecnej krízy kapitalizmu. Kapitalizmus, ktorý mal ešte dosť vnútorných síl na prekonanie najhlbšieho bodu krízy, nemal ich toľko, aby pokračoval ďalej ku konjunktúre.

Svetová hospodárska kríza neobyčajne zostrila hospodárske, politické a triedne protirečenia tak medzi kapitalistickými krajinami, ako aj v každej jednotlivkej krajine zvlášť. Boj o zahraničné trhy, ochranné clá, obchodné vojny, dumping a iné opatrenia zostrily do krajnosti vzťahy medzi kapitalistickými krajinami a vytvorily živnú pôdu pre vojnové konflikty. Krach londýnskej hospodárskej konferencie, ktorá mala za úlohu dosiahnuť sníženie ciel a oživenie medzinárodného obchodu, ukázal nemožnosť mierovo riešiť otázky trhov.

Prepadnutie Číny Japonskom a obsadenie Mandžuska, ako aj vystúpenie Japonska zo Spoločnosti národov priostřily situáciu.

„Svetová hospodárska kríza urýchlila boj o nové rozdelenie sveta. Tento boj už vlastne prešiel do otvorenej vojny, už sa na jednom konci sveta rieši zbraňami jeho znovurozdelenie. Mienim tým vojnu Japonska proti Číne, z ktorej chce japonský imperializmus vyrvať čo najväčší hlt a zahrocuje tak svetový konflikt na Ďalekom východe na ostrie noža.“¹

Nástupom Hitlera k moci a vystúpením Nemecka zo Spoločnosti národov sa situácia ešte viacej zhoršila. Hitlerovské Nemecko sa začalo rýchlo pripravovať na vojnu. Svet sa blížil k novej svetovej vojne.

Vyostrovala sa nielen medzinárodná situácia, zhoršovala sa aj situácia v jednotlivých kapitalistických krajinách. Roky hospodárskej krízy vyčerpaly robotnícku triedu a priviedly na mizinu nemajetné vrstvy. Generálny štrajk vo Francúzsku, boj rakúskeho robotníctva, revolučné boje

¹ K. G o t t w a l d, *Spisy IV*, Bratislava 1952, 279.

v Španielsku jasne ukazovali, že sa masy revolucionizujú, že revolučná vlna je opäť na vzostupe.

„Ludové masy ešte nedospely tak ďaleko — napísal súdruh Stalinu roku 1934 — aby podnietily útok proti kapitalizmu, že však myšlienka útoku zreje vo vedomí nás, o tom sotva možno pochybovať.“²

V tomto období je Sovietsky sväz jediný štát vo svete, ktorý nie je zachvátený krízou a nezamestnanosťou. V tom čase, keď kapitalistický svet sa otriasa najväčšou hospodárskou krízou, Sovietsky sväz úspešne dokončuje svoju prvú päťročnicu, likviduje kulactvo ako triedu a ide ďalej vpred k dokončeniu budovania základov socialistickej spoločnosti. V období od roku 1929 do roku 1933 vzrástol priemysel Sovietskeho sväzu viac ako dvojnásobne, kým priemysel najdôležitejších kapitalistických štátov vykazuje priemerné zmenšenie rozsahu výroby o 25 % oproti roku 1929. Tak ako dnes, aj v tom období so Sovietsky sväz snažil zmieriť medzinárodné napätie a zaistiť mier v Európe. Sovietske mierové návrhy boli však imperialistami zamietané.

R. 1932 a 1933 zasadaly XII. a XIII. plénum Exekutívy Komunistickej internacionály. Zasadnutia pléna mali mimoriadny význam, vzhľadom na situáciu, za ktorej sa konaly. Rezolúcie XII. a XIII. pléna Exekutívy Komunistickej internacionály zachycujú a analyzujú svetový vývoj tohto obdobia. Na základe rozborov predvídaly, ako pôjde vývoj ďalej a stanovily úlohy komunistických strán. Rezolúcie XII. a XIII. pléna EKI sú skvelým príkladom boľševickej analýzy a boľševickej stratégie a taktiky. Dávajú jasnú odpoveď na otázku triedneho boja a jasnú revolučnú perspektívu.

Rezolúcia XII. plána EKI, ktorá analyzuje situáciu v období najväčšieho poklesu hospodárskej krízy konštatuje, že „...nastal koniec relatívnej štabilizácie kapitalizmu. No nie je ešte bezprostredná revolučná situácia v najdôležitejších a rozhodujúcich kapitalistických krajinách. Dnes sa uskutočňuje práve prechod k novému cyklu veľkých srážok medzi triedami a medzi štátmi, k novému cyklu revolúcií a vojen.“³ Základnou úlohou komunistických strán je príprava robotníckej triedy a vykorisťovaných mas v priebehu hospodárskeho a politického boja do nastávajúcich zápasov o moc, za diktatúru proletariátu.

² J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 443.

³ Z rezolúcie XII. pléna EKI.

Túto charakteristiku doby a úlohu komunistických strán potvrdilo a ďalej rozvinulo XIII. plénum Exekutívy Komunistickej internacionály, ktoré konštatovalo, že sa svet priblížil tesne k novému kolu revolúcií a vojen. XIII. plénum EKI analyzovalo príčiny vzrastu fašizmu a jeho uchopenia moci v Nemecku a iných krajinách a vyhlásilo, že revolučná kríza a pobúrenie nás proti panstvu kapitalistov tak vzrastly, že buržoázia už nemôže udržať svoju diktatúru parlamentnými metódami vedenia, a preto siahla k otvorenej teroristickej diktatúre. XIII. plénum EKI však súčasne zdôraznilo, že fašistická diktatúra nie je neodvratnou etapou diktatúry buržoázie vo všetkých krajinách. Možnosť odraziť ju závisí od síl bojujúceho proletariátu, ktorý najviac ohrozuje rozkladný vplyv sociálnej demokracie. XIII. plénum EKI upozornilo na to, že práve zapletenie hospodárskej krízy so všeobecnou krízou kapitalizmu zostruje všetky hlavné protiklady kapitalistického sveta natoľko, že v každej chvíli môže nastať obrat, ktorý bude znamenať premenu hospodárskej krízy na krízu revolučnú. XIII. plénum poukázalo na to, že buržoázia stavia stále viac na kartu vojny, že medzinárodná situácia má všetky znaky predvečera novej svetovej vojny. XIII. plénum EKI prahnierovalo činnosť a úlohu II. Internacionály a jej jednotlivých strán, ktoré svojou politikou vyhovujú záujmom buržoázie, celou činnosťou smerujú k fašizácii meštiackej demokracie a často sa na uskutočňovaní fašistickej diktatúry priamo zúčastňujú. Strany II. Internacionály prispôsobujú svoju taktiku a heslá aj v medzinárodnej politike záujmom buržoázie, uľahčujú prípravu nás na novú svetovú vojnu a ženú masy do imperialistickej vojny pod heslom „obrany vlasti“. V období dozrievania svetovej revolučnej krízy, keď sa buržoázia pokúša priviesť nespokojnosť a pobúrenie nás na cestu fašizácie a vojny, formulovalo XIII. plénum EKI ako hlavnú úlohu komunistických strán orientovať masové hnutie na boj za svrhnutie vykorisťovateľských tried. Cesta k tomuto vedie cez likvidáciu masového vplyvu sociálfašizmu, cez získanie väčšiny robotníckej triedy pre revolučný triedny boj pod vedením komunistickej strany. Toto možno dosiahnuť jedine každodenným bojom za hospodárske a politické záujmy proletariátu, každodenným bojom proti všetkým názorom, nepriateľským robotníckej triede, ktoré medzi proletariát vnáša buržoázia. Aj v tomto období ostáva naďalej jedine správnu taktiku jednotného frontu zdola.

*

Súduh Gottwald starostlivo sledoval medzinárodnú a vnútornú situáciu, odhaľoval vnútornú závislosť a zákonitosť javov a to mu dovoľovalo správne ich hodnotiť. Hlboké ovládnutie marxizmu pomáhalo súdruhovi Gottwaldovi nielen správne hodnotiť hospodárske a politické udalosti a pomer triednych síl, ale dovoľovalo mu vidieť dopredu a predvídať vývoj udalostí. Súduh Gottwald nevidel veci izolovane, bez súvislosti, ale vždy veci navzájom spájal, podľa toho, čo bolo pre ne spoločné a charakteristické. Hľadal hlavnú príčinu toho-ktorého zjavu a predvídal dôsledky. Nič mu nebolo vzdialené a cudzie. Nebolo vecí, o ktorú by sa nezaujímal. Či sa udalosti odohrávaly v Číne alebo v Nemecku, on sa s nimi rovnako zaoberal. Zvlášť starostlivo sledoval udalosti v Európe, špeciálne v Nemecku a v Rakúsku, s ktorými malo Československo spoločné hranice.

Udalostiam v Nemecku a Rakúsku venoval súduh Gottwald veľa pozornosti. Na príkladoch Nemecka a Rakúska ukázal na príčiny, ktoré dovolily nastolenie fašizmu v týchto krajinách a súčasne na príčiny porážky proletariátu. Súduh Gottwald upozornil na nebezpečenstvo, ktoré hrozí európskym národom a zvlášť národom Československa z nastolenia fašizmu v Nemecku. Upozorňoval na vzrast nebezpečenstva vojny a súčasne na nebezpečenstvo nemeckého príkladu pre buržoáziu jednotlivých krajín. Buržoázia sa môže aj v Československu, rovnako ako v ostatných krajinách pokúsiť siahnuť k fašistickej diktatúre zo strachu pred vzrastom revolučného hnutia proletariátu.

Po nastolení fašizmu v Nemecku sa súduh Gottwald veľa zapodieval otázkou fašizmu a vysvetľuje, v čom spočíva jeho podstata, čím sa líši od buržoáznej demokracie a prečo, a kedy buržoázia siahla k fašizmu. Tým súduh Gottwald bojuje proti názorom, ktoré stavajú proti sebe buržoáznou demokraciu a fašizmus ako veci celkom protikladné, ktoré nemajú medzi sebou nič spoločného. Súduh Gottwald správne vysvetľuje, že buržoázia siahla k fašistickej diktatúre vtedy, keď cíti svoje pozície ohrozené, keď rastie revolučné uvedomenie mas a keď je jasné, že buržoáznodemokratickými formami vlády, pri ktorých robotnícke a pracujúce masy majú aspoň trochu práva, nie je možné udržať si moc v rukách. Vtedy buržoázia siahla k otvorenej, nezastretej diktatúre najreakčnejšej svojej časti — finančného kapitálu a odhazuje plášť buržoáznodemokratických slobôd ako nepotrebnú handru. Tým stráca posledné zvyšky pokrokovosti, ktoré mala ešte pri parlamentnodemokra-

tickej forme vlády a jej vláda je len vládou teroru a násilia na udržanie panstva buržoázie, na zabezpečenie jej ziskov.

Buržoázia cíti svoje zisky a svoju moc ohrozenú predovšetkým proletariátom a jeho komunistickou stranou. Komunistická strana pomáha robotníckej triede uvedomiť si svoju silu, učí ju vidieť svoje postavenie námedzného otroka a nesmieriteľnosť svojich záujmov so záujmami buržoázie. Učí proletariát vidieť triedny charakter buržoáznej demokracie a vedie ho do boja za svrhnutie buržoáznej nadvlády. Preto buržoázia sa snaží zničiť predovšetkým komunistickú stranu a tým zbaviť proletariát vedenia.

„Najvýznačnejšou črtou fašizmu je jeho snaha fyzicky zničiť avantgardu proletariátu, komunistickú stranu.“⁴

Fašizmus, nastolený v Nemecku, nebol nebezpečný len pre nemeckú robotnícku triedu, ale ohrozoval svojím príkladom robotnícku triedu celej Európy a zvlášť Československa. Buržoázia celej Európy uvítala Hitlerov boj proti komunizmu, a preto súdruh Gottwald varuje pred možnosťami opakovania nemeckého prípadu aj v ostatných krajinách Európy a hovorí, že „... široko založené ťaženie nemeckého fašizmu na vyhladenie všetkého triedne uvedomelého, protikapitalistického, medzinárodného, revolučného a proletárskeho v Nemecku sa nezastaví, pravda, pri Podmoklách. Ohrozuje to robotnícku triedu celej Európy, ale predovšetkým Československa.“⁵ Oslabenie pozícií proletariátu v Nemecku oslabuje pozície proletariátu v Európe vôbec a ohrozuje mier a bezpečnosť národov.

Po nástupe fašizmu v Nemecku a neskôršie v Rakúsku upadajú sociálfašisti a trockisti do paniky, hovoria o „kontrarevolučnej“ situácii a tým sa snažia ospravedlniť svoje činy zrady na záujmoch robotníckej triedy. Súdruh Gottwald tvárou v tvár nebezpečenstvu fašizmu ostro vystupuje proti každému prejavu zúfalstva a beznádejnosti. Na nemeckom a neskôršie rakúskom príklade vysvetľuje, prečo sa dostal k moci fašizmus a kto za to nesie zodpovednosť pred robotníctvom celého sveta. Na základe analýzy dejín Nemecka a Rakúska po prvej svetovej vojne a na rozložení triednych síl dokazuje, že celá politika sociálnej demokracie za uplynulé obdobie pomáha buržoázii upevňovať svoju moc na úkor proletariátu a proti záujmom proletariátu. Politika

⁴ K. Gottwald, *Spisy* IV, Bratislava 1952, 200.

⁵ K. Gottwald, *Spisy* IV, Bratislava 1952, 213.

sociálnej demokracie bola politikou ústupkov a priamej podpory buržoázie, ktorej moc bola po prvej svetovej vojne veľmi oslabená. Sociálna demokracia bola tou silou, ktorá pomohla buržoázii poraziť robotnícku triedu a komunistickú stranu po prvej svetovej vojne a zradiť robotníctvo v jeho boji o sovietsku moc. „Kolíska Hitlerova leží už pri rakvi Karola Liebknechta a Rozy Luxemburgovej.“⁶

Sociálna demokracia bola tá sila, ktorá v ďalšom období sústavným klamaním robotníctva, heslami o demokracii vôbec, sústavnými ústupkami pred buržoáziou a ospravedlňovaním týchto ústupkov (teória „menšieho“ zla) svádzala robotníctvo s cesty triedneho boja, dezorientovala ho, rozdelila robotníctvo a tým urobila proletariát neschopným postaviť sa na odpor buržoázii. Na otázku, prečo sa dostal k moci v Nemecku fašizmus, súdruh Gottwald odpovedá: „Preto, lebo nemecká sociálna demokracia v rokoch 1918 a 1919 zahrdúsila rodiace sa sovietske hnutie v Nemecku. Preto, lebo za tým cieľom rozštiepila jednotu nemeckého proletariátu, väčšiu jeho časť zavliekla do služieb buržoázie a proti druhej, revolučnej časti viedla so zbraňou v ruke vyhladzovací boj. Preto, že sociálna demokracia reštaurovala rozvrátenú meštiacku moc a spolubudovala mocenský aparát buržoázie. Preto, lebo podporovala všetky útoky buržoázie na revolučné vymoženosti proletariátu. Preto, lebo svojou kapitalistickou politikou, rozbitím robotníckej triedy a zdržiavaním väčšiny robotníkov od boja proti buržoázii vohnala kolísajúce stredné vrstvy do náručia fašistických demagogov. Preto, lebo aj v hodine dvanástej, keď nemeckému proletariátu už skoro sedel na šiji Hitler, zdržala väčšinu robotníctva od boja. Preto dnes nemecký proletariát krváca pod nožom hitlerovských banditov.“⁷

Súdruh Gottwald ukazuje cestu, ako možno bojovať proti fašizmu „... bojovať proti fašizmu — to znamená bojovať proti buržoázii...“⁸ Boj proti buržoázii je súčasne bojom proti nebezpečenstvu fašizmu.

Súdruh Gottwald vidí nielen nebezpečenstvo fašizmu, vidí súčasne aj silu, ktorá sa môže postaviť fašizmu na odpor a môže zamedziť ďalší jeho rast. Preto víta povstanie rakúskeho robotníctva a generálny štrajk vo Francúzsku, ako predzvesť toho, že revolučné uvedomenie máš stúpa, že pozície kapitalizmu sú vratké.

⁶ K. Gottwald, *Spisy* IV, Bratislava 1952, 252.

⁷ K. Gottwald, *Spisy* IV, Bratislava 1952, 262—263.

⁸ K. Gottwald, *Spisy* IV, Bratislava 1952, 256.

„Ozbrojené povstanie robotníctva v Rakúsku a obrovský generálny štrajk vo Francúzsku, v deň vypuknutia tohto povstania, neobyčajne urýchľujú blížiacu sa revolučnú krízu. Ukazujú, aké vratké sú pozície kapitalizmu, aké obrovské je pobúrenie mas, aká veľká je revolučná energia v masách, aká tehotná je situácia revolučnými možnosťami, ako rýchlo dozrieva revolučná kríza, ako malo pravdu XIII. plénum EKI, keď zisťovalo, že svet stojí tesne pred novým kolom revolúcie a vojen. Súčasne rakúske udalosti znova dokazujú, na aké zverstvá je buržoázia schopná ak cíti, že jej panstvo je ohrozené.“⁹

Povstanie rakúskeho robotníctva proti Dolfusovi r. 1934 cez hlavu sociálnodemokratických vodcov, ktorí do poslednej chvíle ponúkali Dolfusovi spoluprácu, ukázalo jasne revolučný proces, ktorý sa odohrával medzi sociálnodemokratickými robotníkmi. Povstaním sociálnodemokratickí robotníci odmietli politiku spolupráce a hájenia záujmov buržoázie, ktorú uskutočňovali ich vodcovia, a vyslovili sa za revolučnú boľševickú politiku proti buržoázii, za svrhnutie jej panstva.

Súčasne mobilizuje K. Gottwald stranu na pomoc rakúskemu robotníctvu, varuje pred možnosťami intervencií a prípade víťazstva rakúskeho robotníctva a pripravuje stranu a široké masy robotníctva k odporu v prípade intervencie zo strany českej buržoázie.

Po porážke rakúskeho robotníctva predvída súdruh Gottwald možnosť, že v budúcnosti rakúska buržoázia z obavy pred novým pozdvihnutím robotníctva Rakúska, zavolá k moci svoje posledné rezervy — hakenkreuclerov, čo by pri existencii Hitlera v Nemecku znamenalo určitú formu anšlusu. Neskoršie udalosti ukázaly správnosť predvídania súdruha Gottwalda.

*

Podstatnú časť svojich prejavov, statí a článkov venuje súdruh Gottwald hospodárskej a politickej situácii v Československu. Vo všetkých svojich prácach na základe faktov odhaľuje triednu podstatu Československej republiky, poukazuje na triedny charakter vládnych opatrení, ktoré slúžia buržoázii. Súdruh Gottwald neobchádza ani jednu príležitosť odhaliť a vysvetliť robotníctvu a širokým masám skutočnú pod-

⁹ K. Gottwald, *Spisy V*, Bratislava 1952, 177—178.

statu toho-ktorého opatrenia a tým ich zbaviť všetkých ilúzií o prvej Československej republike. Podstata všetkých snáh súdruha Gottwalda tkvie v tom, ukázať proletariátu a všetkým pracujúcim, že prvá Československá republika nie je ich republikou, že proletariát je v Československu rovnako ako za Rakúska-Uhorska utlačenou a vykorisťovanou triedou, nech je akokoľvek národnosti. Súdruh Gottwald ukazoval, že československý štát, čo sa týka národnostnej politiky, je len druhým vydaním Rakúska-Uhorska, že česká buržoázia, napriek pokrokovým tradíciám českého národa a jeho boja za slobodu, vládne v štáte rovnakými metódami a prostriedkami, ako to robila predtým rakúska šľachta a buržoázia. Súdruh Gottwald vedie proletariát a pracujúcich k poznaniu, že ich postavenie sa nezlepší výmenou buržoázie jednej národnosti za buržoáziu inej národnosti, ale jedine svrhnutím buržoázie vôbec a vytvorením vlády robotníkov a roľníkov, ktorá bude vládou pracujúcich a bude hájiť ich záujmy.

Vo svojej práci sa súdruh Gottwald zapodieva otázkou priebehu a následkami hospodárskej krízy v Československu, rozoberá opatrenia vlády na zmiernenie krízy a na tom potom ukazuje, komu skutočne vláda slúži. Celá politika buržoáznej vlády je zameraná na to, pomôcť kapitalistom a presunúť ťarchu hospodárskej krízy na bedrá pracujúcich. V spojení s hospodárskou krízou v Československu, súdruh Gottwald podáva klasickú charakteristiku kapitalizmu, ktorý prežíva krízu.

„Pri technicky skvele zariadených fabrikách — píše súdruh Gottwald — sú milióny ľudí bez práce a stroje stoja a hrdzavejú. Pri preplnených skladoch výrobkov všetkých druhov milióny ľudí hladujú. Povieš: Blázinec. Nie! Nie je to blázinec, je to kapitalizmus, ktorý prežíva hospodársku krízu.“¹⁰

Touto charakteristikou vystihuje súdruh Gottwald celú hĺbku protikladov v kapitalistickej spoločnosti, ktoré vyplývajú zo súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, z protirečenia medzi spoločenským charakterom práce a súkromným privlastňovaním výrobkov.

Hospodárska kríza prejavovala svoj zhubný vplyv vo všetkých odvetviach československého národného hospodárstva. Za prvých osem mesiacov 1932 poklesla priemyselná výroba v porovnaní s tým istým obdobím r. 1929 takto:

¹⁰ K. G o t t w a l d, *Spisy* IV, Bratislava 1952, 21.

ťažba kamenného uhlia	o 33%,
ťažba hnedého uhlia	o 33%,
výroba koksu	o 57%,
výroba surového železa	o 70%,
výroba surovej ocele	o 77%,
celkový vývoz podľa hodnoty	o 66%,
celkový dovoz podľa hodnoty	o 58%,
doprava podľa pristavených vagónov	o 34%,
počet konkurzov stúpol	o 129%
a počet vyrovnaní	o 67%.

Počet nezamestnaného robotníctva stúpol v auguste 1932 oproti augustu 1929 o 1225 %.

Rezolúcia VI. pléna ÚV KSČ, prijatá na základe referátu súdruha Gottwalda na jeseň r. 1932 o otázke vývinu hospodárskej krízy, konštatuje:

„Za obdobie od V. pléna ÚV KSČ sa hospodárska kríza v ČSR ďalej prehĺbila. Počet nezamestnaných vzrástol. Sezónne oživenie výroby bolo podnormálne a možno ho pokladať v podstate za skončené. V nastávajúcich mesiacoch treba počítať s prudkým vzostupom nezamestnanosti na stav, aký sa v ČSR dosiať nedosiahol. Obilný syndikát, nové desaťmiliónové subvencie agrárnikom a hrdúsenie dovozu poľnohospodárskych výrobkov nevládaly zabrániť ďalšiemu postupu agrárnej krízy. Insolvencie, colné, devízové a povoľovacie opatrenia susedných štátov vedú k tomu, že zahraničný obchod ČSR stále viac upadá, jeho aktivita je minimálna, čo ohrozuje aktivitu platobnej bilancie. Vôbec, finančná situácia v ČSR stáva sa nanajvýš ktitickou. Miliardové subvencie nemôžu trvale uchrániť banky pred bankrotom, ale zato urýchlili krízu štátnych financií, ktoré ohrozuje nielen rozpočtový, ale aj pokladničný schodok... Československo obchádza príšera finančnej krízy.“¹¹

Rok 1933 je rokom najvyššieho bodu krízy v Československu. Hospodárska situácia sa na rozdiel od ostatných kapitalistických štátov naďalej zhoršuje. Počet nezamestnaných prevyšuje 1 000 000 osôb.

Až r. 1934 prekonáva československé hospodárstvo najhlbší bod krízy a prechádza do depresie. Oživenie výroby za prvých 5 mesiacov v roku 1934 je však relatívne nižšie ako vo väčšine iných priemyselných štátov.

Otázka zahraničného obchodu bola pre ČSR veľmi dôležitá, pretože veľká časť československého priemyslu bola zameraná na vývoz a každé

¹¹ K. Gottwald, Spisy IV, Bratislava 1952, 106—107.

zmenšenie rozsahu vývozu viedlo k veľkým poruchám v československom hospodárstve. Skúmajúc možnosti rozšírenia zahraničného obchodu IX. plénum ÚV KSČ zdôrazňuje, že „... rozšírenie zahraničného trhu je pre buržoáziu Československa nesmierne ťažké a v mnohých smeroch vôbec nemožné. Pretože heslo „rozšírenie domáceho trhu“ bez podstatného rozšírenia trhov a odbytišť zahraničných je utópiou alebo vedomým švindľom (polovica priemyslových investícií leží i tak ladom), nemožno v Československu pre najbližší čas počítať s väčším oživením priemyselovej výroby.“¹²

Postavenie proletariátu a pracujúcich máš vôbec sa v období krízy stále zhoršuje. Vládne opatrenia uvažujú čím ďalej tým väčšie bremená na pracujúcich a tak zhoršujú ešte viac jeho biedne postavenie.

Udržalova a neskoršie Malypetrova vláda zafažuje len zvyšovaním a zavedením nových druhov daní a zvýšením dávok za úradné výkony prevažne chudobné vrstvy miest a dedín v rokoch 1929 až 1932 ročnou sumou 1,666 miliónov korún. Podľa gentského systému nedostáva podporu ani 20% nezamestnaných. Sústavne sa snižujú mzdy robotníkov a platy ostatných zamestnancov, naproti tomu stúpajú ceny životných potrieb. Celkový životný index robotníckej triedy stúpol začiatkom r. 1933 oproti r. 1932 o 3,5%. Na dedine je na dennom poriadku exekúcia, často sprevádzaná strelbou a obeťami, ako to bolo v Polomke, Nižnej Apši a inde. Krízou sú zachvátení nielen robotníci a roľníci, ale proletarizácia hrozí aj drobným živnostníkom a pracujúcej inteligencii. V Československu sú celé kraje, kde zúri hlad.

Vláda obetuje záujmy všetkých vrstiev obyvateľstva záujmom kapitalistov, a kým na jednej strane berie pracujúcim všetko, na druhej strane dáva kapitalistom a bankám milióny korún ako subvencie. Kým v období r. 1929—1932 dostávajú priamo len banky 2,100 mil. Kč subvencie a okrem toho kapitalisti sú subvencovaní nepriamo odpisovaním dane atď., v tom čase v rokoch 1930, 1931 a 1932 venuje vláda na starostlivosť o nezamestnaných, t. j. na gentský systém a stravovaciu akciu len 682 mil. Kč.

*

V tomto období si súdruh Gottwald veľmi všima politiku sociálnej demokracie a jej úlohu — agenta buržoázie v radoch robotníctva. Súdruh Gottwald ustavične zdôrazňuje, že víťazstvo robotníckej triedy nad

---

¹² K. Gottwald, *Spisy V*, Bratislava 1952, 268.

buržoáziou nie je mysliteľné bez oslabenia vplyvu sociálnej demokracie na robotníctvo a bez prechodu väčšiny robotníctva na stranu komunistov. Zbaviť proletariát ilúzií o sociálnej demokracii ako o ochrancovi a zástancovi jeho práv a odhaliť jej pravú tvár — zradcu robotníckych záujmov, bolo naliehavou úlohou dňa.

Hospodárska kríza so svojimi dôsledkami zostrila triedne vzťahy, urýchlila proces pobúrenia nás proti kapitalistickému poriadku a tým pomohla k rýchlejšiemu revolučnému vreniu v masách. Generálny štrajk na Mostecku, roľnícke hnutie na Zakarpatsku, štrajk na Ostravsku jasne ukázaly, aká veľká je nespokojnosť a pobúrenie pracujúcich. Štrajky ukázaly, akou veľkou školou pre tisíce sociálnodemokratických a bezpartajných nás môže byť štrajk tam, kde je živelné kvasenie nás správne podchytené a vedené komunistami a vplyv sociálnej demokracie izolovaný, ako to bolo na Mostecku.

Úlohou komunistickej strany v tomto období blížiacich sa veľkých triednych zápasov bolo podchytiť živelnú nespokojnosť nás a správne ich viesť cez drobné dielové triedne zápasy a srážky, v ktorých sa pracujúci zocelujú, uvedomujú si svoju silu a poznávajú, že skutočné zlepšenie ich postavenia je možné len svrhnutím kapitalizmu. Takto sa pripravujú do boja o moc. Túto svoju úlohu mohla komunistická strana splniť len izolovaním vplyvu sociálnej demokracie, ktorá v masách šírila buržoáznu ideologiu a ilúzie o buržoáznej demokracii.

Súdruh Gottwald nevynechal jedinou príležitosť odhaliť politiku sociálnej demokracie. Ostro pranieruje vodcov sociálnej demokracie, ktorí sú vo vláde a spolurozhodujú pri protirobotníckych opatreniach vlády. „... hovoria, že tak robia v záujme záchrany „demokracie“. Hovoria, že treba voliť „menšie zlo“. Totiž ich a ich režim. Hovoria, že majú odvahu postaviť sa aj za nepopulárne veci, ak sú štátne nevyhnutné.

Nože, v čom „socialistickí“ milionári majú a v čom nemajú odvahu? Nemajú odvahu bojovať proti sníženiu miezd a proti prepúšťaniu robotníkov z práce. Nemajú odvahu zabrániť hromadným exekúciám chudobných roľníkov a živnostníkov. Nemajú odvahu bojovať za skrátenie pracovného času s vyrovnaním miezd a za podporu všetkých nezamestnaných na účet kapitalistov a štátu. Nemajú odvahu vymáhať defraudované, odpísané a neplatené dane u milionárov. Slovom, nemajú odvahu biť sa za záujmy pracujúceho ľudu. Ale majú odvahu podpisovať sníženie miezd a prepúšťanie robotníkov. Majú odvahu sami snižovať štátnym

zamestnancom mzdy. Majú odvahu hlasovať za nové chudobu postihujúce dane. Majú odvahu skracovať nezamestnaným aj tie úbohé podpory. Majú odvahu hádzať miliardy do krku bankám, kapitalistom a na militarizmus. A majú dokonca odvahu dať strieľať do robotníkov, ktorí sa ozvú, ktorí nechcú ďalej žiť ako psi. Veru, smutná to odvaha!¹³

Súdruh Gottwald ukazuje tiež príčiny, prečo fakticky všetky teórie a celá taktika sociálnej demokracie slúžila buržoázii. Sociálnodemokratickí vodcovia sa už dávno odtrhli od robotníctva, prestali s nimi žiť a prevzali celú ideologiu buržoázie. „Oni sa prosto rozišli s robotníckou triedou, oni prešli na druhú stranu barikády, oni sa spriahli s pánmi. Väčšina z nich už nedokáže ani myslieť ako robotníci. Oni s buržoáziou už tak srástli, že sami prevzali jej ideologiu.“¹⁴

Slová súdruha Gottwalda prednesené na adresu sociálnodemokratických vodcov nestratili platnosť ani dnes. Dnes, práve tak ako vtedy, znamená odtrhnutie od robotníctva a od nás vôbec v dôsledkoch zradu na záujmoch robotníckej triedy, prechod k buržoázii. Odhalenie Beriju je v tomto ohľade odstrašujúci príklad, ktorý názorne ukazuje, kam až môže dôjsť človek, ktorý stratil spojenie s masami.

Súdruh Gottwald ustavične upozorňoval na to, že politika sociálnej demokracie, politika neustálych ústupkov buržoázii končí u Hitlera a tým varoval robotníctvo pred nebezpečenstvom opakovania sa toho príkladu aj v Československu.

Vývoj v Československu potvrdil správnosť tézy súdruha Gottwalda. Politika sociálnej demokracie v Československu ukázala, že sociálna demokracia pomáha nielen fašizmu do sedla, ale že sama fašizmus v Československu pripravuje a zavádza. Príprava na fašistickú diktatúru v Československu sa zavádzala pod kepienkou obrany „demokracie“, na ktorej sa účastnili všetky vládne strany včítane sociálnodemokratickej. Fašistické skupiny ostávaly pritom mimo vlády ako posledná rezerva buržoázie a ako záchytný bod pre tých, ktorí boli nespokojní s politikou vládnych strán.

„Hlavnými pripravovateľmi fašistickej diktatúry sú v Československu všetky sociálfašistické strany. Úplné rozbitie ich pokryteckých hesiel, pod ktorými sa na tomto hanebnom diele zúčastňujú, hesiel ako „obrana demokracie“, „autoritatívna demokracia“, „menšie zlo“,

¹³ K. Gottwald, *Spisy* IV, Bratislava 1952, 133—134.

¹⁴ K. Gottwald, *Spisy* IV, Bratislava 1952, 181—182.

„boj napravo i naľavo“ atď., je predpokladom pre vymanenie poctivých robotníkov zpod vplyvu týchto stran.“¹⁵

Úlohou sociálnodemokratickej strany pri zavádzaní fašistickej diktatúry v Československu bolo „udržať“ na uzde masy socialistických robotníkov, organizovaných v sociálfašistických masových organizáciach a znemožniť ich boj proti buržoázii. Ako sa stupňovali prípravy na fašistickú diktatúru v Československu možno vidieť aj z toho, ako bola prenasledovaná komunistická strana. Od októbra r. 1933 do júla 1934 vychádzalo Rudé právo legálne len štyri mesiace. Komunistické noviny boli konfiškované. Masové organizácie komunistickej strany rozpúšťané. Prejav súdruha Gottwalda v poslaneckej snemovni *Nie Masaryk — ale Lenin* poslúžil buržoázii ako zámienka pre útok na komunistickú stranu. Súdruh Gottwald a iní komunistickí poslanci boli obžalovaní z velezrady a boli na nich vydané zatykače. Sociálna demokracia sa na perzekúcii komunistickej strany priamo zúčastňovala a tým pomáhala vlastne potlačiť robotnícku triedu.

„Terajšia vláda so sociálfašistami sa zo všetkých síl snaží splniť hlavnú úlohu fašistickej diktatúry, t. j. potlačiť robotnícku triedu, zbaviť ju vedenia v podobe revolučnej strany, ulúpiť robotníckej triede posledné zvyšky politických práv a sputať jej ruky i nohy. V poslednom čase sa neobyčajne zostrila perzekúcia robotníckeho hnutia. Každý štrajk, každá demonštrácia, každá akcia naráža na stále urputnejšiu a křčovitejšiu snahu sfašizovaného štátneho a aparátu potlačiť hnutie v zárodku.“¹⁶

I keď sa česká buržoázia snažila zaviesť fašistickú diktatúru, predsa sa jej nepodarilo ju uskutočniť. Komunistickej strane, na čele so súdruhom Gottwaldom, podarilo sa správnou politickou líniou v tomto období mobilizovať široké masy pracujúceho ľudu, vytvoriť široký front boja proti fašizmu a vojne a nedovoliť, aby sa uskutočnili úmysly buržoázie. Ale práve strach buržoázie z rastúceho revolučného hnutia, strach o zisky, neistota vlastného postavenia určily neskoršie zbabelú úlohu českej buržoázie, ktorú hrala v období Mníchova. Tým buržoázia len znovu potvrdila, že nič okrem ziskov nie je jej sväté, že sa úplne rozišla so záujmami ľudu, že dávno stratila všetky zvyšky pokrokovosti, že je zrelá na to, aby bola shodená do prepadliska dejín.

*

¹⁵ K. Gottwald, *Spisy V*, Bratislava 1952, 53.

¹⁶ K. Gottwald, *Spisy V*, Bratislava 1952, 269.

Obdobie rokov 1932—1934 je obdobím veľkých úspechov strany na ceste jej boľševizácie. V tomto období veľkých triednych zápasov strana úspešne vedie rad hospodárskych štrajkov proti prepusteniu z práce a snižovaniu miezd. Najvýznamnejší bol mostecký štrajk, ktorý viedli súdruhovia Gottwald a Zápotocký. Na základe skúseností predovšetkým z Mosteckého štrajku súdruh Gottwald neskoršie teoreticky rozpracoval taktiku hospodárskeho boja. Strana organizovala akčné výbory nezamestnaných a bojovala pod heslom „Ani chlapa zo závodu, ani halier zo mzdy!“ Svojou politikou sa stala vedúcou silou v hospodárskom boji pracujúcich proti dôsledkom krízy. Získala si ich dôveru, o čom svedčily aj parlamentné voľby r. 1932, keď strana získala v celej krajine o 34% viacej hlasov ako r. 1929.

Strana sa v tej dobe organizačne a ideologicky upevnila. Preniesla ťažisko práce z miestnych organizácií do závodov a takto sa odpútavala od sociálnodemokratických organizačných metód, učila sa spájať legálnu prácu s ilegálnou. Pomocou jednotného frontu sa snažila zbaviť pracujúcich-bezpartajných a sociálnodemokratických robotníkov ilúzií a nesprávnych názorov a previesť ich na cestu triedneho boja.

Súbežne s úspechmi sa však v strane začaly vyskytovať nedostatky, ktoré mali svoj spoločný koreň v oportunizme a vo svojich dôsledkoch viedly k oslabeniu akcieschopnosti a vplyvu strany medzi pracujúcimi. Oportunistické nebezpečenstvo v strane sa obzvlášť jasne prejavilo pri nástupe fašizmu k moci v Nemecku, keď strana ako celok nevystúpila rozhodne proti nemu. Nevysvetľovala udalosti a súčasne neukazovala širokým masám pracujúcich, že fašistické nebezpečenstvo hrozí tiež Československu. Tým by sa bolo rozhorčenie robotníctva správne zameralo a bola by sa odhalila úloha sociálnej demokracie v Československu, ktorá sa na prípravách fašistickej diktatúry podieľala. Nositeľom oportunistizmu v strane bol v tom čase Guttman, vedúci redaktor Rudého práva, ktorého neskoršie vylúčili zo strany.

Guttmannove oportunistické názory boli veľmi nebezpečné pre ďalší vývoj strany, ktorá nemohla ísť vpred a splniť svoju úlohu v nastávajúcich bojoch bez toho, že by sa zbavila názorov, ktoré ju brzdily. Preto súdruh Gottwald v niekoľkých statiach, ako sú *Jasný front proti oportunizmu*, *Na druhej strane barikády* a iné, vystúpil ostro a rozhodne proti Guttmannovi a guttmannovčine, ako nositeľom oportunistizmu. Rozoberal tieto názory a ukázal k čomu vedú a čím sú diktované. Tým odhalil korene oportunistizmu v Československu, a ukázal, ako proti ním bojovať.

Súдруh Gottwald učí, že vo veľkých a rozhodujúcich chvíľach, keď celková medzinárodná a vnútorná hospodárska a politická situácia stavia pred stranu otázku, ako ďalej, skúša sa pevnosť a oddanosť členov strany, ich vernosť zásadám strany, ich viera v správnosť vecí strany a robotníckej triedy. Komunistická strana nie je izolovaná od svojho okolia. Složenie strany nie je jednorodé. Okrem skutočných proletárov najmenej ovplyvnených buržoáznou ideológiou, skladá sa strana aj z malo-meštiackych elementov a z príslušníkov inteligencie, ktorí svojím postavením sú viacej ovplyvnení buržoáznou ideológiou a viacej podliehajú jej vplyvom. Preto je celkom pochopiteľné a logické, že v období zostrenia triednych protikladov, stúpania revolučnej vlny a neľútostného boja buržoázie za udržanie si moci za každú cenu, všetko čo je v strane nepevné a neisté, čo s ňou nesrástlo, dostáva strach a prechádza na druhú stranu barikády. Guttmannov prípad je pre toto obdobie typický:

„Guttmannov rýchly prechod od oportunistického úchylkára k pozícii otvoreného kontrarevolucionára a nepriateľa komunizmu je činom malomeštiackeho zbabelca, ktorý, zastrašený a poľakaný fašizmom, nechápe perspektívy proletárskej revolúcie, stratil vieru v revolučné sily proletariátu a prebieha k nepriateľovi vo chvíli, keď sa schyľuje k veľkým triednym zápasom, keď nás zostrená svetová situácia privádza tesne k druhému kolu revolúcií a vojen.“¹⁷

Boj proti oportunizmu pomohol strane zbaviť sa nesprávnych názorov a znovu si získať dôveru pracujúcich. Vplyv strany začal opäť stúpať, čo sa prejavilo zvlášť pri oslavách 1. mája 1934, keď prvomájová manifestácia strany bola najmohutnejšou.

*

Ďalšiu skupinu otázok, ktorými sa zapodieva súдруh Gottwald, tvorí postavenie nečeských národností v československom štáte a zvlášť postavenie slovenského ľudu.

Jasnosť politiky komunistickej strany v národnostnej otázke v tomto období triednych presunov a preskupovania síl, keď sa proletariát pripravoval na boj o moc, bola zvlášť nevyhnutná. Súčasne bolo treba pred širokou verejnosťou odhaliť politiku českej buržoázie voči nečeským národnostiam, odhaliť to, čo sa skrýva za koncepciou československého národa, ktorá koncepcia popierala existenciu slovenského národa. Bolo

¹⁷ K. Gottwald, *Spisy V*, Bratislava 1952, 80.

treba odhaliť masarykovskú demokraciu, dať utlačovaným národom správnu perspektívu oslobodenia. Hospodárska kríza zostrila triedny a národnostný útlak a zväšila biedu a nespokojnosť utlačovaných národov. Svedčily o tom roľnícke hnutia na Zakarpatsku, vyhánanie exekútorov, strelba pri vymáhaní exekúcie atď. Tejto živelnej nespokojnosti a pobúreniu ľudu bolo treba dať správnu perspektívu, ukázať na skutočných vinníkov jeho nešťastia. Každá nejasnosť, každá smieriteľnosť strany voči národnostnému útlaku mohly mať v budúcnosti nesmierne dôsledky.

Utláčované národy sú svojím postavením v proletárskej revolúcii prirodzenými spojencami proletariátu. Ak však proletariát svojím programom a svojím vystupovaním nepresvedčí utlačované národy o zásadnom rozdieli medzi sebou a buržoáznyimi stranami, vrhá utlačované národy do náručia vlastnej buržoázie. Tým sa proletárska revolúcia oddiaľuje a triedny boj sa presúva na koľaj triedneho mieru s vlastnou buržoáziou, kým sa národy vlastnými skúsenosťami nepresvedčia o skutočnom charaktere buržoázie.

Súdrh Gottwald rozhodne a jasne vystupuje proti chybám, ktorých sa strana dopustila v národnostnej otázke a ktoré potom viedly k zosilneniu Hlínkovho hnutia na Slovensku a fašistického hnutia v pohraničí. Išlo o slabú prácu na Slovensku, o nedostatočný boj strany proti českému fašizmu atď. Súdrh Gottwald využíval každú príležitosť, aby odhalil utlačovateľský charakter prvej Československej republiky a vykorisťovanie utlačovaných národov českým finančným kapitálom. Zvlášť si všima Slovensko a hovorí, že slovenský ľud svojím oslobodením r. 1918 nič nezískal, len zmenil, „jedného pána za iného, žandára za četníka, maďarského exekútora za českého, maďarskú aristokratickú šľachtu za republikánsku zbohatlícku šľachtu. Zato ho ale oslobodili od práce, chleba a možnosti existencie. My, komunisti, nesúhlasíme s ukrutnou vládou českého kapitálu na Slovensku, sme proti odopieraniu práva na samourčenie slovenského ľudu, rozhodne bojujeme proti národnostnému útlaku v tejto Republike, ktorá čo do utlačovania menšinových národov je len novým vydaním Rakúska.“¹⁸

V poslaneckom prejave *Ľud pozná vinníkov z Polomky* súdrh Gottwald poukazuje na pravé príčiny, prečo slovenský ľud žije v biede a exekútor je jeho každodenný hosť. Nie neschopnosť slovenského ľudu,

¹⁸ K. Gottwald, *Spisy IV*, Bratislava 1952, 194—195.

ale vykorisťovateľský a kolonizátorský postoj českej buržoázie voči slovenskému ľudu je pravou príčinou jeho biedy. Odbúraním priemyslu na Slovensku: zastavením železiarskeho priemyslu v Gemeri, baní v Spiši, fabrik v Turci, Liptove, Krompachoch, Slavošovciach a v Hôrke odsúdila česká buržoázia slovenský ľud na hladovú existenciu. Na snahu buržoázie uviesť ako príčinu udalostí v Polomke degenerovanosť a hlúposť slovenského ľudu, súdruh Gottwald odpovedá:

„... Čo má za účel táto snaha sviest pozornosť i širokej medzinárodnej verejnosti na to, že Slováci sú národom alkoholikov a degenerovaných? To má za účel odvrátiť pozornosť sveta od skutočností, že štrnásťročná vláda českého finančného kapitálu urobila zo Slovenska hotový cintorín a že slovenský ľud je hnaný do hladovej katastrofy. To všetko sa má zakryť a ľud má veriť, že vinný je alkohol a potom, pravda, komunisti. Páni teda nielen že slovenský ľud ubíjajú, ale ho aj bezočivo a hrubo urážajú. Za Maďarska sa hovorilo: „Tót nem ember“. Slovák, to nie je človek. Za Československa sa hovorí: Slovák — degenerovaný alkoholik a blbec.“¹⁹

Za vedenia KSC a Klementa Gottwalda bola svrhnutá v Československu moc buržoázie a zmenil sa aj charakter slovenskej otázky. Dnes sa rieši táto otázka prekonávaním hospodárskej a kultúrnej zaostalosti slovenských krajov. Socialistická industrializácia Slovenska rýchlym tempom rieši podstatu „slovenskej otázky“.

Na X. sjazde KSS súdruh Široký upozorňoval na nebezpečenstvo buržoázneho nacionalizmu ako pozostatku buržoáznej ideológie vo vedomí ľudí, ktorý podkováva morálne politickú jednotu strany a bráni tomu, aby sa komunistická strana stala skutočne „bojovým sväzkom“ rovnako smýšľajúcich ľudí. Štúdium IV. a V. sväzku Spisov Klementa Gottwalda pomôže úspešne bojovať proti zvyškom buržoázneho nacionalizmu za jednotu českej a slovenskej robotníckej triedy.

*

Prípravy na novú vojnu v kapitalistických krajinách zväčšovali nebezpečenstvo prepadnutia Sovietskeho sväzu, ktorý bol jedinou krajinou na svete, v ktorej sa na rozdiel od kapitalistických krajín hospodárska a politická situácia s roka na rok zlepšovala a upevňovala. Stále sa upevňujúce víťazstvo nového spoločenského zriadenia na jednej šestine zeme-

¹⁹ K. Gottwald, *Spisy* IV, Bratislava 1952, 149.

gule, ako aj strata „ruských“ trhov, zväčšovali nenávisť imperialistických kruhov proti Sovietskemu sväzu. Sovietsky sväz uskutočnil dôslednú mierovú politiku, ktorá sledovala zmiernenie medzinárodného napätia a zahnanie nebezpečenstva novej vojny. Mierové úsilie Sovietskeho sväzu však bolo sústavne marené zo strany kapitalistických krajín. Súdrh Gottwald vo svojej práci mobilizoval čs. proletariát na podporu mierovej politiky Sovietskeho sväzu a zdôrazňoval, že jeho mierová politika nie je v rozpore so záujmami svetového proletariátu, ale naopak, chráni jeho záujmy, a preto proletariát jednotlivých krajín musí podporovať mierové úsilie Sovietskeho sväzu. Boj československého proletariátu proti vojne, proti zbrojeniu, proti „vlastnej“ buržoázii je nevyhnutným doplnkom mierovej politiky Sovietskeho sväzu.

Na príklade Sovietskeho sväzu súdrh Gottwald poukazoval, ako sa československý proletariát môže zbaviť svojho biedneho postavenia, ako si môže zabezpečiť ľudský život. Súčasne zdôrazňoval, že jedinou cestou, ktorá vedie k lepšiemu žitiu, je cesta robotníkov a roľníkov Sovietskeho sväzu, revolučná cesta, ktorú ukazuje Komunistická strana Československa.

Súdrh Gottwald vychovával stranu a proletariát k láske k Sovietskemu sväzu — prvej krajiny na svete, kde vládne proletariát, a zdôrazňoval, že československý proletariát musí chrániť Sovietsky sväz proti úkladom kapitalistov. Keď československá alebo iná buržoázia bude chcieť prepadnúť Sovietsky sväz, československý proletariát, rovnako ako proletariát ostatných krajín, musí hájiť so zbraňou v ruke svoju spoločnú vlasť — SSSR. K 15. výročiu Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie súdrh Gottwald hovorí: „... spolu s proletariátom Sovietskeho sväzu oslavuje túto revolúciu pracujúci ľud celého sveta, teda aj Československa. Tento proletariát nedopustí, aby sa staly skutkom ničomné vojnové plány imperialistov proti Sovietskemu sväzu, tento proletariát bude svojimi životmi chrániť túto svoju baštu, tento proletariát bude zo všetkých síl pracovať na to, aby sa z ruského Októbra stal Október svetový.“²⁰

*

IV. a V. sväzok spisov Klementa Gottwalda nám pomáha oboznámiť sa s hospodárskou a politickou situáciou a pomerom triednych síl v Československu v období hospodárskej krízy, jej najhlbšieho bodu a pre-

²⁰ K. Gottwald, *Spisy* IV, Bratislava 1952, 132.

chodu do depresie, keď v súvislosti s krízou rástlo revolučné uvedomenie nás. Buržoázia sa zo strachu pred stúpajúcim revolučným hnutím tak v medzinárodnom meradle, ako aj vo vnútornej politike uchýľuje čím ďalej tým viac k teroristickým metódam vlády. Bezmocnosť buržoázie rozriešiť svoje vlastné protiklady a stúpajúca revolučná vlna ju núti siahať vo vnútornej politike k fašistickej diktatúre a v medzinárodnom meradle k príprave novej svetovej vojny. Roky 1932—1934 sú obdobím nesmierného zostrenia hospodárskych, politických a triednych protikladov, obdobím prechodu k novému kolu revolúcií a vojen. IV. a V. sväzok Spisov Klementa Gottwalda nám pomáha oboznámiť sa s úlohami strany v tomto období, s prípravou pracujúcich nás na boj o moc a s prekážkami, ktoré musela strana prekonať na splnenie tejto úlohy.

Spisy Klementa Gottwalda sú zbraňou v boji proti zvyškom buržoázneho nacionalizmu a sociáldemokratizmu a účinnou pomocou na poli ideologického boja za splnenie úloh, postavených X. sjazdom KSS.

Spisy Klementa Gottwalda nás vedú k dôkladnému ovládnutiu marxizmu-leninizmu a k jeho správne použitiu vo všetkých oblastiach hospodárskeho a politického života.

Štúdium spisov Klementa Gottwalda nám pomôže splniť jeho odkaz — vybudovať socializmus v Československu.

JÁN SVETOŇ

VÝVOJ OBYVATELSTVA SLOVENSKA ZA KAPITALIZMU A V LUDOVEJ DEMOKRACII

Je to asi 20 rokov, čo sa buržoázna periodická aj neperiodická tlač na Slovensku začala sústavnejšie venovať populačným otázkam. Prinášala poplašné zprávy o nebezpečnej situácii, do ktorej sa vraj dostáva slovenský národ postupným a pritom stále väčšími sa zrýchľujúcim poklesom pôrodnosti. Volala na poplach proti „degenerácii“ slovenskej rodiny, proti napodobňovaniu „západných myšlienkových prúdov“, proti vyľudňovaniu vidieka atď. Vyzývala lekárov, sociálnych pracovníkov, učiteľov i kazateľov, aby mobilizovali národ k väčšej plodnosti. Prinášala odstrašujúce príklady z histórie o smutnom osude antických národov, ktoré sa tiež zahubily preto, lebo sa im vraj nechcelo rozmnožovať sa. V podrobných štatistických štúdiách sa uverejňovali diagramy, ktoré mali názorne presvedčovať, že pri pokračujúcom poklese pôrodnosti bude populácia Slovenska v rokoch 1952—1953 už nevyhnutne deficitná a — „ak sa národ nevráti k viere a mravnosti“ — za dve storočia už nebude jestvovať.

Dnes píšeme rok 1953 a obyvateľstvo Slovenska zaznamenáva taký vysoký prirodzený prírastok, aký nemalo dosiaľ vo svojej histórii. Predpoveď buržoázných demografov sa nesplnila. Prečo? Prečo sa tieto poplašné hlasy začaly u nás ozývať až po veľkej hospodárskej kríze? Akými teóriami sa u nás odôvodňoval pokles pôrodnosti a čo mali tieto teórie zakrývať? Čím boli v skutočnosti určované demografické procesy u nás za kapitalizmu a čím sú za socializmu? Krátka odpoveď na tieto otázky má byť obsahom tohto článku.

1.

Z minulosti populačného vývinu Slovenska máme dosiaľ málo spoľahlivých zpráw. Sčítania ľudu v dnešnom slova smysle, sledujúce okrem počtu obyvateľstva aj jeho ostatné demografické znaky, poznáme u nás až z konca minulého storočia. Zo starších súpisov, konaných pred rokom 1869 pre potreby brannej a finančnej politiky feudálneho štátu, možno konštatovať iba viac-menej pravdepodobné odhady o počte obyvateľstva. O takýto odhad sa pokúsil A c s á d y z materiálu daňových súpisov, konaných v rokoch 1715 a 1720, keď pre celé Uhorsko vypočítal 2 582 598 obyvateľov, z toho pre župy tvoriace približne dnešné územie Slovenska asi 650 000 obyvateľov. Že na počiatku XVIII. storočia muselo byť na Slovensku značne viac obyvateľov, dokazuje aj neskorší, už spoľahlivejší jozefínsky súpis r. 1787. Podľa tohto súpisu malo Uhorsko vyše 8 000 000, z toho Slovensko do 1 800 000 obyvateľov. Je veľmi nepravdepodobné, že by sa za uvedených 67 rokov, v období posledných tureckých vojen, v období niekoľkých epidémií a hladomorov obyvateľstvo Slovenska skoro strojnásobilo.

Vývoj od roku 1848, t. j. od víťazstva kapitalizmu v Uhorsku až do obdobia prvej svetovej vojny možno sledovať (okrem stavu v r. 1848) už z periodických uhorských sčítaní, ktoré mali tento výsledok v rokoch

1787	1 800 000 (odhad)	1880	2 462 862
1848	2 442 000	1890	2 579 870
1869	2 467 152	1900	2 786 588
	1910	2 921 212	

Vývoj prírastku obyvateľstva svedčí už o veľkej nerovnomernosti, ktorá od začiatkov kapitalizmu nastala v dôsledku pôsobenia populačného zákona kapitalizmu.

O prirodzenej menlivosti obyvateľstva na Slovensku máme spracované údaje len od začiatku tohto storočia. Ako v iných krajinách, aj u nás stúpala počet obyvateľstva za feudalizmu veľmi pomaly. Ničivé vojny, veľké epidémie, primitívne zdravotné pomery musely mať za následok veľmi veľkú úmrtnosť. Niet príčiny, aby sme nepokladali za správne doterajšie odhady, hovoriace o pôrodnosti koncom XVIII. storočia až 45—50 na 1000 obyvateľov v ročnom priemere. Ale vysoká všeobecná a najmä doččenská úmrtnosť ponechaly sotva niečo pre prirodzený vzrast obyvateľstva.

Obyvateľstva začína rýchlejšie pribúdať až počiatkom rozvoja kapitalizmu u nás. Pribúda ho však nie zvyšovaním plodnosti, ale skôr snižovaním všeobecnej úmrtnosti. Dokazuje nám to odhad z rokov 1880—1900 a výpočty niektorých základných ukazovateľov pre obdobie po roku 1900:

V rokoch	Sobášení	Živonarodení	Zomretí	Prirodzený prírastok
	na 1 000 obyvateľov			
1881—1890	9,8	43,0	34,0	9,0
1891—1900	9,0	41,0	29,0	12,0
1901	8,5	39,1	26,1	13,0
1902	8,2	39,5	27,9	11,6
1903	7,4	37,4	25,9	11,5
1904	8,5	38,1	24,8	13,3
1905	7,8	36,4	27,2	9,2
1906	8,0	36,0	23,7	12,3
1907	9,0	35,9	24,4	11,5
1908	8,4	37,7	24,3	13,4
1909	8,0	38,0	24,3	13,7
1910	7,7	35,3	22,3	13,0

K správny m záverom v úvahách o prirodzenej menlivosti by sme mohli dospieť len analýzou týchto ukazovateľov podľa spoločenských tried. Pre takéto pokus nám však chýbajú podklady, keďže buržoázna štatistika materiál s tohto hľadiska netriedila. Ostáva nám preto uvažovať zatiaľ o údajoch vzťahujúcich sa na všetko obyvateľstvo Slovenska.

Uvedené údaje o základných demografických procesoch sa týkajú obdobia rozvíjajúceho sa kapitalizmu u nás. Zisťujeme z nich, že pôrodnosť (pre roky 1850—1880 predpokladáme pôrodnosť asi 45 promille) svojou výškou 40 javí do konca storočia pomernú stabilitu. Je zrejmé, že na tejto štabilite má najväčší podiel pracujúca časť obyvateľstva Slovenska. Buržoázia začína už v začiatkoch svojho rozvoja obmedzovať pôrodnosť, aby nerozptylovala svoj kapitál a aby tak lepšie obstála v konkurenčnom boji. Podobne si obmedzovala pôrodnosť aj tenká vrstva dedinských boháčov, ba aj časť stredného roľníctva, v úsilí zachrániť poľnohospodársky majetok pred rozkúskovaním.

Iná bola situácia u priemyselného a poľnohospodárskeho proletariátu. Kapitalisti používali v tomto čase ešte v značnom rozsahu prácu detí,

ktorá pre nich znamenala veľké možnosti snižovania miezd. Podľa maďarských prameňov tvorily deti, pracujúce v baníctve a hutníctve v r. 1885 v Uhorsku, 12% všetkých robotníkov. Čím biednejšie bolo postavenie robotníkov, tým väčšími sa pociťovala potreba mať viac detí. Marxov známy výrok: „Nielen počet pôrodov a úmrtí, ale aj absolútna veľkosť rodiny je v opačnom pomere k výške miezd“, platil v plnom znení aj na pomery robotníctva na Slovensku. Na stabilitu pôrodnosti a na jej pomerne vysokú úroveň pôsobila v neposlednom rade aj postupujúca proletarizácia drobných roľníkov a malovýrobcov vôbec, ktorí pociťovali potrebu mnohých detí z tých istých príčin ako priemyselný proletariát.

Relatívna stabilita pôrodnosti na Slovensku trvala však len do konca storočia. Od rozhrania storočí začína u nás pôrodnosť klesať a obyvateľstvo Slovenska s oneskorením 40—50 rokov, v úplnom súhlase s nerovnomerným vývinom kapitalizmu, dostáva sa do situácie, v ktorej sa nachodily už západoeurópske štáty. Východiskový bod poklesu na Slovensku — 39 promille, malo Francúzsko na začiatku XIX. storočia, Anglicko v 50. rokoch, Nemecko začiatkom druhej polovice, Rakúsko koncom a Čechy v 70. rokoch minulého storočia.

Buržoázni demografovia vymysleli množstvo teórií na okrášlenie tohto populačného úpadku a na dokázanie, že toto snižovanie pôrodnosti je kladom pre vývoj spoločnosti. Takouto teóriou je náuka amerického demografa R. P e a r l a o vplyve hustoty na obyvateľstvo, ktoré sa obdobne ako banánová muška rozmnožuje tzv. logistickou krivkou, vedúcou pri určitej hustote k stagnácii vývinu; A. B e r t i l l o n o v a „teória blahobytu“, ktorá pokladá pokles pôrodnosti za dôsledok vzrastu blahobytu a zjemňovania kultúry; A. D u m o n t o v a „teória sociálneho vzostupu“ (sociálnej kapilarity), ktorá vidí príčinu obmedzovania pôrodov v možnostiach, ktoré poskytuje „demokracia“ každému, aby účelným obmedzovaním seba samého mohol dosiahnuť lepšie postavenie; teória „náhradných detí“ G. M a y r a, ktorú u nás zastával aj E. B e n e š, vysvetľujúca obmedzovanie plodnosti v súčasnom poklese všeobecnej a najmä dojčenskej úmrtnosti; M. H a l b w a c h s o v a „teória pocitu fyzickej tesnosti“ vo veľkých mestách; G. G i n i h o teória o poklese plodnosti ako dôsledku cyklických zmien vo vitalite národov atď., atď.

Všetky tieto „teórie“ sa navzájom prestupujú a doplňujú. Ich autori nevidia príčiny populačného úpadku v biede, spôsobenej stále väčšími sa zostrujúcimi rozporami kapitalistickej spoločnosti, ale v biologických a

individuálno-psychologických príčinách. Usilujú sa ospravedlniť kapitalizmus, ktorý najmä v obdobiach krízy a existencie veľkých rezervných armád nezamestnaných pôsobí nevyhnutne depopulačne.

Apologetický charakter vyniká najmä pri teórii blahobytu, ktorá si našla svojich zástancov aj u nás. Podľa tejto teórie — ako uvádzajú A. J. B o j a r s k i j a P. P. Š u š e r i n — sa energia, ktorou disponuje národ, rovná súčtu energie jednotlivcov, z ktorých sa národ skladá. Túto energiu jednotlivcov vynakladá jednak na to, aby si zaistil rozvoj a dosiahnutie vyššieho stupňa blahobytu, jednak na to, aby splodil potomstvo. Z toho pre zástancov tejto teórie vyplýva záver, že sníženie plodnosti je spôsobené vynakladaním stále väčšej časti ľudskej energie na opatrovanie materiálnych a kultúrnych hodnôt, na individuálny rozvoj, a preto je akýmsi príznakom zvyšovania blahobytu obyvateľstva. Túto teóriu s obzvláštnou obľubou prijímajú aj pravicoví socialisti, aby ňou proti marxistickej teórii absolútneho i relatívneho zbedačovania pracujúcich obhajovali svoju teóriu o relatívnom zbedačovaní, pri zvyšovaní absolútnej úrovne blahobytu pracujúcich.¹

Nie menej reakčná je aj teória sociálneho vzostupu, ktorá priamo nadväzuje na teóriu blahobytu. Stačilo by uviesť údaje o proletarizácii malovýrobcov, ktorej bolo Slovensko svedkom od začiatku tohto storočia, údaje o raste bezzemkov a poľnohospodárskeho proletariátu, núteného ročne v desiatistícových masách sa sťahovať do cudziny, aby sme odkryli nesmyselnosť tejto a ostatných spomenutých teórií o poklese pôrodnosti v kapitalistických štátoch.

K vedeckému chápaniu poklesu pôrodnosti nás nemôže viesť ani biologické ani individuálno-psychologické ponímanie tohto procesu, ale jedine historicko-materialistická teória populačného zákona.

Marxisticko-leninská veda vychádza pri štúdiu demografických procesov zo základnej metodologickej Marxovej tézy, že „každý osobitný historický spôsob výroby má v skutočnosti svoj osobitný historický platný zákon populačný“² a z tézy V. I. Lenina, ktorý k tejto otázke napísal: „Podmienky rozmnožovania človeka sú závislé priamo od zriadenia rozličných sociálnych organizmov, a preto zákon populácie treba skúmať pre každý takýto organizmus osobitne a nie „abstraktne“, bez zreteľa na historické formy spoločenského zriadenia.“³

¹ Demografičeskaja statistika, Moskva 1951.

² K. M a r x, Kapitál I, 29, 1951.

K. Marx dokázal, že kapitalistický proces reprodukcie vytvára nadbytok obyvateľstva a relatívne preľudnenie nezávisle od veľkosti prirodzeného prírastku obyvateľstva. Toto relatívne preľudnenie vedie k stále väčšmi sa stupňujúcemu relatívnemu i absolútnemu zbedačovaniu robotníckej triedy a proletarizovaných drobných poľnohospodárskych výrobcov. Relatívne a absolútne zbedačovanie pracujúcich je zákonom kapitalistického spôsobu výroby. Podmieňuje demografické procesy pracujúcich, výšku pôrodnosti, všeobecnej i dojčenskej úmrtnosti, chorobnosti, migračné procesy, procesy kapitalistickej urbanizácie, so všetkými ich zhubnými dôsledkami.

V znamení počínajúceho sa relatívneho preľudnenia prebiehali aj populačné procesy od počiatku tohto storočia na Slovensku. Videli sme, že pôrodnosť zo 43 promille v 80. rokoch klesla v prvom desaťročí až na 37 promille v ročnom priemere. A je zrejme, že tento pokles spôsobila zmenšujúca sa pôrodnosť príslušníkov tried, ktoré tvorili väčšinu obyvateľstva Slovenska, triedy poľnohospodárskych malovýrobcov a robotníckej triedy.

Ako poukázala E. L e d e r e r o v á, široké masy sedliactva v Uhorsku a teda aj v našom priestore boli na ceste proletarizácie už v rokoch 1863—1864, v rokoch veľkej hospodárskej krízy a veľkých neúrod. Už táto kríza ukázala, aká značná časť chudobného sedliactva, zbavená výrobných prostriedkov, pretĺkala sa ako námezdní robotníci po celej krajine a aké množstvo stredných roľníkov upadlo do osudu bezzemných chudákov.⁴ Že tento proces proletarizácie nevyústil hneď v bezprostredné snížovanie pôrodnosti, svedčí o protikladnosti povahy kapitalistického vývinu. Pokiaľ prebytky poľnohospodárskeho proletariátu nachádzaly aké-také možnosti núdznej obživy vnútornou migráciou a vysťahovalectvom, pokiaľ sa mohli umiestiť vo vznikajúcom a do šírky rozrastajúcom priemysle, ktorý vykorisťoval ešte detskú prácu, bolo bohatstvo detí vítaným zdrojom zvýšenia rodinného dôchodku. Toto obdobie, keď — ako Marx hovorí — „samo relatívne preľudnenie sa stalo liahňou rýchleho rozmnoženia obyvateľstva“,⁵ netrvalo dlho, a koncom storočia už doznievalo. Kapitalisti hnaní konkurenciou, rozširujú v honbe za stále väčším ziskom svoju výrobu, mechanizujú ju a tým vytláčajú robotníkov

³ V. I. Lenin, *Spisy* I, Čes. vyd. 471.

⁴ *Az ipari kapitalizmus kezdetei Magyarországon*, 1952.

⁵ K. Marx, *Spisy* XIX, rus. vyd.

z priemyselnej i poľnohospodárskej výroby. Účasť detí vo výrobe prestáva byť zdrojom vyššieho dôchodku, stráca význam nielen ako doplnková pracovná sila, ale aj ako poisťka pre rodičov v ich starobe a chorobe. „Výhliadka ostať bez práce a bez samostatného prameňa existenčných prostriedkov v starobe, ktorá predtým podnecovala rodenie detí, stáva sa výhliadkou stratiť prácu ešte v mladom veku, pred vstupom detí do pracovného veku a ostať bez prostriedkov pre seba i pre nedospelé deti. Tak začína obdobie snižovania pôrodnosti u robotníkov.“⁶

II.

Vznik a prvé roky Československej republiky boli na Slovensku v znamení populačného rozmachu. Po prvej svetovej vojne, ktorá svojimi útrapami snížila pôrodnosť pod reprodukčné minimum (až 14 promile v roku 1918), došlo v prvých povojnových rokoch k vzostupu, približujúcemu sa maximám zo začiatku storočia. Stalo sa tak hojnosťou povojnových sobášov, ale súčasne aj v nádeji pracujúcich, že podľa príkladu v Sovietskom sväze si pracujúci vybojujú nový sociálny a hospodársky poriadok, v ktorom nebude biedy a vykorisťovania. Dôsledok oboch týchto činiteľov sa prejavil už r. 1919, ale najmä v štyroch nasledujúcich rokoch, keď došlo k vyvrcholeniu povojnovej pôrodnosti.

Ako z údajov vidieť, vysoká natalita sa dlho neudržala. Po roku 1921, keď dosiahla svoj vrchol, začína klesať až k svojej najnižšej hodnote v roku 1938. Porážka robotníckej triedy r. 1920, ustavenie panstva buržoázie a vyostrenie všetkých rozporov kapitalizmu v predmníchovskej ČSR, doľahly nebyvalou váhou na pracujúce vrstvy Slovenska. Dôsledky tohto stavu a vývoja môžeme študovať na vývoji všetkých základných demografických ukazovateľov.

S o b á š n o s ť sa na Slovensku do konca XIX. storočia pohybovala na priemere 8,4 promille. Odchýlky od tohto priemeru boli značné a súvisely s meniacu sa hospodárskou situáciou. Za konjunktúry sa na sklonku XIX. storočia uzavrelo ročne priemerne 8,2 sobášov na 1000 obyvateľov, v rokoch depresie pred prvou svetovou vojnou klesla na 7,5 a počas prvej svetovej vojny sa pohybovala okolo 4 promille.

Po prvej svetovej vojne sa sobášnosť značne zvýšila, v Čechách na 12,6

⁶ A. Ja. Bojarskij a P. P. Šušerin, cit. sp.

a na Slovensku dokonca na 16,5. Zapríčinil to návrat mužov z vojny, sníženie hranice plnoletosti na 21 rokov, zákon o rozluke manželstva, ktorý umožnil uzavretie nového sobáša. Pravda, výšku tohto ukazovateľa ovplyvnilo do určitej miery aj sníženie pôrodnosti za vojny, ktoré malo za následok relatívne zvýšenie počtu osôb v sobášnom veku.

V rokoch	Sobáše	Živonarodení	Zomretí
	na 1 000 obyvateľov		
1919—1923	11,41	34,76	19,71
1924—1928	8,61	32,04	18,11
1929—1933	8,22	27,66	15,91
1934—1938	7,19	22,99	13,98
1939—1943	8,11	24,13	14,81

Hojnosť sobášov však tiež netrvala dlho. Už v nasledujúcich rokoch začala klesať, a to sústavne, a po hospodárskej kríze dosiahla hodnoty, ktoré začaly pripomínať najhoršiu situáciu za svetovej vojny.

Buržoázni demografovia si vymysleli množstvo dôvodov, aby zakryli skutočné príčiny úbytku sobášov. Je to vraj nevoľa k manželstvu, útek pred manželstvom, neuspokojenie v manželstve, odklon od „prírodných zákonov“, úbytok „pravej viery“, dráždivé efekty na žiadostivosť, rozmnožovanie mimomanželského pohlavného styku, otrávenie vážnosti rodiny zrovnoprávnením konkubíny, nadmerné zárobkové zamestnanie žien, prepych, móda atď. Pomlčali však o tom, že stály rast bezmanželtva je sociálnym dôsledkom nezamestnanosti mladých mužov a strachu zamestnaných, že svoje zamestnanie stratia, slovom ustavičného zbedačovania pracujúcich miest a vidieka. V období depresie po hospodárskej kríze bola na Slovensku skoro jedna tretina žien v rodivom veku slobodných, v bezmanželtve iste nie vytúženom, ako to hlásali buržoázni demografovia, ale v bezmanželtve vynútenom. A táto situácia sa vplyvom vysťahovalectva s roka na rok zhoršovala. V rokoch 1926—1935 sa vystaňovalo ročne priemerne 13 000 ľudí, z ktorých však vyše dvoch tretín boli muži.

Pôrodnosť. Žobrácke životné podmienky pracujúcich na Slovensku v predmníchovskej republike, na ktoré súdruh Gottwald opätovne poukazoval vo svojich článkoch a prejavoch, pôsobili nielen nepriamo na pôrodnosť tým, že narušili normálnu sobášnosť, že vysúvaly vek sobá-

šiacich sa, že deformovali vekovú štruktúru a složenie obyvateľstva podľa pohlavia, ale pôsobili vo zvyšujúcej sa miere aj priamo na snížovanie plodnosti pracujúcich más.

Vcelku klesla pôrodnosť obyvateľstva bez ohľadu na triedne rozvrstvenie

v rokoch od 1921 do 1923 o 3,4%,
od 1923 do 1928 o 10,3%,
od 1928 do 1933 o 14,7%,

teda až do uvoľnenia hospodárskej krízy stále rýchlejším tempom.

Až do vypuknutia hospodárskej krízy sa poklesu pôrodnosti u nás nevenovala nijaká osobitná pozornosť. Pokladala sa skôr za užitočný ventil na uvoľnenie sociálneho napätia. Buržoáznym demografom ležala na srdci skôr malá pôrodnosť „vyšších vrstiev“ a pomerne väčšie rozmnoženie sa „tried menej hodnotných“, v ktorom videli „snížovanie kvality“ národa. Domnievali sa zrejme ako G i d e, že keby robotnícke rodiny podľa jeho návrhu mali po 2—3 deťoch a buržoázne rodiny dokázaly mať po 4—5, „sociálna otázka by nadobúdala čím ďalej menej ostrý ráz a miesto toho, aby sme kráčili kľu všeobecnej katastrofe, približovali by sme sa ku stavu rovnováhy“.⁷

Iste nie je náhodou, že do hospodárskej krízy prevládal u nás v populačnej politike novomalthuzianizmus so všetkými prvkami reakčnosti tohto hnutia. A je ešte menej náhodné, že to boli oportunisti sociálnej demokracie, ktorí sa stali zástancami používania akýchkoľvek opatrení na snížovanie natality. V úsilí odvieť pozornosť más od revolučného boja tvrdili, že bez obmedzenia natality nie je možné uspokojivo riešiť sociálne problémy. Doporučovali preventívny pohlavný styk, upotrebenie antikoncepčných prostriedkov, lebo tieto sú vraj mravnejšie ako hlad a mor, vojna a prostitúcia.

V. I. L e n i n vo svojej stati *Robotnícka trieda a neomalthuzianizmus* odhalil maloburžoázny charakter tohto hnutia a poukázal na jeho súvislosť s perspektívou biedy a záhuby, s ktorou proletariát nemôže mať nič spoločného.

Obrat v nazeraní na populačný problém Československa a aj Slovenska nastal až v období hospodárskej krízy a po nej. Zúčastnila sa na ňom predovšetkým nacionalisticky orientovaná časť buržoázie. S hrôzou si

⁷ I. Gruber, *Populační otázka*, Praha 1923.

začala uvedomovať, že nielen v západnej časti, ale i vo východnej časti republiky hrozí „katastrofa z depopulácie“, a že už nie sú to len „stredné vrstvy“, ale aj vidiek, predtým ako nevyčerpatelný rezervoár lacných pracovných síl ospevovaný slovenský vidiek, ktorý začína obmedzovať svoju pôrodnosť. A naozaj, poľnohospodárske obyvateľstvo v rokoch 1928—1933 prispelo k reprodukcii obyvateľstva menšou kvótou (56%), ako bola jeho účasť na celkovom počte obyvateľstva (58%). Sobášnosť klesla v týchto rokoch vcelku o 8%, ale u poľnohospodárskej časti obyvateľstva o 14%. Hospodárska kríza doľahla plnou váhou na chudobné roľníctvo Slovenska. R. 1928 pochádzalo z celkového počtu poľnohospodárskych vystaňovalcov zo Slovenska 75,4%, ale v roku 1932 už 83,6%.

No nie menší bol pokles pôrodnosti aj u ostatnej pracujúcej časti obyvateľstva. I keď z údajov predmníchovskej štatistiky nemožno vytvoriť ukazovateľov poklesu pôrodnosti u jednotlivých spoločenských tried, zistujeme, že za všeobecnej krízy klesla pôrodnosť

u samostatných a nájomníkov o	19,0 %,
u úradníkov a zriadencov o	9,2 %,
u robotníkov a nádenníkov o	15,1 %,

teda na hospodársky rozvrat najcitlivejšie reagovali malí roľníci a malí živnostníci, tvoriaci veľkú väčšinu skupiny samostatných. Vysoká cena pôdy a nájomného, vysoké dane a poplatky, drahý úver pre drobných poľnohospodárov, nízke prejímacie ceny poľnohospodárskych výrobkov, vysoké ceny priemyselných výrobkov snížili i tak už biednu životnú úroveň na neznesiteľnú mieru. Zvýšila sa predĺženosť drobného a stredného roľníctva v dôsledku konkurzov a vyrovnaní, proletarizácia a pauperizácia malých a stredných živnostenských vrstiev.

O niečo nižší pokles pôrodnosti u robotníkov a nádenníkov nespôsobily azda lepšie hospodárske pomery tejto triedy, ale jej predchádzajúca, o niečo vyššia sobášnosť. 15 %-ný pokles pôrodnosti u robotníckej triedy v období 1928—1933 je jasným dôsledkom masového vyradňovania „prebytočného“ robotníctva z výrobného procesu a nesmierneho vzrastu úplnej i čiastočnej nezamestnanosti.

Urýchlená príprava fašistickej diktatúry súvisela v predmníchovskej republike nielen so zostrujúcim sa hospodárskym tlakom, ale aj s prípravou imperialistickej vojny. Keďže sa však vojna nedá viesť bez ľudí a s hľadiska vojenskej politiky bol kapitál znepokojený všeobecným po-

klesom natality, dal sa príkaz mobilizovať pracujúce obyvateľstvo k vyššej plodnosti. A táto úloha pripadla buržoáznym populacionistom.

Podľa vzoru západoeurópskych populacionistov začala sa aj u nás presadzovať idealistická teória, že hospodárske pomery sú závislé od populačných pomerov a že sa hospodárske pomery nedajú riešiť bez určitej „demografickej expanzivity“, bez „vitálneho tlaku“. Citovaly sa slová buržoázneho národohospodára G. Schmollera, že dotiaľ nevzniknú impulzy na vytvorenie zlepšených zariadení, kým nenastane relatívne preľudnenie, t. j. taká hustota obyvateľstva, ktorá je pri daných životných podmienkach pocitovaná ako tlak. Citoval sa nemecký populacionista W. Schallmayer, že len také národy sa mohli vyvinúť v kultúrne národy, ktoré boli tlakom bohatého rozmnožovania prinútené ku kultúrnym a sociálnym pokrokom a ktoré tak dosiahly pre zápolenie národov dostatočnú odolnosť, expanzivitú a útočnosť.

Pre zvyšovanie pôrodnosti nenavrhovali buržoázni populacionisti zmenu spoločenských a hospodárskych pomerov, ale zmenu nazerania, zmenu mravnosti, „návrat k pravej viere“. Veľkým štatistickým aparátom dokazovali, že najväčší pokles pôrodnosti majú ateisti, potom židia a najmenšiu katolícka časť obyvateľstva. Rozborom veľkosti rodiny dokazovali, že najpočetnejšie sú rodiny, ktoré vychovaly aspoň jedného syna duchovného. Navrhovali rozmnožiť katolícku misie, renovácie a duchovné cvičenia, v ktorých videli účinný prostriedok na vzrast plodnosti. Pravda, nechýbal tu ani ohlas na národné povedomie a národnú hrdosť, ktorá vraj nesmie dopustiť stratu medzinárodnej prestíže. Spolu s Dr. E. Benešom, ktorý sa v *Reči k Slovákom* r. 1934 nezabudol zmieniť o tejto otázke, videli v početnom upevnení národa osudovú generačnú úlohu.

Robotníckej triede v tomto období bolo už jasné, že vyrovnanie sa s relatívnym preľudnením a s jeho depopulačnými dôsledkami je možné iba jedinou cestou, zničením kapitalizmu. To, pravda, neznamenalo, že v období imperializmu nebojovala o zabezpečenie mnohohodetných rodín a o sociálne a hospodárske opatrenia, ktoré by boly umožnily zvýšenie pôrodnosti. Týmto bojom najlepšie dokázala, že nijako nepodľahla dajakému neomalthuzianizmu, z ktorého ju obviňovali buržoázni populacionisti.

Úmrtnosť. Popri rýchlom a znepokojujúcom poklese pôrodnosti sa pokladalo snižovanie úmrtnosti v kapitalistickej ČSR za zjav veľmi potešiteľný. Bolo to oprávnené?

Úmrtnosť po prvej svetovej vojne dosiahla r. 1921 mierou 21,13 svoje

maximum. Od tohto roku klesala bez veľkých výkyvov až do roku 1938, keď zaznamenala 13,34 na 1000 obyvateľov. Tento pokles sa s obľubou porovnával s nepriaznivými ukazovateľmi zo starých čias a vyzdvihoval ako veľký pokrok lekárskej vedy, hygieny a zlepšenia zdravotných, sociálnych a hospodárskych pomerov pracujúcich. Je nesporné, že sa pri mohutnom rozvoji lekárskej vedy podarilo zamedziť, alebo aspoň lokalizovať mnohé veľké epidémie, ktoré kedysi priamo zdecimovaly obyvateľstvo. Ostáva pravdou aj to, že sa zlepšily hygienické a zdravotné pomery od dôb feudalizmu. Tieto zlepšenia si však vynútila jednak robotnícka trieda vo svojom boji proti kapitalistom, jednak strach buržoázie z epidémií, pred ktorými sa nemohla cítiť bezpečná, pokiaľ neboly odstránené i z robotníckeho prostredia.

Pri posudzovaní poklesu úmrtnosti prichodí kriticky posudzovať aj hodnotu všeobecného ukazovateľa, vypočítaného na 1000 obyvateľov a bežne používaného v demografickej štatistike. Tento ukazovateľ neberie totiž do úvahy zmenu vekovej štruktúry obyvateľstva a zastiera skutočný priebeh úmrtnosti. Videli sme, že celé obdobie od roku 1921 do 1938 bolo u nás charakterizované rýchlym snižovaním pôrodnosti. Týmto snižením sa však zmenšil podiel detí vo veku do 1 roku, pri ktorom sa zaznamenávala vysoká úmrtnosť. Výška všeobecnej úmrtnosti teda nezávisí len od zlepšovania zdravotných pomerov, ale aj od vekového složenia obyvateľstva, od veľkosti podielu detí a starcov na celkovom počte obyvateľstva. Ak by sme vylúčili vplyv zmeny vekovej štruktúry jej porovnaním v roku 1930 s rokom 1910 ako „štandardnou“, zistili by sme, že takto „očistená“ úmrtnosť v roku 1930 dosahuje 18 promille, teda značne vyššiu hladinu, ako udáva pre uvedený rok ukazovateľ všeobecnej úmrtnosti (15,8).

Spomenuli sme, že výšku ukazovateľa všeobecnej úmrtnosti silne ovplyvňuje dojčenská úmrtnosť, t. j. úmrtnosť dojčiat do 1 roka veku. A na vývoji dojčenskej úmrtnosti nemohli u nás ani buržoázni demografovia nájsť za prvej republiky nič chvályhodné.

V priemere rokov	prípado na 1 000 živonarodených detí zomretých do 1 roka
1919—1923	167,84
1924—1928	172,43
1929—1933	160,87
1934—1938	146,59

Význam týchto relatívnych čísel sa nám prejaví v plnej hrôze až v ich absolútnom vyjadrení. V prvých dvoch päťročiach po vojne umrelo do roka priemerne vyše 17 000, v treťom päťročí 15 000 a v štvrtom päťročí 12 000 detí. Tieto čísla ostanú výrečným svedectvom skutočných zdravotných pomerov a starostlivosti o deti na Slovensku a stálou obžalobou kapitalistického šafárenia v prvej republike.

Je zrejmé, že najvyšší podiel na týchto obrovských stratách detí mala robotnícka trieda a malí a strední roľníci. Československá štatistika publikovala údaje o úmrtnosti detí podľa postavenia ich rodičov v povolani až od roku 1934, a to podľa kategórií osôb samostatných alebo nájomcov, úradníkov, zriadencov a robotníkov. Najmenej správne je vymedzený obsah triedy samostatných, do ktorej sú zahrnutí tak veľkostatkári, fabrikanti, veľkoobchodníci, ako aj malí domkári a drobní živnostníci. Napriek výhradám, ktoré máme k tomuto triedeniu, výsledky o doječenskej úmrtnosti takto triedené dávajú dostatočný obraz hroznej situácie robotníkov a malých roľníkov:

V rokoch	pripadlo na 1 000 živonarodených detí zomretých do 1 roka v skupine			
	samostatných a nájomcov	úradníkov	zriadencov	robotníkov
1934	154,8	59,3	113,4	154,6
1935	150,8	55,9	105,3	148,2
1936	157,9	57,5	101,8	148,6
1937	159,0	51,6	108,9	159,8

Najväčšia detská úmrtnosť bola v skupine samostatných, ktorej najväčší podiel tvorili malí a strední roľníci a drobní živnostníci. Z ukazovateľa ich detskej úmrtnosti, ktorý by bol ešte vyšší, keby sa z tejto skupiny mohli vylúčiť veľkopodnikatelia, bohatí sedliaci a kapitalistickí úžerníci, jasne sa odzrkadľuje mimoriadne zlá sociálna a hospodárska situácia, v ktorej sa nachodili drobní výrobcovia za prvej republiky.

Nie lepšie boli pomery v robotníckej triede, najmä v posledných rokoch republiky, za stupňujúceho sa fašistického teroru. Doječenská úmrtnosť bola u nej skoro dvakrát väčšia, ako u zriadencov a skoro trikrát väčšia ako u úradníkov.

Vysokú doječenskú úmrtnosť na Slovensku spôsobovala za prvej repub-

liky aj vysoká kvóta nemanželských detí, u ktorých úmrtnosť za kapitalizmu bola vždy väčšia ako u detí legitímnych. V priemere uvedených rokov sa narodilo ročne 6 800 nemanželských živých detí, z nich však vyše $\frac{3}{4}$ z robotníckych matiek. Postavenie týchto matiek bolo za kapitalizmu neznesiteľné nielen v priebehu samodružia, ale aj pri pôrode a v starostlivosti o dieťa. Dokazuje to aj hojnosť mŕtvych pôrodov u robotníkov. Kým u samostatných bolo 1,6% mŕtvych pôrodov zo všetkých a u nelegitímnych 2,0% zo všetkých nelegitímnych, u robotníkov bol tento podiel 2,6 a 3,1%. Z ročných 2000 mŕtvych pôrodov pripadala skoro polovica na robotnícke matky.

Všetky tieto údaje vystihujú však len z časti skutočné úmrtnostné pomery pracujúcich za prvej republiky. Zväčšujúca sa bieda robotníkov, stále intenzívnejšie vykorisťovanie práce, veľká úrazovosť v kapitalistických podnikoch podryvaly sústavne zdravie robotníkov. Aj keď dôsledkom týchto skutočností nebola okamžitá smrť, znamenalo to stále zhršovanie ich zdravia, práceschopnosti a v dôsledku toho ďalšie a ďalšie ich zbedačovanie.

Pokles rastu obyvateľstva na Slovensku za predmníchovskej ČSR sa jasne zračí na diagrame pôrodnosti a úmrtnosti. Rýchlejšie snižovanie pôrodnosti ako úmrtnosti produkovalo od roku 1923 každý rok menší prirodzený prírastok:

V rokoch	Ročný prebytok živonarodených nad zomretými na 1 000 obyvateľov
1919—1923	15,05
1924—1928	13,93
1929—1933	11,75
1934—1938	9,01

A skutočne, Slovensko čím ďalej tým zreteľnejšie kráčalo cestou k depulácii. Pravda, nižšia úroveň prirodzeného prírastku ako 10 promille, ktorú zaznamenala západná časť republiky už r. 1903, dostavila sa na Slovensku až r. 1934. Jednako skutočnosť, že ukazovateľ ďalej klesal až do roku 1938 na 8,35 a okolnosť, že sa táto úroveň dosiahla za stáleho rastu stredných ročníkov veku, svedčí, že populácia Slovenska by za ďalšieho trvania kapitalizmu bola zakrátko prestala byť rastúcou populáciou.

Na pokles rastu obyvateľstva značne vplývalo aj známe veľké vysľa-

hovalectvo. V rokoch 1922—1933 sa vydalo osobám pochádzajúcim zo Slovenska ročne priemerne 13 500 vystažovaleckých pasov. Aj keď z nich všetci neodišli a poniektorí sa z cudziny vrátili, prevýšila ročná kvóta iste 10 000.

A tak vidíme, ako za kapitalistickej ČSR sa stále väčšími zužovala reprodukcia živej výrobnnej sily, ako relatívne preľudnenie a postupujúce zbedačovanie pracujúcich zbavovalo obyvateľstvo Slovenska možnosti reprodukovať seba samého. Je to poučná a charakteristická črta zahŕňajúca kapitalizmu v predmníchovskej ČSR.

III.

Vzostup pôrodnosti na Slovensku za fašistickej okupácie nezapríčinili nijaké zlepšenia hmotného postavenia pracujúcich, ale zosilnené ročníky, narodené za vysokej natality po prvej svetovej vojne, ktoré sa v tomto období dostali do reprodukčného veku.

Skutočný obrat vo vývoji obyvateľstva republiky mohol nastať a nastal až po oslobodení, po uchopení moci robotníckou triedou v novom ľudovodemokratickom poriadku, ktorý vytvára všetky ekonomické podmienky pre pôsobenie populačného zákona socializmu.

V našej ľudovodemokratickej spoločnosti prestal pôsobiť kapitalistický zákon preľudnenia, aj keď niektoré dôsledky jeho pôsobenia, ako je napr. porušená veková štruktúra obyvateľstva, ešte dlhší čas budú vyznievať vo vývoji základných demografických procesov.

Len čo kapitalistické vykorisťovateľské poriadky boli smetené — ako poukázal s. Široký na IX. sjazde KSS — a fabriky, bane, pôda a iné bohatstvá zeme sa stali majetom ľudu, zmenila sa tvár Slovenska od základu. Slovensko, ktoré podľa buržoázných národohospodárov rodilo za predmníchovských čias ročne 20 000 zbytočných ľudí, nemajúcich nádej na prácu, nepozná dnes nezamestnanosť, nepozná relatívne preľudnenie. Pracujúci Slovenska, ktorí za prvej republiky z jednej tretiny nemali ani riadnu prácu, ani kapitalistickým podmienkam primeraný zárobok, ktorí sa museli masovo sťahovať do cudziny, alebo živiť s veľkými rodinami na trpasličích gazdovstvách, majú dnes už všetky ekonomické podmienky pre svoj ďalší početný i kvalitatívny rast a rozvoj. Dokazujú to základní ukazovatelia reprodukcie obyvateľstva Slovenska.

S o b á š n o s t. Do akej miery pôsobí materiálne zabezpečenie budú-

nosti pracujúcich na uzavretie sobášov, svedčia údaje o zvyšovaní sobášnosti po oslobodení, kedy pripadlo na 1 000 obyvateľov sobášov v rokoch

1946	10,6	1949	10,7
1947	10,7	1950	11,3
1948	10,4	1951	10,0
	1952	9,2	

Sobášnosť vyše 9 promille sa dosiahla na Slovensku od začiatku storočia jedine v rokoch 1919—1922, v dôsledku už spomenutého odkladania sobášov v priebehu prvej svetovej vojny. Že vysoká sobášnosť po oslobodení nie je prechodným zjavom, dokazuje jej stálosť a rovnomernosť po všetky roky okrem roku 1952, keď sa začína očakávaný pokles v dôsledku príchodu slabo obsadených ročníkov z rokov hospodárskej krízy a depresie v období od roku 1930 do 1938. Tento pokles sa prejavuje len v ukazovateli hrubej miery sobášnosti, ktorý neprihliada na vekovú štruktúru obyvateľstva.

Zvyšovanie sobášnosti je trvalou charakteristikou socialistického poriadku. Mladá generácia — ako hovorí V. S r b a T. F á b r y — sa už nemusí báť nezamestnanosti a môže bez obáv o budúcnosť zakladať rodinu. Na prekážku tu nie je ani prezenčná vojenská služba. Kým branci za predmníchovskej republiky potrebovali na uzavretie sobáša zvláštne povolenie, viazané na zrieknutie sa vyživovacieho príspevku neveste, môžu branci dnes uzatvárať sobáše bez obmedzenia, ba so slušným vyživovacím príspevkom neveste a nezaopatreným deťom.⁸ Mladí ľudia nemajú dnes u nás nijaký ekonomický dôvod, aby neuzavreli alebo odďaľovali uzavretie sobáša. Tým väčšmi nemajú dôvod, aby po jeho uzavretí obmedzovali počet svojich detí.

P ô r o d n o s ť. Súdruh Stalin vo svojom prejave k popredným kombajnistom a kombajnistkám r. 1935 povedal: „U nás teraz všetci hovoria o tom, že hmotné postavenie pracujúcich sa značne zlepšilo, že sa dá teraz veselšie a lepšie žiť. To je pravda. To však vedie k tomu, že sa obyvateľstvo začalo rozmnožovať oveľa rýchlejšie ako v starších časoch, úmrtnosť je menšia, pôrodnosť väčšia a čistý prírastok neporovnateľne vyšší. To je krásne a vítame to!“ Súdruh Stalin tu vyjadril dôležité zovšeobecnenie závislosti rýchleho rastu obyvateľstva SSSR od zlepšenia materiálneho postavenia pri socialistickom výrobnom spôsobe, zovšeobecnenie, ktorého platnosť pre náš ľudovodemokratický poriadok uka-

⁸ *Statistický obzor* 5, 1951.

zujú aj naše údaje o pôrodnosti, podľa ktorých pripadlo na 1 000 obyvateľov živonarodených detí v rokoch

1946	24,2	1949	26,4
1947	25,5	1950	28,1
1948	26,5	1951	28,5
	1952	28,1	

Ak porovnáme tieto údaje s ročným priemerom dosiahnutým v poslednom päťročí predmníchovskej ČSR, na Slovensku v rokoch 1950—1952 pribudlo ročne o $\frac{1}{5}$ živonarodených detí. Pritom stále väčšmi klesá počet mŕtvonarodených a počet detí narodených mimo manželstva.

V týchto číslach sa jasne odráža účinnosť starostlivosti našej strany a vlády o matky a deti. Naša strana a vláda obklopuje ženu-matku všeobecnou pozornosťou. Materstvo, ktoré bolo kedysi ťažkým bremenom, stáva sa radostnou povinnosťou. Všetko naše zákonodarstvo, počnúc ústavným zákonom o štátnej ochrane rodiny a mládeže, slúži na upevnenie manželských vzťahov a rodinného života ako dôležitej podmienky rozvoja našej novej socialistickej spoločnosti. Ochrana hygieny práce a zdravia pracujúcich žien, organizácia širokej siete poradenstva a osvetovej práce pre ženy v samodruží a mladé matky, všestranná lekárska pomoc v pôrodniciach a v nemocniciach, nové osobitné formy hmotného zabezpečenia matiek pred pôrodom a po pôrode, rodinné prídavky ku mzdám a platom podľa počtu detí, budovanie detských jasiel a domov atď., atď. sú výrazným prejavom toho, ako ľudovodemokratický štát chápe populačnú politiku a ako oceňuje spoločenský a mravný význam rodinného života.

Ú m r t n o s ť. Už pred rokom poukázal u nás V. S r b, že úmrtnosť je jedným z najcennejších ukazovateľov životnej úrovne obyvateľstva. Kým sobášnosť má veľký význam pri skúmaní bezprostredného hodnotenia prítomnej úrovne a reflexu na osoby uzatvárajúce manželstvo, kým pôrodnosť je výslednicou dôvery obyvateľstva v rast životnej úrovne z doby koncepcie, ukazovateľ úmrtnosti reprezentuje objektívne skutočnosti ako ich vytvára socialistická spoločnosť v oblasti zdravotnej starostlivosti o obyvateľstvo. V ňom sú akoby koncentrované výsledky hospodárskeho a zdravotného rozvoja štátu a jeho obyvateľov. Sú v ňom zahrnuté výsledky vyživovacej politiky, bytovej výstavby, rozvoja zdravotníckych

zariadení, výroby liečiv, rozvoja liečebnej starostlivosti, rekreačných zariadení a pod.⁹

Údaje o úmrtnosti an Slovensku po oslobodení hovoria, že na 1 000 obyvateľov pripadlo zomretých v rokoch

1946	14,0	1949	12,1
1947	12,1	1950	11,2
1948	11,9	1951	11,4
	1952	10,2	

O poklese vo vývoji populácie Slovenska dosiať nevidanom. Pravda, úmrtnosť sa snižovala aj v predmníchovskej republike, ale bol to veľmi pomalý pokles, odôvodnený skôr zmenou vekovej štruktúry a nie zlepšením hospodárskej situácie pracujúcich. Proti priemernej úmrtnosti za prvej republiky klesla úmrtnosť v krátkom čase po oslobodení skoro o jednu tretinu.

Ešte názornejším dokladom zvyšovania životnej úrovne a zdravotníckej starostlivosti je ukazovateľ poklesu dojčenskej úmrtnosti, dokazujúci, že na 1 000 živonarodených detí pripadlo zomretých do 1 roka v rokoch

1946	147,3	1949	113,8
1947	113,6	1950	103,4
1948	110,1	1951	102,7
	1952	73,4	

Proti ročnému priemeru za 20 rokov prvej republiky klesla dojčenská úmrtnosť u nás lanského roku na polovicu. Pred prvou svetovou vojnou (1900—1914) zomieralo u nás do jedného roku priemerne každé piate živonarodené dieťa, v prvej republike každé šieste, po oslobodení však už len každé desiate. Je to priaznivý vývoj, najmä ak si uvedomíme, že sa toto sníženie dosahuje pri stálom zvyšovaní pôrodnosti. Svedčí o veľkej účinnosti opatrení, ktorými sa naša ľudovodemokratická sústava usiluje likvidovať toto smutné dedičstvo bývalých feudálnych a kapitalistických pomerov na Slovensku.

R a s t o b y v a t e ľ s t v a na Slovensku po oslobodení je trvalou charakteristikou nášho ľudovodemokratického zriadenia. Zvyšovanie pôrodnosti pri poklese úmrtnosti určuje vzrastajúce tempo reprodukcie oby-

⁹ *Statistický obzor* 1—2, 1952.

vateľstva Slovenska, ako ukazuje zistenie o koľko pripadlo na 1 000 obyvateľov živonarodených viac ako zomretých v rokoch

1946	10,2	1949	14,3
1947	13,5	1950	16,9
1948	14,6	1951	17,1
	1952	17,9	

Porovnanie s predchádzajúcimi rokmi ukazuje, že priemerný prirodzený prírastok, počítajúc aj s nepriaznivým vojnovým rokom 1945, je po oslobodení o 15 % vyšší, ako 20-ročný priemer za prvej republiky. Proti rokom 1937—1938 je však prirodzený vzrast r. 1951—1952 až dvojnásobný.

Aký široký obzor pre rozvoj obyvateľstva otvára oslododenie z jarma kapitalizmu, ukazuje porovnanie s prirodzeným vzrastom obyvateľstva v niektorých európskych kapitalistických štátoch v období po druhej svetovej vojne.¹⁰

Štát	na 1 000 obyvateľov pripadlo živonarodených viac ako zomretých v rokoch				
	1946	1947	1948	1949	1950
Taliansko	10,6	10,5	11,1	9,6	9,8
Švajčiarsko	8,7	8,0	8,4	7,7	8,0
Francúzsko	7,2	8,2	8,6	7,2	7,8
Anglicko	7,3	8,3	7,2	5,3	4,4
Belgicko	4,7	4,5	5,0	4,3	4,1
Rakúsko	2,5	5,6	5,6	3,1	•

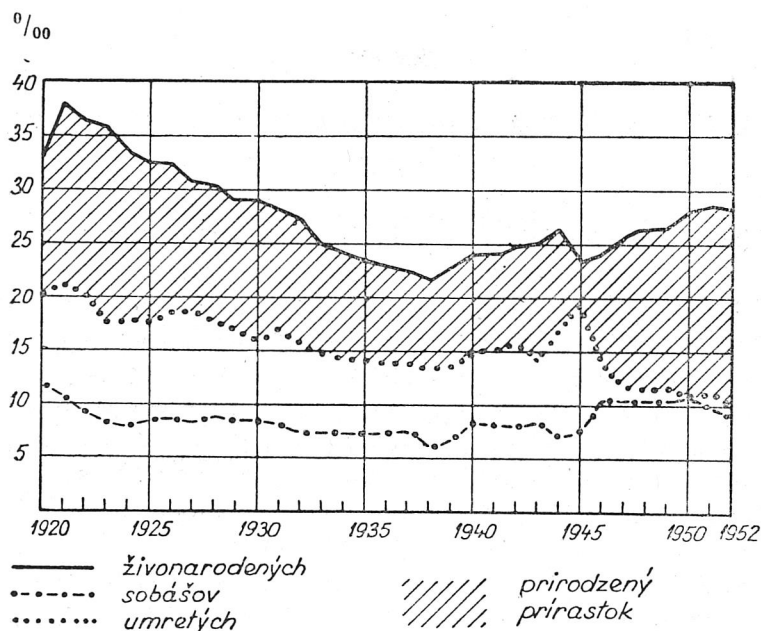
Vo všetkých týchto zmarshallizovaných krajinách, aj keď ich prirodzený prírastok je v povojnových rokoch o niečo vyšší ako v poslednom predvojnovom roku, rast obyvateľstva znovu a ďalej klesá. Klesá snižovaním pôrodnosti pri stagnujúcej výške úmrtnosti.

Údaje, ktoré sme uviedli z vývoja obyvateľstva na Slovensku pred i po oslobodení, svedčia o jasnej protikladnosti zákonov, za pôsobenia ktorých prebiehala reprodukcia obyvateľstva u nás v kapitalistickej minulosti a v ľudovodemokratickej prítomnosti, (viď diagram str. 491.)

„Deti sú našou nádejou...“ povedal súdruh Zápotocký vo svojom prejave 17. decembra 1951. „Naše deti musia byť nielen našou nádejou,

ale aj našou pýchou. Preto budeme starostlivosť o dieťa všestranne zlepšovať... Budeme sa usilovať, aby sme zvýšením produktivity práce a zvýšením národného dôchodku mohli ďalej zlepšovať starostlivosť o mládež, o nádej a budúcnosť našej vlasti...“

Vývoj prirodzenej menlivosti obyvateľstva Slovenska v r. 1920—1952

na 1 000 obyvateľov

¹⁰ Demographie Yearbook U. N., 1951.

JAN IŠA

ZÁKLADNÍ FONDY A JEJICH VYUŽITÍ V SOCIALISTICKÉM PRŮMYSLU

I. Ekonomická podstata a struktura základních fondů

Rozhodující silou v souboru všech podmínek materiálního života společnosti, která má rozhodující vliv na vývoj společnosti a na její přechod od jedné společensko-ekonomické formace k druhé, je způsob výroby materiálních statků, nutných pro vývoj lidské společnosti.

Jednou stránkou výroby jsou výrobní síly společnosti, které charakterizuje soudruh Stalin ve svém díle O dialektickém a historickém materialismu takto: „V ý r o b n í n á s t r o j e, s jejichž pomocí jsou vyráběny materiální statky, lidé, kteří uvádějí výrobní nástroje do pohybu a produkují materiální statky, neboť mají jistou v ý r o b n í z k u š e n o s t a p r a c o v n í z r u č n o s t — všechny tyto faktory dohromady tvoří v ý r o b n í s í l y společnosti.“¹

Tato stránka výroby ukazuje pouze vztah lidí k přírodě.

Druhou stránkou výroby jsou vzájemné vztahy lidí ve výrobním procesu — výrobní vztahy. Výrobní způsob zahrnuje tedy v sobě jak výrobní síly společnosti, tak výrobní vztahy, a představuje jejich jednotu ve výrobním procesu.

Jednou ze zvláštností výroby je, „... že její změny a její vývoj začínají vždy změnami a vývojem výrobních sil, především změnami a vývojem výrobních nástrojů. Výrobní síly jsou tedy nejrychleji se měnícím a nejrevolučnějším faktorem výroby.“²

---

² J. V. Stalin, *Otázky leninismu*, Svoboda 1952, 550.

¹ J. V. Stalin, *Otázky leninismu*, Svoboda 1952, 548.

Klasikové marxismu-leninismu podali úplnou charakteristiku výrobních prostředků a jejich nejdůležitější složky, výrobních nástrojů. Marx ve svém *Kapitálu* dokázal, že výrobní prostředky v každém pracovním procesu se dělí na pracovní prostředky a pracovní předměty. Stalin pak ve svém díle *O dialektickém a historickém materialismu* vysvětluje, které jsou nejdůležitější složky výrobních prostředků. Jsou to půda, lesy, vody, nerosty, suroviny, výrobní nástroje, provozní budovy, dopravní prostředky a spoje. V odpovědi soudruhovi *Notkinovi* pak podrobně rozvádí a charakterisuje výrobní nástroje. „Když marxisté mluví o výrobě výrobních prostředků, tu mají na mysli především výrobu výrobních nástrojů, to, co Marx nazývá ‚mechanickými pracovními prostředky, jejichž souhrn je možno nazvat kostrou a svalstvem výroby‘ a který tvoří ‚charakteristické znaky určité epochy společenské výroby‘.“³

Marxisté tedy vycházejí z toho, že výrobní nástroje jsou nejdůležitější složkou výrobních prostředků a že mají rozhodující úlohu ve srovnání se všemi ostatními výrobními prostředky. Výrobní nástroje (mechanické pracovní prostředky) tvoří převážnou část pracovních prostředků, a daleko více charakterisují danou epochu společenské výroby, než pracovní prostředky, které slouží jako nádrž pracovního předmětu a které Marx nazývá „cévstvem výroby“ (roury, sudy, koše, džbány atd.). Ostatní pracovní prostředky, působící ve výrobním procesu, jsou pracovními prostředky v širším slova smyslu. Představují hmotné podmínky, bez nichž pracovní proces „... by byl buď vůbec nemožný, anebo by se mohl uskutečnit jen v nedokonalé formě. ... Jako příklad takových pracovních prostředků, ... lze uvést výrobní budovy, průplavy, dráhy a pod.“⁴

Výrobní prostředky jsou nevyhnutelnou součástí pracovního procesu, ať se uskutečňuje v jakýchkoli v společenských podmínkách. Za kapitalismu se však stávají věčným obsahem konstantního kapitálu. Kapitál se skládá totiž z kapitálu konstantního a variabilního, čili z hodnoty výrobních prostředků a hodnoty pracovních sil. Toto dělení kapitálu, které odhalil Marx ve svém *Kapitálu* má nesmírný význam, protože ukazuje, jak se jednotlivé části kapitálu zúčastňují na výrobě hodnoty a nadhodnoty.

³ J. V. Stalin, *Ekonomické problémy socialismu v SSSR*, Praha 1952, 32.

⁴ K. Marx, *Kapitál*, díl I, ruské vydání, 187, 1951.

Marx v *Kapitálu* ukazuje ještě na jedno rozdělení, které má zvláštní význam pro obrat kapitálu. Je to dělení na kapitál fixní a oběžný.

Pracovní prostředky, které plní během celého procesu svého působení tytéž funkce, zachovávají si ve vztahu k výrobku stále samostatnou užitnou hodnotu, s níž vcházejí do výrobního procesu. Tato zvláštnost působení pracovních prostředků ve výrobním procesu vede i ke zvláštnosti při přenášení jejich hodnoty na výrobek. Zvláštnost je v tom, že pracovní prostředky se účastní plně v pracovním procesu a jenom určitou částí v procesu tvorby hodnoty. Tá část kapitálové hodnoty, která je soustředěna v pracovních prostředcích, „... neobrací se ve své užitné formě, nýbrž obrací se jen její hodnota, a při tom pouze postupně, po částech, a to jen v té míře, v jaké se přenáší s příslušné části kapitálu na výrobek, který se obrací jako zboží. Po celou dobu činnosti této části zůstává v ní určitý podíl její hodnoty soustředěn a zachovává svou samostatnost ve vztahu ke zboží, na jehož výrobě spolupůsobila. Pro tuto zvláštnost má tato část konstantního kapitálu formu *fixního kapitálu*. Naproti tomu všechny ostatní materiální složky kapitálu vložené do výrobního procesu tvoří *oběžný kapitál*.“⁵

Do kapitálu oběžného pak zahrnujeme hodnotu pracovních předmětů a variabilní kapitál. Pracovní předměty — suroviny i pomocné látky — se zpracovávají, mění svou formu, ztrácejí dřívější užitnou hodnotu a dostávají novou užitnou hodnotu. Hodnota spotřebovaných pracovních předmětů vchází zcela do hodnoty vyráběného produktu a při prodeji hotového zboží se plně vrací kapitalistovi. Jakkoli se liší pracovní síla od věcných prvků oběžného kapitálu, má s nimi společný způsob obratu své hodnoty. Proto je hodnota pracovní síly součástí oběžného kapitálu.

Dělení kapitálu na fixní a oběžný je vlastní pouze výrobnímu kapitálu a jeho koloběhu. Význam dělení kapitálu na fixní a oběžný je v tom, že oběžný kapitál se ve výrobním procesu úplně spotřebuje jako užitná hodnota a celá jeho hodnota se přenáší do vyráběného zboží (pracovní předmět), příp. tvoří novou hodnotu (pracovní síla). Fixní kapitál se v jednom výrobním procesu pouze opotřebuje a jeho hodnota se přenáší do nového výrobku pouze částečně.

Nejdůležitějšími složkami fixního kapitálu jsou stroje a výrobní budovy. Zvláště významnou úlohu ve vývoji lidské společnosti sehrál vznik strojů a velkovýroby. Marx ukazuje na nespočetných příkladech, jaký měly

⁵ K. Marx, *Kapitál*, díl II, ruské vydání, 154, 1951.

stroje význam pro vítězství kapitalismu nad feudalismem. Přitom však stále ukazuje na ohromné zbláznění proletariátu, které nastává, když stroje jsou užívány kapitalistou a vystupují tedy jako kapitál. Tak na př. uvádí v *Kapitálu* výrok buržoasního ekonomy J. S. Mill a, který tuto skutečnost dobře charakterisuje: „Je otázka, ulehčily-li všechny dosa-
vadní mechanické vynálezy denní námahu nějakého lidského tvora.“⁶

Stroje, které byly zaváděny ve stále větším měřítku do výroby, vedly ke zvyšování organického složení kapitálu, ke zvyšování produktivity práce a k výrobě relativní nadhodnoty. Kromě toho byly příčinou zvyšování intenzity práce. Naprosto nebyly zaváděny proto, aby ulehčily fyzickou námahu člověka, ale proto, aby kapitalista mohl realizovat co největší zisk. O užívání strojů za kapitalismu rozhoduje rozdíl mezi hodnotou stroje a hodnotou pracovní síly, kterou má stroj nahradit. Strojní výroba umožnila práci žen a dětí. Hodnota pracovní síly je určena nejen pracovní dobou, nutnou na udržení individuálního dělníka, ale také pracovní dobou nutnou na udržení dělníkovy rodiny. Tím, že strojní výroba umožnila práci žen a dětí a vrhla je na trh práce, rozdělila se hodnota pracovní síly mužovy na celou jeho rodinu. Tím se znehodnotila jeho pracovní síla a vzrostl stupeň vykořisťování. Stroje použity kapitalisticky stupňují námahu a intenzitu práce a jsou prostředkem prodloužení pracovní doby pracujících.

Proto nazývá M a r x stroj jakýmsi perpetuum mobile, které použito kapitalistou v honbě za ziskem, by vyrábělo bez ustání, kdyby nenaráželo na odpor se strany pracujících.

Kapitalista se snaží co nejvíc zvýšit využití stroje a v období rozvoje kapitalistického výrobního způsobu toho dosahuje prodloužením pracovní doby. Stroj podléhá fyzickému opotřebení, ať už je ve výrobě užíván, anebo ne, a opotřebení morálnímu, které vzniká zaváděním nových strojů, které jsou vykonnější a levnější. Proto má kapitalista zájem na zkrácení období, v němž se hodnota stroje obnovuje. Tím se značně zmenšuje nebezpečí morálního opotřebení stroje. Kromě toho při prodloužení pracovní doby stoupá výroba bez potřeby nových pracovních sil a nového fixního kapitálu. Tím roste nadhodnota a klesají výrobní náklady. M a r x nazval zavedení strojů hospodářským paradoxem, neboť „... nejmohutnější prostředek zkrácení pracovní doby se zvrací v pro-

⁶ K. M a r x, *Kapitál*, díl I, ruské vydání, 377, 1951.

středek nejspolehlivější k tomu, aby celou dobu života dělníka a jeho rodiny přeměnil v pracovní dobu pohotovou ke zhodnocování kapitálu“.⁷

Prodlužování pracovní doby však nevyhnutelně vedlo k zostřenému odporu proletariátu, který si nakonec vybojoval zákonnou úpravu pracovního dne. Kapitalisté ve snaze zvýšit své obrovské zisky sahají k dalšímu prostředku, k intenzifikaci práce. Svého cíle dosahují různými zostřenými popohaněčskými systémy, které zavádějí spolu s rafinovanými mzdovými systémy.

Masové zavádění strojů do výroby tedy vedlo k znehodnocování pracovní síly, k zvýšení stupně vykořisťování, k prodlužování pracovní doby a k intenzifikaci práce. Z toho je zřejmé, jakým nepřitelem pracujících se stávají stroje za kapitalismu, kdy jsou věcným obsahem fixního kapitálu. Jsou prostředkem nemilosrdného vykořisťování pracujících a to jenom proto, že jsou v soukromém vlastnictví kapitalistů.

Za socialismu jsou výrobní prostředky socialistickým vlastnictvím. Přestaly být tedy věcným obsahem fixního a částí oběžného kapitálu, přestaly být nositelem kapitalistických výrobních vztahů a nástrojem bezohledného vykořisťování pracujících. Svou společensko-ekonomickou povahou se zásadně odlišují od fixního a oběžného kapitálu.

Výrobní prostředky tvoří v socialistické hospodářské soustavě věcný obsah výrobních fondů. Výrobní fondy mají dvě od sebe neoddelitelné stránky, které je třeba zkoumat. Je to především jejich naturální forma, jejich věcná a přírodní stránka. Její zkoumání je neobyčejně důležité. Tato stránka se neustále rozvíjí v souhlase s požadavkem základního ekonomického zákona socialismu o neustálém růstu výroby na základě nejvyspělejší techniky. Každým rokem roste v ČSR nebyvalým tempem rozsah výrobních fondů, a co je důležité, každým rokem se vyrábějí nové a dokonalejší stroje a složitá výrobní zařízení, která jsou svědectvím mohutného rozmachu a síly našeho průmyslu. Technický pokrok za socialismu, který není ničím brzděn, dosáhl tempa, které je zcela nemožné a neznámé za kapitalismu.

Druhou stránkou výrobních fondů, stránkou, která je podstatná a kterou je třeba se podrobně zabývat, je jejich společenská stránka. Ta, jak už bylo řečeno, je naprosto odlišná od výrobního kapitálu. Jejím základem je socialistické vlastnictví výrobních prostředků. Výrobní fondy jsou nositeli socialistických výrobních vztahů, vztahů vzájemné spolu-

⁷ K. M a r x, *Kapitál*, díl I, ruské vydání, 1951, 413—414.

práce a pomoci lidí zbavených vykořisťování. Socialistické výrobní vztahy se zakládají na socialistickém vlastnictví výrobních prostředků, na tom, že každý pracující je stejně vlastníkem věcných podmínek výroby, je zbaven vykořisťování, má právo a povinnost pracovat a má právo dostávat odměnu podle množství a kvality vykonané práce.

Přímým důsledkem této skutečnosti je úplně změněný poměr pracujících ke strojům. Soudruh Stalín se zabývá touto otázkou ve svém geniálním díle *Ekonomické problémy socialismu v SSSR* na místě, v němž kritizuje tu část návrhu učebnice, ve které se mluví o používání strojů v SSSR.

„Předně stroje v SSSR vždy šetří práci společnosti, a proto neznáme případy, kdy by stroje v podmínkách SSSR nešetřily společnosti práci. Za druhé, stroje nejen práci šetří, nýbrž zároveň práci pracovníkům usnadňují, a proto v našich podmínkách na rozdíl od podmínek kapitalismu dělníci velmi rádi používají strojů v pracovním procesu.“⁸

Z této formulace soudruha Stalína jasně vyplývá, že úplně padá kapitalistické hledisko rentability při zavádění strojů do výroby. Stroje mají ulehčit práci a pomoci pracujícím lépe plnit úlohy a ne sloužit jako nástroj k zvyšování kapitalistického zisku. Víme, že za kapitalismu zavádění nových strojů a nové techniky je zcela závislé na tom, zda zavedením stroje kapitalista ušetří na mzdách dělníků, kteří práci dosud vykonávali. Proto dochází k zjevům, které jsou výsměchem XX. století — těžká ruční práce při vykládání v přístavech, ruční práce na ohromných latifundiích v Jižní Americe a pod. V protikladu k tomu je nevyvratitelným svědectvím péče o pracující v socialistickém státě úplně zmechanisování těžkých prací na velkých stavbách, mechanisace práce v dolech, v zemědělství a jinde.

Soudruh Stalín ve svém díle dále vysvětluje, že výrobní prostředky vyráběné znárodněnými podniky, se nestávají zbožím. Výrobní prostředky se neprodávají a vlastnické právo nad nimi má stále stát, který je plánovitě rozděluje mezi jednotlivá hospodářská odvětví. Podniky mají výrobní prostředky od státu pouze svěřeny, aby je co nejhospodárněji využily ke splnění plánu. Zbožím zůstávají pouze výrobní prostředky vyráběné pro zahraniční obchod. Uvnitř země však výrobní prostředky zbožím nejsou, a proto se dostávají mimo sféru regulujícího působení zákona hodnoty. Zákona hodnoty se využívá k jejich evidenci, kalkulaci,

⁸ J. Stalín, *Ekonomické problémy socialismu SSSR*, Praha 1952, 28.

k sledování snižování vlastních nákladů, hospodárnosti, rentability a ke kontrole jejich využití.

Výrobní prostředky za socialismu jsou věcným obsahem výrobních fondů. Výrobní fondy se dělí na základní a oběžné. Pokud jde o věcné složení, všeobecně zahrnujeme do základních fondů pracovní prostředky, které tvoří „... věc, nebo soubor věcí, které dělník umísťuje mezi sebe a pracovní předmět a které mu pomáhají působit na tento předmět“.⁹

K základním fondům socialistického průmyslu se tedy počítají všechny druhy strojů a zařízení, jejichž pomocí dělník působí na pracovní předmět. K základním fondům patří také budovy, jež sice neslouží jako prostředek přímého působení dělníka na pracovní předmět, jež jsou ale podmínkou tohoto působení.

Od r. 1925 se v SSSR užívá této klasifikace základních výrobních fondů socialistického průmyslu:

1. Výrobní budovy.
2. Stavby (t. j. ostatní průmyslové stavby).
3. Pohonná zařízení.
4. Technická zařízení a stroje.
5. Nástroje.
6. Inventář.
7. Doprava.

Od r. 1935 jsou uváděna ve zvláštní skupině převodní (transmisní) zařízení. Tato klasifikace je do určité míry založena na funkci jednotlivých částí základních fondů ve výrobě.¹⁰

Struktura základních fondů v jednotlivých odvětvích průmyslu je velmi různorodá. V elektrárnách na př. je podíl zařízení mnohem větší než v mnoha jiných průmyslových odvětvích. V celém sovětském průmyslu tvořily budovy 30,6 % ze základních fondů, stavby 21,5 %, pohonná zařízení 9,4 %, pracovní stroje 24,1 %, převodní zařízení 6,3 %, nástroje 1 %, inventář 1,3 % a doprava 5,8 %.

Struktura základních fondů se může značně lišit i uvnitř jeduoho a téhož odvětví; na př. v podnicích s vyšším stupněm mechanisace a automatisace výroby je vyšší podíl výrobních a pohonných zařízení než podíl budov. Poměrně vysoký podíl budov na základních fondech se vysvětluje do značné míry péčí sovětského státu o vytvoření nejlepších pra-

⁹ K. Marx, *Kapitál*, díl I, ruské vydání, 186, 1951.

¹⁰ Viz. A. Arakeljan, *Základní fondy socialistického průmyslu*, Praha 1952, 4.

covních podmínek v továrnách a závodech, což je zase příkladem od kapitalismu úplně rozdílného poměru socialistického státu ke zdraví a životu pracujících.

V podnikové praxi z důvodů plánovacích a početnických jsou některé pracovní prostředky, které by theoreticky patřily do základních fondů, počítány mezi oběžné fondy. Jsou to pracovní prostředky (nástroje a zařízení), které mají kratší dobu upotřebitelnosti anebo nízkou cenu.

Socialistické zákonodárství chrání socialistické vlastnictví a stanoví, že základní fondy nemohou být ani předmětem koupě ani předmětem prodeje. Základní fondy jsou nejdůležitější součástí národního bohatství socialistického státu, jsou jednou z nejdůležitějších součástí materiálně technické základny. Jsou jednou z nejdůležitějších podmínek pro neustálý růst národního důchodu a pro upevnění nezávislosti a obrany-schopnosti země.

II. Využití výrobního zařízení za kapitalismu

Pro kapitalismus je typické nevyužití výrobního zařízení v mnoha podnicích a odvětvích. Je pravda, že v předmonopolistickém kapitalismu se stupeň využití výrobního zařízení v určitých fázích kapitalistického výrobního cyklu (konjunktura) podstatně zlepšoval. Přesto však vždy znovu a znovu, jakmile cyklus přešel do své rozhodující fáze-krise, docházelo stále k většímu nevyužívání a ničení výrobního zařízení. Za všeobecné krise kapitalismu se toto nevyužití velké části podniků stává chronickým.

Je samozřejmé, že buržoasní ekonomové se snaží tyto skutečnosti nějakým způsobem vysvětlit, a proto se zabývají problematikou využití výrobního zařízení v mnoha svých dílech. Jejich závěry o této otázce, stejně jako jejich vysvětlování všech současných ekonomických problémů, nemohou poskytnout pro objasnění jádra věci vůbec nic nového a podstatného. Ve své apologetice kapitalistického výrobního způsobu nikdy nemohou připustit jedliňě správné a vědecké vysvětlení, že příčinou ohromných ztrát ve využití výrobního zařízení jsou neřešitelné rozpory kapitalismu. Ačkoliv údaje buržoasních statistik jsou velmi často zkresleny, je z nich na první pohled zřejmé, že nevyužití výrobního zařízení je za kapitalismu trvalým zjevem, který odhaluje neudržitelnost tvrzení, že rozpory kapitalistické výroby mohou být odstraněny nějakými zásahy impe-

rialistického státu anebo jinými „zázračnými“ recepty, předpisovanými buržoasními národohospodáři.

Nevyhnutelným východiskem pro pochopení skutečnosti, že nevyužití výrobního zařízení je za kapitalismu trvalým zjevem, je znalost hlavních stránek, hlavních procesů vývoje kapitalistické výroby — tedy znalost podstaty kapitalistické výroby. Hlavní stránky současného kapitalismu klasicky odhalil soudruh Stalin, když formuloval podstatné rysy a požadavky základního ekonomického zákona současného kapitalismu.

„Zabezpečení maximálního kapitalistického zisku vykořisťováním, zblázdňováním a ožebračováním většiny obyvatelstva dané země, zotročováním a soustavným olupováním národů jiných zemí, zejména zaostalých zemí, a konečně válkami a militarisací národního hospodářství, využíváními k zabezpečení nejvyšších zisků.“¹¹

Hybnou silou, cílem monopolistického kapitalismu je dosahování maximálního zisku a k jeho zajištění sahají monopolisté ke všem prostředkům. Soudruh Stalin vysvětluje, že význam základního ekonomického zákona soudobého kapitalismu je též v tom, že nám umožňuje pochopit celý proces protikladného vývoje kapitalismu, všechny zdánlivě tak překvapující zjevy, které jej provázejí — jeho vzestupy a krise, periodické zlomy ve vývoji techniky, ničení výrobních sil společnosti a pod.

Jak tedy vlastně dochází k nevyužívání výrobního zařízení za kapitalismu? Vyrábí se snad příliš mnoho výrobních prostředků; vyrábí se příliš mnoho bohatství, že ho společnost nemůže využít?

Výrobní zařízení je za kapitalismu ve vlastnictví kapitalistů a těm v době rozvoje kapitalistického výrobního způsobu záleží na realizaci alespoň průměrného zisku, který je pro ně nejnižší hranicí rentability. V současné době se však nespokojují s průměrným ziskem ani s mimořádným ziskem, monopolistům, jak ukazuje soudruh Stalin, jde o zajištění maximálních zisků. Možnost využití výrobního zařízení v celém průběhu vývoje kapitalismu je tedy zcela vázána na otázku odbytu, na otázku realizace zisku (ať už průměrného, anebo maximálního), který je hlavní hybnou silou rozvoje kapitalismu. Působení objektivních ekonomických zákonů, především však zákona konkurence a anarchie výroby, zákona krise a zákona nerovnoměrného vývoje kapitalismu v různých zemích, má za následek, že kapitalisté nikdy nemohou trvale otázku realizace zisku rozřešit. Především proto je výrobní zařízení nevyužíváno.

¹¹ J. Stalin, *Ekonomické problémy socialismu v SSSR*, Praha 1952, 25.

Karel M a r x se zabývá otázkou, co je hranicí kapitalistického výrobního způsobu ve třetím díle *Kapitálu* při zkoumání zákona sestupné tendence ziskové míry. Zde dokazuje především, že hranice kapitalistické výroby nejsou hranicemi výroby vůbec. Omezení se projevuje v tom, že je vyráběno periodicky příliš mnoho výrobních prostředků, aby všechny mohly sloužit jako kapitál k vytváření kapitalistického zisku. Nevyrábí se příliš mnoho bohatství, aby ho společnost nemohla spotřebovat. „Ale periodicky je vyráběno příliš mnoho bohatství v jeho kapitalistických, protikladných formách.“¹²

Kde jsou tedy skutečné hranice kapitalistického výrobního způsobu? „Pravou hranicí kapitalistické výroby je kapitál sám, to znamená: kapitál a jeho sebezhodnocení se jeví výchozím a konečným bodem, motivem i cílem výroby; výroba je pouze výrobou pro kapitál, a ne obráceně... Hranice, v nichž jedině se může pohybovat udržování a zhodnocení kapitálové hodnoty, ... tyto hranice se tedy ustavičně dostávají do rozporu s výrobními methodami, jichž musí kapitál pro svůj účel používat...“¹³

O rozvoji anebo omezení některého odvětví výroby za kapitalismu tedy nerozhodují společenské potřeby, ale určitá výše ziskové míry.

„Proto hranice kapitalistické výroby se objevují už při takovém stupni rozvoje, který by za jiných předpokladů musel být naprosto nedostačujícím. Výroba se nezpomaluje tehdy, když to žádá uspokojování potřeb, ale tehdy, když tohoto zpomalení vyžaduje výroba a realizace zisku.“¹⁴

Tuto Marxovu thesei potvrzují sami buržoasní ekonomové a statistikové, kteří výrobní kapacitu kapitalistického průmyslového podniku velmi často definují jako objem výroby při průměrných anebo nejlepších podmínkách k realizaci zisku. Podle nich je v letech konjunktury výrobní kapacity plně využito, ve skutečnosti však i v těchto letech je zařízení nedostatečně zatíženo.

Hlavní příčinou ohromných ztrát ve využití výrobního zařízení v kapitalismu nejsou nějaké technické anebo organizační podmínky, ale základní rozpor kapitalistického výrobního způsobu, t. j. rozpor mezi společenským charakterem výroby a kapitalistickou formou přivlastňování si produktů této výroby.

„V tomto rozporu, jenž propůjčuje novému výrobnímu způsobu jeho

---

¹² K. M a r x, *Kapitál*, díl III, rus. vydání, 268, 1951.

¹³ K. M a r x, *Kapitál*, díl III, rus. vydání, 260, 1951.

¹⁴ K. M a r x, *Kapitál*, díl III, rus. vydání, 269, 1951.

kapitalistický charakter, tkví již v zárodku celá kolise přítomnosti“¹⁵ říká Bedřich Engels.

A tento rozpor je příčinou kapitalistických periodických krisí a nevyužití výrobního zařízení. Tento rozpor však nevede přímo ke krisím, ale vyhrocuje se v dalších rozporech, které se přímo projevují krisemi.

Je to především rozpor mezi výrobou a trhem. Kapitalista nevyrábí užité hodnoty pro svou vlastní potřebu, vyrábí, aby se obohatil, aby dosáhl zisku. Kapitalistova honba za obohacením nezná hranic, kapitalista se v této snaze nechce zastavit před žádnými překážkami. Neustálé rozšiřování výroby, které má zajistit kapitalistům další zisky, vyplývá ze samotné podstaty kapitalistické výroby. Tato snaha o neomezené rozšiřování výroby dostává materiálně technickou základnu v rozvíjející se strokové velkovýrobě.

„... jakmile jsou zavedeny všeobecné výrobní podmínky odpovídající velkopřůmyslu, nabývá tento způsob výroby pružnosti, schopnosti náhle se skokem rozpínat, která je omezována jen surovinami a odbytovým trhem“¹⁶

Druhou nezbytnou podmínkou tohoto rozvoje je dostatek pracovních sil, které mohou být v době neočekávaného rozvoje výroby zapojeny do pracovního procesu. Dostatek pracovních sil za kapitalismu vzniká následkem změn v organickém složení kapitálu, jehož růst vede k tvoření rezervní průmyslové armády nezaměstnaných, která je stále připravena, aby při náhlém rozmachu výroby ukojila poptávku po pracovních silách. Zdalo by se, že nyní kapitálu nic nebrání v jeho rozpínavosti.

Hybným motivem kapitalistické výroby je zisk, jeho realizace. A zde naráží kapitalista na obtíže. Na trhu si vzájemně konkurují různí kapitalisté, neboť každý chce prodat své zboží. A všichni mohou prodat jenom v tom případě, že se trh rozvíjel stejně rychle jako výroba. Ukáže se však, že rozvoj trhu byl pomalejší. Nejpodstatnější část poptávky totiž tvoří dělníci a kapitalista je na ně při realizaci nadhodnoty odkázán. Mezi úlohou dělníka jako výrobce nadhodnoty a mezi jeho úlohou jako kupujícího je však nesporně rozpor. Výroba absolutní a relativní nadhodnoty, intenzifikace práce, to vše vede k tomu, že dělník vyrábí stále více zboží a stále více nadhodnoty pro kapitalistu. Na druhé straně pokles jeho reálné mzdy a růst rezervní průmyslové armády nezaměstnaných

¹⁵ B. Engels, *Vývoj socialismu od utopie k vědě*, Svoboda 1950, 50—51.

¹⁶ K. Marx, *Kapitál*, díl 1, německé vydání, 474, 1948.

vede k absolutnímu zbláckování proletariátu. Proto také trh zůstává nutně pozadu za výrobou. Tento rozpor neobyčejně vyzdvihl Lenin, když napsal:

„Mezi neomezenou tendencí k rozšiřování výroby, jež je vlastní kapitalismu a mezi omezenou spotřebou lidových mas (omezenou jejich proletářským postavením) je nesporný rozpor.“¹⁷

Rozpor mezi tendencí k neomezenému rozšiřování výroby a mezi omezeným rozvojem trhu se na určitém stupni násilně řeší krizí. Je základní příčinou ohromného nevyužití výrobního zařízení zvláště v krizi a depresi.

Rozpor mezi výrobou a trhem se dále vyhrocuje jako disproporcionálna mezi skupinou výroby výrobních prostředků a skupinou výroby spotřebních předmětů a mezi jednotlivými výrobními odvětvími.

Marxova reprodukční schemata ukazují, jaké proporce musejí být zachovány ve vztazích mezi oběma skupinami výroby, aby nedocházelo k poruchám reprodukčního procesu. Proporce však musejí být zachovány nejen mezi oběma skupinami výroby, ale i uvnitř těchto skupin mezi jednotlivými výrobními odvětvími. Všechna průmyslová odvětví musejí najít na trhu poptávku po svém speciálním zboží, mají-li realizovat svou produkci.

Skupiny výroby a jednotlivá výrobní odvětví se však nevyvíjejí rovnoměrně a proporce mezi nimi jsou neustále porušovány. „Různá průmyslová odvětví, která jsou si navzájem „trhem“, se nerozvíjejí rovnoměrně, nýbrž se vzájemně předstihují...“¹⁸

Působení ekonomických zákonů kapitalismu, především pak základního ekonomického zákona kapitalismu a zákona konkurence a anarchie výroby, má za následek neustálé porušování této proporcionality. Zákon konkurence a anarchie výroby nutí kapitalistu pod hrozbou jeho vlastního zániku neustále rozšiřovat výrobu, stále větší a větší část nadhodnoty přeměňovat v kapitál, t. j. akumulovat. Skupina I musí akumulovat rychleji než skupina II, což vede k tomu, že disproporcionálna se stále prohlubuje. Tato disproporcionálna se neustále rozvíjí a na určitém stupni znemožňuje další reprodukci. Rovnováha se obnovuje pak dočasně krizí.

V současné době tato disproporcionálna stále existuje a prohlubují ji

¹⁷ V. I. Lenin, *Spisy* III, čes. vydání, Svoboda 1952, 45.

¹⁸ V. I. Lenin, *Spisy* III, čes. vydání, Svoboda 1952, 45.

nové jevy, které se objevují v souvislosti s přeměnou předmonopolistického kapitalismu v imperialismus. Jak ukazuje soudruh G. M. Malenkov ve svém referátu na zasedání Nejvyššího sovětu, v srpnu 1953, politika agresivních kruhů USA směřuje proti oslabování mezinárodního napětí především proto, že se bojí o omezení horečného zbrojení, které přináší monopolistům ohromné zisky a vytváří umělé využití průmyslové kapacity. Politika imperialistických kruhů USA má za následek militarizaci národního hospodářství nejen v USA, ale také v závislých zemích, což vede k neuměrnému rozvoji zbrojařského průmyslu. Tím se opět prohlubují disproporce mezi jednotlivými odvětvími národního hospodářství. Prostředky na toto zbrojení jsou ždímány z kapes drobných poplatníků, což omezuje jejich koupěschopnost. Proto také výrobní kapacita v odvětvích vyrábějících spotřební předměty je v kapitalistických státech trvale nevyužita.

Kapitalistický výrobní způsob neomezuje jen využití výrobní kapacity průmyslu, ale způsobuje také ohromné znehodnocování a ničení instalovaného výrobního zařízení. Znehodnocování a ničení strojů za kapitalismu je především důsledkem periodické nadvýroby kapitálu a disproporcí mezi odvětvími. „Prostředkem“ k řešení rozporů, spojených s nadvýrobou kapitálu a s klesající tendencí ziskové míry, je periodické ničení kapitálu. O tom, jak je znehodnocováno a ničeno výrobní zařízení, částečně dávají obraz údaje buržoasních statistik o ohromném odepsání fixního kapitálu v USA v období krise r. 1932. Tyto údaje je ovšem třeba brát s rezervou, protože kapitalisté se v období krise snaží o urychlení obratu svého fixního kapitálu tím, že stanoví vysoké amortizační kvóty. Tím snižují své daňové základy a při novém rozmachu výroby z amortizačního fondu rychle obnovují svůj fixní kapitál. Názorným příkladem těchto machinací byly plány anglických a amerických kapitalistů v období druhé světové války. Válečné konjunktury využívali na vojenské zakázky a nestarali se o obnovu starého fixního kapitálu. Náklady na stavby nových válečných podniků nesl stát, který je daněmi převáděl na obyvatelstvo. V USA činily odpisy fixního kapitálu za šest let (1939—1944) 42,8 miliardy dolarů, kdežto veškeré nové stavby bez válečných námořních základen činily za tu dobu pouze 18,7 miliardy dolarů. V USA vycházel stát při stanovení cen výrobků z vysokých amortizačních procent, takže kapitalisté stržili za pět, až šest let hodnotu svého fixního kapitálu. Spekulovali na to, že po válce využijí velkých amortizačních

fondů k nákupu státních podniků, které pro svou nepotřebnost budou velmi laciné.¹⁹

Nejlepším potvrzením předešlých závěrů o nevyužívání, znehodnocování a ničení výrobního zařízení za kapitalismu je každodenní skutečnost. Samotné buržoasní statistiky, které dávají spoustu příkladů plně potvrzujících tyto skutečnosti, jsou nejlepším potvrzením našich závěrů. Při rozboru otázek, týkajících se využití výrobního zařízení, je nezbytné všimnout si dvou ukazatelů — *extensivního* a *intenzivního* využití výrobního zařízení.

Ukazatel intenzity dává obraz o množství výrobků připadajících na stroj (skupinu strojů, dílnu, podnik) za jednotku času, kdežto ukazatel extensivity ukazuje délku pracovní doby zařízení za rok.

Kapitalista ve své honbě za ziskem je nucen neustále zvyšovat organické složení kapitálu, snižovat výrobní náklady, zintenzivňovat výrobu a tedy zlepšovat využití výrobního zařízení za jednotku času. To ovšem vede na druhé straně k zvětšení podílu zahálějícího zařízení a k růstu rezervní průmyslové armády nezaměstnaných. Ukazatel intenzivního využití se neustále zlepšuje, neboť kapitalista, který může na jeho zlepšování působit, dosahuje tím vyšších zisků. Užívá nejrafinovanějších metod k tomu, aby mohl co nejvíce zintenzivnit práci dělníka a tím i výrobního zařízení. Jsou to různé „vědecké“ popohaněčské systémy řízení a organizace práce (taylorismus, fordismus, batismus), doplněné samozřejmě rafinovanými mzdovými opatřeními — podíly na zisku, klouzavé sazby a pod. Všechna tato kapitalistická „věda“ má zřejmě jeden cíl — napomáhat ke zvyšování zisků. A toho dosahuje na úkor ohromného zvýšení intenzity práce, při čemž se mzdy zvyšují jenom málo anebo dokonce vůbec ne. Lenin ukázal na jednom příkladě, že při zavedení taylorismu nominální mzda dělníková vzrostla o 63 %, ale intenzita práce o 270 %. Všechny tyto systémy pronikavě odhaluje jeho charakteristika taylorismu jako „vědeckého“ systému ždímání krve a potu dělníků. „Rozvoj vědy a techniky znamená v kapitalistické společnosti rozvoj umění ždímat pot.“²⁰

Závěrem je možno říci, že hlavním faktorem pro zlepšování ukazatele intenzivního využití je růst vykořisťování pracujících, dosahovaný zvýšením intenzity práce.

¹⁹ Viz S. F. Tokmalajev, *Koloběh a obrat kapitálu*, Praha 1952, 35.

²⁰ V. I. Lenin, J. V. Stalin, *O práci*, Praha 1952, 285.

Zkoumání ukazatele extensivního využití zařízení však dává zcela jiný obraz. Tento ukazatel, jehož vývoj je úplně závislý na neustále se prohlubujících rozporech kapitalistického výrobního způsobu, se neustále zhoršuje. V období krise a deprese značně se zkracuje doba, v níž stroje během roku pracují. Právě nízký ukazatel extensivity vede k ohromným ztrátám ve využití výrobního zařízení. Žádná snaha kapitalistů nemůže této skutečnosti, která je důsledkem slepého působení ekonomických zákonů, zabránit. Pro kapitalismus byl a je stále typický velmi nerovnoměrný stupeň využití výrobního zařízení, kolísající podle fáze hospodářského cyklu.

O tom, jak klesá extensivní využití zařízení v období krise, svědčí příklad brněnské Zbrojovky z předmnichovské ČSR. Zatím, co v období konjunktury se zde pracovalo průměrně na dvě směny, v období krise kleslo extensivní využití na pouhé tři dny v týdnu.

Velké ztráty při extensivním využití výrobního zařízení jsou způsobovány stávkami, které zastavují výrobu často na dlouhou dobu. Zvláště v současné době dosahují stávky nevídaných rozměrů, jako na př. loňská stávka amerických hutníků a nedávná stávka ve Francii.

Při zkoumání obou ukazatelů využití je vidět při jejich vývoji určitou disharmonii. Zatím co ukazatel intenzity se stále zlepšuje (uvažujeme-li ovšem pouze dobu skutečného zatížení stroje), ukazatel extensivity se zhoršuje, neboť vezmeme-li celý kapitalistický průmyslový cyklus, pak v průměru stále klesá doba, v níž jsou stroje během roku zatíženy. Ani zlepšování ukazatele intenzity nemůže zabránit značnému opožďování roční výroby jednoho stroje za jeho výrobou za jednotku času (zde uvažujeme opět pouze dobu skutečného zatížení stroje). Možno dokonce říci, že zlepšování intenzivního využití nevyhnutelně vede ke ztrátám v extensivním využití a ke zvýšení podílu zahálejších strojů.

Pro kapitalismus je také typická naprostá neřešitelnost problému sezonnosti výroby.

Za kapitalismu je charakteristická velká nerovnoměrnost ve stupni využití výrobního zařízení v jednotlivých podnicích, odvětvích a krajích. To všechno vede k ostrému konkurečnímu boji. Omezené využití výrobního zařízení vede k velkým ztrátám v produktivitě práce v celém národním hospodářství, neboť při současném poklesu zatížení výrobního zařízení rostou náklady mrtvé práce na jednotku produkce.

Jak už bylo řečeno, ve vývoji kapitalismu do první světové války byla

značná část výrobního zařízení v krisích nevyužita a využití se podstatně zlepšovalo v období konjunktury.

V období první světové války, zejména v důsledku odpadnutí Sovětského svazu od světové kapitalistické soustavy, vzniká všeobecná krise kapitalismu. Základem této krise je stále více se stupňující rozklad světové hospodářské soustavy kapitalismu a vzrůstající hospodářská síla zemí, jež odpadly od kapitalismu. K důležitým ekonomickým znakům všeobecné krise kapitalismu patří deformace průmyslového cyklu, chronické nevyužití výrobní kapacity a stálá armáda nezaměstnaných. Všechny tyto zjevy spolu úzce souvisejí.

Na chronické nevyužívání průmyslové kapacity má vliv obrovské zvýšení průmyslové kapacity v předních imperialistických státech v důsledku válečných příprav, vznik a rozvoj průmyslu v závislých zemích a koloniích a kapitalistická racionalisace. Dochází k tomu, že ani v období konjunktury v letech 1926—29 nebylo využito průmyslové kapacity v žádném z předních imperialistických států. V USA v období 1925—29 byla využita výrobní kapacita průmyslu pouze na 75 %. V Německu bylo využito průmyslové kapacity v období nejvyšší konjunktury r. 1929 pouze na 67,4 %. V letech krise toto nízké využití výrobní kapacity ještě hluboko pokleslo. V této době bylo využito výrobní kapacity předních imperialistických států méně než na 50 %. V státech, které krise zasáhla nejhlouběji, bylo výrobní kapacity využito jenom o něco víc, než z jedné třetiny (Německo v r. 1932 — 36 %, ocelářský průmysl USA — 19 %, automobilový průmysl USA — 14 %, papírenský průmysl USA 55 %). V období přechodného oživení (1935—1937) se využití výrobní kapacity v kapitalistických státech opět poněkud zlepšilo, ale v r. 1938 dochází k novému zhoršení, kterému zabránily pouze horečné válečné přípravy. Dokonce ani v období druhé světové války nebyl výrobní aparát USA plně zatížen. V r. 1943 na vrcholu druhé světové války, kdy byla největší poptávka po hliníku, bylo v USA zavřeno 17 závodů na výrobu hliníku. Americký denník *Iron Age* napsal: „V roce 1943 pracoval velký počet zbrojařských podniků s využitím pouhých 65 % své výkonnosti a některé závody nebyly zatíženy víc než na 10—20 % svého skutečného výkonu.“

Po druhé světové válce, kdy se všeobecná krise kapitalismu zostřuje, toto chronické nevyužití se stále prohlubuje. Zvětšuje se nejen ve státech, které jsou v područí USA, ale také v samotných Spojených státech. Monopolistům se daří uměle udržovat vysoké využití kapacity pouze

v odvětvích zbrojařského průmyslu, i když i zde lze pozorovat kolísání. Ale tato politika militarisace národního hospodářství se odráží hluboce v odvětvích, která vyrábějí spotřební předměty, kde je využití výrobní kapacity trvale velmi nízké.

Buržoasní prameny přitom nevykazují skutečný obraz nedostatečného využití výrobního zařízení. V hutnictví USA se zatížení na 81,5 % považuje za 100 %, při čemž ty podniky, které nejsou v činnosti se neevidují. V r. 1949 bylo nevyužito 30 % zařízení těžby antracitu a v hutnictví bylo zatíženo výrobní zařízení v r. 1949 asi na 40 %. V americkém havlnářském průmyslu klesl stupeň využití výrobního zařízení v letech 1948—1949 o 27 %. Kapitalistické rozpory způsobuje katastrofální pokles ve využití zařízení v jednotlivých časových úsecích. Tato fakta ukazují, jaké nepřekonatelné rozpory brání za kapitalismu lepšímu využití výrobního zařízení. Ukazují celou prohnilost kapitalistického výrobního způsobu. Jakého ohromného zvýšení životní úrovně by dosáhli pracující v kapitalistických státech po vítězství proletářské revoluce jenom zlepšením využití výrobního zařízení! Vždyť podle údajů buržoasních statistik umožňovala výrobní kapacita v USA vyrobit v r. 1929 o 84,8 % více spotřebních předmětů, než bylo skutečně vyrobeno.

Chronické nevyužití výrobní kapacity je také velkou překážkou technického pokroku v kapitalistických zemích, neboť neobyčejně ztěžuje obnovu starého fixního kapitálu.

Všechno to svědčí o tom, že kapitalismus v současné době je naprosto neschopen využít mohutné výrobní síly, které sám vyvolal v život.

III. Výrobní kapacita socialistického průmyslu a její zjišťování

Viděli jsme, že pro plné pochopení problematiky, týkající se využití výrobního zařízení za kapitalismu, bylo třeba vycházet z podstaty, z cíle kapitalistické výroby, které odhalil soudruh Stalín ve své formulaci základního ekonomického zákona současného kapitalismu. Proto i pro pochopení využití základních fondů je nezbytné vycházet z hlavních stránek a z cíle socialistické výroby a bylo by velkou chybou zkoumat otázku využití základních fondů izolovaně. Podstatu a hlavní stránky socialistického způsobu výroby odhalil soudruh Stalín, když zformu-

loval podstatné rysy a požadavky základního ekonomického zákona socialismu.

„Zabezpečení maximálního uspokojování neustále rostoucích hmotných a kulturních potřeb celé společnosti nepřetržitým růstem a zdokonalováním socialistické výroby na základě nejvyšší techniky.“²¹

Působení ekonomických zákonů socialismu, především pak základního ekonomického zákona a zákona plánovitého (proporcionálního) rozvoje národního hospodářství se plně projevuje na neustálém růstu, technickém zdokonalování a stále lepším využívání základních fondů socialistického průmyslu.

Prostředkem k zajištění cíle základního ekonomického zákona socialismu je nepřetržitý růst a zdokonalování socialistické výroby na základě nejvyspělejší techniky. Už z toho je zřejmé, že padají hranice kapitalistické rentability, které často brzdily zavádění moderních strojů do výroby, které tedy brzdily technický pokrok. Kramářská kapitalistická rentabilita, dívající se pouze na bezprostřední ziskový efekt, patří nenávratně minulosti. Naopak, pro socialistickou společnost se nevyhnutelně, zákonitě objevuje požadavek neustále rozšiřovat a co nejdokonaleji využívat vlastní materiálně-technické základny. Tento požadavek je důsledně zajišťován politikou socialistické industrialisace a kolektivisace zemědělství.

Vznik socialistického vlastnictví a likvidace základního rozporu kapitalismu je předpokladem pro neustálý růst využití výrobního zařízení. Všechny antagonistické protiklady, které jsou v současné době příčinou chronického nevyužití výrobní kapacity v kapitalistických zemích, jsou odstraněny. Využití základních fondů mohou tedy jenom dočasně brzdit technické anebo organizační podmínky výroby. Ty však můžeme více-méně snadno odstraňovat. Naopak z celé podstaty socialistické výroby vyplývají neomezené možnosti pro lepší využití základních fondů.

Už pouhé srovnání výsledků ve využití výrobního zařízení v kapitalistických zemích a v SSSR a lidových demokraciích jasně ukazuje na přednosti socialistické výroby. Zcela je odstraněno nevyužití výrobního zařízení z nějakých odbytových důvodů. Stejně je odstraněno znehodnocování a ničení výrobního zařízení, které bylo za kapitalismu zákonitým zjevem. Lepší využití zařízení v jedněch podnicích nevede k zostření konkurenčního boje, ale je provázeno přenášením zkušeností do ostat-

---

²¹ J. Stalin, *Ekonomické problémy socialismu v SSSR*, Praha 1952, 26.

ních podniků. A tak při rozebrání takřka každé stránky této problematiky bychom došli k stejnému závěru.

Jak už bylo řečeno, buržoasní ekonomové stanoví výrobní kapacitu ne jako maximální výrobní možnost materiálně-technické základny, ale jako objem výroby, který závisí na průměrných anebo nejlepších podmínkách realizace. To je úplně pochopitelné a typické hledisko výrobního způsobu, kde kritériem je zisk. Třeba ovšem vidět, že takto stanovena výrobní kapacita v sobě skrývá mnoho rezerv. Toto hledisko je ovšem pro socialistický výrobní způsob naprosto nepřijatelné.

Výrobní kapacita v socialistickém průmyslu je určena maximální výrobní možností materiálně-technické základny za určitých reálních podmínek (určitý počet pracovních hodin, určitý pracovní režim) a při současném přenášení zkušeností nejlepších stachanovců.

V SSSR i u nás byla dlouho hlášána „theorie“ o nutnosti určovat výrobní kapacitu ne jako maximální výrobní možnost, ale jako objem výroby, který závisí na „úzkých místech“, která se na jednotlivých výrobních stupních (odvětví, podnik, dílna) objevují. Tato praxe byla naprosto škodlivá, protože ve svých důsledcích vedla k podecňování možností našeho průmyslu a k nevyužívání výrobního zařízení. Zde jde o záměnu dvou důležitých pojmů — výrobní kapacity a stupně jejího využití.

Výrobní kapacita je pojmem poměrně stálým a při jejím přesném stanovení, které je velmi obtížné, přikročuje se k její revisi až po delší době. Výrobní kapacita není něco bezprostředního, něco, co už bylo dosaženo. Proto nelze při jejím stanovení vycházet z „úzkých míst“, ale naopak z možnosti jejich rozšíření. Výrobní kapacita má také podat obraz o rezervách, které ve výrobním zařízení na jednotlivých úsecích národního hospodářství anebo v podnicích jsou.

To naprosto neznamená, že zjištěná výrobní kapacita je něčím trvalým a neměnným. Jsou faktory, které působí na její změnu. Jsou to především investice, které podstatně zvyšují starou výrobní kapacitu. Investiční výstavba však vyžaduje velkých prostředků materiálních a finančních. Proto je třeba investiční potřeby důkladně kontrolovat a lze žádat jenom investice podrobně technicky i ekonomicky zdůvodněné. Na výrobní kapacitu má však také vliv subjektivní činitel — dělník. Ale byly „theorie“, které vliv subjektivního činitele na výrobní kapacitu úplně vylučovaly. Tvrdilo se, že subjektivní činitel může snad mít vliv na stupeň využití výrobní kapacity, ale ne na výrobní kapacitu. Podle nich existuje nějaká „theoretická“ kapacita daného zařízení, která je provždy

daná a neměnná. Toto tvrzení by ovšem jakýkoliv praktický pojem kapacity úplně vylučovalo. Takovou „kapacitu“ by nebylo možno nijak stanovit. A přece pojem výrobní kapacity má pro naše hospodářství nesmírný praktický význam. Nás nezajímá tato „theoretická“ kapacita, nás zajímají reálné možnosti našeho průmyslu. Proto se musí při stanovení výrobní kapacity vycházet s progresivních technických norem, které se zakládají na zkušenostech nejlepších stachanovců. Tyto zkušenosti pak musejí být přenášeny do všech podniků. To nám ukazuje skutečné možnosti, kterých může socialistický průmysl dosáhnout při neustálém zvyšování kulturně-technické úrovně pracujících, při odstraňování podstatného rozdílu mezi prací duševní a fyzickou. V SSSR došlo několikrát k revisi a ke změně projektovaných výrobních kapacit právě v důsledku mohutného rozmachu stachanovského hnutí. Využití výrobní kapacity se v některých odvětvích tak zvýšilo, že projektované výrobní kapacity byly překročeny. Vždyť jenom ve druhé stalinské pětiletce u vysokých martinských pecí bylo dosaženo 45 % a 58 % celkového přírůstku výroby pomocí lepšího využití kapacity a pouze 55 % a 42 % na základě rozšíření výroby novými investicemi.

Stupeň využití výrobní kapacity naproti tomu se neustále mění a ukazuje, jak bylo dané výrobní zařízení v určitém období využito. Plánování tohoto stupně využití výrobní kapacity se má provádět každý rok, protože je důležitou podmínkou pro správné sestavení plánu výroby. Jeho správné stanovení je dále nezbytným předpokladem pro skutečně vědecké plánování investičních potřeb.

O neobyčejném významu těchto otázek svědčí historie bojů o správné a vědecké stanovení výrobní kapacity v SSSR. Soudruh Stalin se těmito problémy zabýval velmi podrobně ve svém projevu na první všesvazové poradě stachanovců v listopadu 1935. Před stachanovským hnutím se totiž výpočty kapacity zakládaly na nízkých projekčních údajích, při čemž ještě velmi často byly odečítány srážky na zaostalost sovětských dělníků. Technické normy byly stanoveny jako veličiny dané jednou provždy a nezměnitelné. Tyto způsoby určování kapacity byly v mnoha případech skrytými formami sabotáže. Zvýšení kapacity se stanovilo pouze podle objemu investičních prací. Tyto „theorie“, které se vyznačovaly naprostým přezíráním a podceňováním úlohy a významu subjektivního činitele, byly naprosto rozbity stachanovským hnutím, které se rozšířilo jako blesk po celém Sovětském svazu. „Limitníci“ a jejich theorie byly odsouzeny stranou a vládou. Obrovský význam pro boj

s tímto zpátečnictvím mělo prosincové plénum ÚV VKS(b) v r. 1935, které stanovilo zásadní směrnice pro revisi projektovaných kapacit na základě nových technických norem, zvýšené na podkladě zkušeností nejlepších stachanovců.

Také soudruh S a b u r o v ve svém referátu na XIX. sjezdu KSSS velmi ostře kritizuje praxi některých ministerstev, která nízko určují výrobní kapacitu a normy zařízení nejen v závodech, které již pracují, ale i v technických projektech podniků, které se teprve budují. Často se závod teprve buduje a již je třeba revidovat a zvýšit bez jakýchkoliv dodatečných nákladů jeho kapacitu, určenou v technickém projektu.

Správně určená výrobní kapacita podniku ukazuje na možnosti rozšíření výroby za podmínky, že budou do výroby zaváděny přední zkušenosti. Velkou výhodou takto stanovených technických norem a výrobní kapacity je skutečnost, že nepotřebují tak časté revise a ukazují, jak je možno počítat s daným výrobním zařízením v delší perspektivě.

Základním ukazatelem výrobní kapacity je objem výroby v hmotných jednotkách, neboť jenom tento ukazatel může vyjádřit vliv všech činitelů. Hmotné jednotky ukazují na př. i na techniku výroby (traktory).

K hlavním činitelům, kteří určují výrobní kapacitu podniku počítáme:

1. Celkový počet strojů a výrobního zařízení v podniku (v některých podnicích anebo dílnách (slévárny) mají veliký význam výrobní plochy).
2. Množství výrobků připadající na jeden stroj, mechanismus nebo agregát za jednotku času (je určeno technickými normami).
3. Počet pracovních hodin strojů a pracovní režim podniku.

Výrobní kapacita podniku závisí především na celkovém počtu strojů a výrobního zařízení v podniku. Pro správné stanovení výrobní kapacity podniku je proto třeba počítat se všemi stroji, které má podnik k dispozici, tedy nejen s těmi, které jsou v provozu anebo instalovány. Tento postup dává správný obraz o celkové výši vnitřních rezerv v podniku a umožňuje stanovit vysoké výrobní úkoly při současném zmenšování nevyužitě části strojního zařízení.

Dalším důležitým činitelem při výpočtu výrobní kapacity jsou technické normy, t. j. normy, ukazující zatížení stroje za jednotku času. Technická norma závisí na výkonnosti stroje, jež je daná jeho technickými daty. Při jejím stanovení a revisi se však musí počítat také s aktivním činitelem výroby, s dělníkem. Rozhodující je právě to, jak dovedou pracující využít techniku. Technické normy se však nemohou zakládat na

průměrech, které byly ve výrobě dosaženy. Jejich základem musejí být ověřené zkušenosti nejlepších stachanovců.

Výrobní kapacita, stanovená podle této zásady, ukazuje na možnosti rozšíření výroby za předpokladu, že budou do výroby všude zaváděny pokrokové zkušenosti a že pozadu zůstávající dělníci budou pozvednuti na úroveň nejlepších. Je pochopitelné, že stachanovci pokročí opět kupředu a najdou ještě účinnější metody k využití nejvyspělejší techniky. Jejich nové výsledky se opět stanou základem pro další revisi technických norem a výrobní kapacity.

Takto vědecky správně stanovené technické normy a výrobní kapacita jsou velkým mobilisujícím činitelem, který sám pobízí podniky k tomu, aby jich lépe využily.

Výrobní kapacita podniku tedy závisí na počtu strojů, na jejich maximálním zatížení za jednotku času a na jejich pracovní době. Při určování počtu pracovních hodin strojů se vychází především z fondů pracovního času. Základem je kalendářní fond pracovního času, který určuje nejvyšší hranici pracovního času v sledovaném období (364 dní v plánovacím roce, 91 dní ve čtvrtletí). Kalendářní fond je důležitý pro určování fondů pracovního času v odvětvích s nepřetržitým provozem. U většiny závodů však kalendářní fond představuje celý rozsah doby, v níž má být uskutečněn výrobní proces v souhlase s přijatým pracovním režimem. Od kalendářního fondu se pak odečítají dny pracovního klidu, které nejsou ztrátou pracovního času, ale rezervou, které se využívá na opravy, přestavbu linek a pod. Tímto odečtením se dostává tzv. nominální fond pracovního času daného období, vyjádřený ve dnech anebo hodinách. Počítáme-li však F_n v hodinách, musíme počítat také s přijatým pracovním režimem ($F_n = \text{počet pracovních dní} \times \text{počet pracovních hodin za den}$). Nominální fond pracovního času tedy vyjadřuje maximálně možné využití pracovního času daného období při přijatém pracovním režimu a je základem pro určení počtu pracovních hodin ve většině podniků.

Na počet pracovních hodin výrobního zařízení má dále vliv přijatý pracovní režim. Při stanovení optimálního pracovního režimu se musí přihlížet k povaze výroby (nepřetržitá, přerušovaná, sezónní), k technologickým zvláštnostem výroby a k možnosti udržovat zařízení v použitelném stavu. U nepřetržité výroby, kde se vychází z kalendářního fondu pracovního času, odečítá se pouze doba nutná k provádění plánovaných

oprav. Možnosti prodloužení pracovní doby jsou tedy především v zkracování doby plánovaných oprav. U sezónní výroby se zkoumají u každého odvětví příčiny sezónnosti, počítá se s možností jejich odstranění a stanoví se optimální délka sezóny. U všech ostatních odvětví se stanoví optimální směnnost, t. j. zpravidla dvě směny.

Činitelé, o kterých jsme mluvili, mají rozhodující vliv na určení výrobní kapacity v podniku. Proto je třeba při výpočtu výrobní kapacity z nich vycházet. Samotné praktické zjištění výrobní kapacity je však obtížným problémem. U většiny podniků je celá řada vnitřních vztahů mezi kapacitami jednotlivých strojů, mechanismů, agregátů a dílen. Také celá řada „úzkých míst“ tento úkol sťažuje. Tato „úzká místa“ zavinují disproporce a nevyužití výrobního zařízení v kooperujících podnicích. Soudruh Klement G o t t w a l d ve svém referátu *Politická a organizační práce strany a návrh nových stanov*, předneseném v prosinci r. 1952 na celostátní konferenci KSČ, upozornil na některá „úzká místa“ v našem těžkém a všeobecném strojírenství. Jsou to především kovárny a slévárny ocele, které svou nedostatečnou výrobou zavinují nevyužití výrobní kapacity podniků, které jejich speciální polotovary potřebují. Jak už bylo řečeno, určování výrobní kapacity podle těchto „úzkých míst“ je nesprávné a škodlivé.

V těch průmyslových odvětvích, kde se pracuje v uzavřeném cyklu, kde surovina neprochází v důsledku vnitřní kooperace jednotlivými provozy, je výrobní kapacita určena součtem kapacit jednotlivých stejnorodých provozů. Příkladem takového zjišťování kapacity je hutnictví.

Tam, kde prochází výrobek různými fázemi opracování, je výrobní kapacita celého podniku při proporcionalitě jednotlivých dílen rovna kapacitě dílny, z níž vychází hotový výrobek (montážní dílna ve strojírnách).

Tato proporcionalita je ovšem vzácným zjevem a obvykle jsou v podnicích některá „úzká místa“. Při určování výrobní kapacity těchto podniků je třeba vycházet z maximální výrobní možnosti hlavních dílen, t. j. dílen, které obsahují největší počet typického zařízení, jež charakterizuje danou výrobu. Jenom tak lze dostat správný obraz o maximální výrobní možnosti podniku. Odstraňování „úzkých míst“ je možné intenzivnějším využitím výrobního zařízení, zavedením nových směn, mezipodnikovou kooperací, uváděním dalšího zařízení do provozu a novými investicemi.

Daleko obtížnější je odstraňování disproporcí, které vznikají mezi

jednotlivými odvětvími průmyslu. Přechodně mohou být odstraňovány na př. zvýšeným dovozem výrobků, které nestačí vyrobit „úzká místa“. Toto řešení ovšem není trvalé, a pokud se tím náš průmysl váže na kapitalistické státy, velmi nespolehlivé. To nám dostatečně ukázala nedávná minulost. K odstranění těchto disproporcí je třeba zabezpečit plánovitý rozvoj opožďujících se odvětví. Proto při zvyšování výrobních úkolů jednotlivých odvětví, zvláště veliké úkoly je nutno dávat podnikům a odvětvím, které se opožďují v plnění plánu, a tak způsobují disproporce v národním hospodářství. Tak na příklad v SSSR byly v třetí pětiletce zvýšeny úkoly ve strojírenském a kovoobráběcím průmyslu o 130 %. Při tom úkoly ve výrobě parních turbin byly zvýšeny o 590 % a ve výrobě parních kotlů o 520 %. To mělo zabránit opožďování energetiky.

U nás se projevila v prvních dvou letech pětiletého plánu, hlavně v důsledku sabotáže Slánského bandy, disproporce mezi hutní výrobou a kapacitou strojírenských závodů. Tato disproporce se odstraňuje tím, že se plánuje podstatně rychlejší tempo přírůstku železa, ocele a válcovaného materiálu než tempo přírůstku kapacity strojírenských závodů. Výroba ocele se zvýší v období od r. 1950 do r. 1953 o 42 %, kdežto kapacita strojírenských závodů měřena výrobními plochami stoupne pouze o 12 %.

Všeobecné zásady, které byly uvedeny, platí pro zjišťování výrobní kapacity podniku. V některých odvětvích jsou však určité zvláštnosti v organizaci výroby, technologii, v přírodních podmínkách a pod., které mají vliv na výrobní kapacitu a je třeba s nimi počítat.

Zvláště je třeba brát do úvahy vlivy takových činitelů, jako je sortiment vyráběné produkce, surovinová a palivová základna a v těžebních odvětvích průmyslu (těžba uhlí, rudy, nafty) vliv přírodních podmínek. V našich podmínkách mohou být vlivy těchto činitelů zmenšeny na minimum.

Tak na př. celá řada obtíží vyplývajících z dané surovinové a palivové základny může být odstraněna rozsáhlým geologickým průzkumem a rozšiřováním našich surovinových zdrojů, zušlechťováním a dokonalou úpravou surovin a pod.

Nepříznivé vlivy, které jsou způsobovány častými změnami sortimentu, se plánovitě odstraňují rozdělováním výrobního programu mezi podniky a jejich rozumnou specialisací.

Soudruh Dolanský uvádí ve svém referátu na zasedání ÚV KSČ

v únoru 1951, jaký význam má tato specialisace ve válcovnách. Zatím co naše válcovny pracovaly většinou jenom dvě směny, v SSSR pracovaly tři směny. To bylo zaviněno tím, že se u nás ve třetí směně přestavovaly válce, aby se mohl válcovat jiný profil. V SSSR se pracuje tři směny nepřetržitě celý týden a přestavba válců se provádí v neděli. Tato skutečnost má vliv na výrobní kapacitu válcoven, a proto je třeba organisovat práci tak, aby se mohl sestavovat válcovací program na celý týden.

V kapitalistických podnicích není možno vliv sortimentu podstatně omezit. Každý podnik si dělá objednávku sám v malém množství a tak jeho výrobní kapacita je i tímto nepříznivě ovlivněna. Možnost neustáleho odstraňování těchto nepříznivých vlivů v socialistickém průmyslu ukazuje i zde na přednosti socialistického výrobního způsobu.

IV. Cesty ke zlepšení využití výrobní kapacity

Vedoucí činitelé naší strany a vlády a sám soudruh Klement G o t t w a l d, vycházejíce z rozboru konkrétní situace a ze sovětských zkušeností, upozorňovali naše hospodářské pracovníky na nedostatky, které brzdily rozvoj našeho národního hospodářství. Pozornost strany a vlády se zaměřovala na řešení takových důležitých problémů, jako je produktivita práce a mzdy, zhospodárnění naší výroby, mechanisace dolů, nedostatky ve stavebnictví a jiné. Soudruh G o t t w a l d v mnoha svých referátech, když mluvil o nutnosti zhospodárnit naši výrobu, ukazoval, jaké ohromné zdroje máme v malém využití výrobní kapacity našeho průmyslu, v nízké směnnosti. Jeho slova se však nestala pro všechny pracující výzvou k boji za odstranění těchto nedostatků a na mnoha místech byl význam této otázky úplně podceňován. O tom, jaké ohromné škody nám způsobil nedbalý postoj k těmto problémům, nás plně přesvědčil loňský proces se Slánského bandou. Záškodníci, kteří brzdili na všech úsecích výstavbu socialismu, mohli tak snáze způsobit našemu hospodářství nesmírné škody. Posudek znalců v oblasti plánování odhaduje škody v investiční výstavbě na více než 20 miliard Kčs, a to jenom v konkrétních případech, které komise posoudila.

Činnost záškodníků směřovala k umělému vytvoření disproporcí, které brzdily plnění plánovaných úloh a vedly k nevyužívání výrobní kapacity v celé řadě podniků. Tak na př. veliké nevyužití výrobní ka-

capacity těžkého strojírenství bylo zaviněno především brzděním těžby železné rudy. Vedle toho záškodníci plánovali nadměrné investice do těch odvětví, kde nemohlo být plně využito výrobní kapacity. V důsledku nadměrné investiční výstavby a nesprávné struktury investic se směnnost v těžkém strojírenství přes značné zvýšení výroby od r. 1949 do r. 1952 vůbec nezvýšila. Nejvýznamnější disproporce byly vytvořeny na úseku energetiky, kde byla sabotována výstavba nových elektráren, rozptylovány investice a ročně nízko využit instalovaný výkon. Také nadměrný rozvoj textilního, kožedělného a gumárenského průmyslu, kde zdaleka nebylo využito výrobní kapacity, způsobil našemu hospodářství velké škody.

Odstranění těchto uměle vytvořených disproporcí bude trvat poměrně dlouhou dobu a vyžádá si velkého úsilí pracujících. Velké úkoly zde bude mít především investiční výstavba, která se musí zaměřit na urychlené odstranění těchto „úzkých míst“.

Investiční výstavba, nehledě na to, že vyžaduje velké materiální a finanční prostředky, sama o sobě může vyřešit tyto úkoly teprve po poměrně dosti dlouhé době. V našem průmyslu je však celá řada možností, které podstatně urychlí odstranění těchto disproporcí. Tyto rezervy jsou především ve zvýšení stupně využití výrobní kapacity našeho průmyslu, zvláště pak opožďujících se odvětví.

Tento stupeň využití výrobní kapacity závisí na ukazatelích extensivního a intenzivního využití a na poměru výrobního zařízení v provozu k celkovému zařízení.

Obrovským zdrojem zvýšení výroby našeho průmyslu je především zvyšování pracovní doby zařízení.

V odvětvích s nepřetržitým výrobním cyklem (vysoké pece, chemická výroba, rafinerie nafty, sklárny a jiné) samotný technologický proces nutí k největšímu časovému využití základních fondů. Reservou u nás však stále zůstává zkracování doby plánovaných oprav.

Velkou rezervou zvýšení výroby v odvětvích s přerušovanou výrobou je stále nízký koeficient směnnosti. Zvýšení koeficientu směnnosti by často znamenalo podstatné zvýšení výroby bez potřeby nových investic. Soudruh Dolanský ve svém referátu na zasedání ÚV KSČ v únoru 1951 uvedl, že zařízení v našich podnicích bylo využito v podstatě pouze v jedné směně. Soudruh Gottwald na tento nedostatek znovu upozorňuje: „V našem průmyslu máme ještě mnoho nevyužitých kapacit. Tak na př. mimo odvětví s nepřetržitým provozem je jen málo závodů, kde

jsou plně obsazeny dvě směny. Stroje a zařízení zůstávají tak většinu dne nevyužity, při čemž jsou nezřídka kladeny požadavky na výstavbu nových závodů.²²

V některých podnicích se často pracuje ve dvou i třech směnách, ale tak, že plně obsazena je pouze první směna. Ale k podstatnému zlepšení extensivního využití výrobního zařízení je nezbytné zavádět takový dvou-směnný provoz, kde obě směny jsou rovnocennými pracovními kolektivy.

Největším problémem je extensivní využití základních fondů v odvětvích se sezonní výrobou (cukrovary, lihovary, konzervárny a pod.). Zvýšení pracovní doby zařízení zde závisí na př. na množství surovin, na možnosti jejich skladování, mechanisaci, zlepšování pracovních podmínek a pod. Socialistický výrobní způsob umožňuje téměř úplné odstranění sezonnosti ve většině průmyslových odvětví. U nás neexistuje sezonnost v těch odvětvích, která jsou pro kapitalisty sezonními s hlediska poptávky (výroba aut, textilu a pod.). V řadě odvětví (konzervárny, cukrovary), kde je dosud sezonnost nutná, je snaha o prodlužování období, v němž se pracuje. Toho se dosahuje především zlepšováním skladovací techniky. V některých odvětvích je sezonní ráz výroby zaviňován nedostatky v organizaci výroby a plánování. Odstraňování sezonnosti v cementárenském průmyslu je možné plánovitým vytvářením zásob polotovarů. V některých odvětvích těžebního průmyslu je třeba věnovat zvýšenou péči mechanisaci a sociálním zařízením. Nerovnoměrné zatížení zemědělského strojírenství může být odstraněno správným plánováním sortimentu zemědělského strojírenství a vytvářením zásob strojů v ostatních ročních obdobích. Důležitou otázkou je odstraňování sezonnosti ve stavebnictví. Sezonnost se zde překonává vytvářením stálých kádrů a mechanisací namáhavých prací.

Tím však ještě zdaleka nejsou vyčerpány možnosti zlepšení ukazatele extensivního využití základních fondů. Jednou z nejdůležitějších příčin nečinnosti výrobního zařízení jsou poruchy, které jsou zaviňovány nedostatečným ošetřováním zařízení a nepravidelností oprav. Toto je jedna z důležitých příčin malého využití strojů, hlavně na stavbách a v dolech. Dalšími příčinami nečinnosti výrobního zařízení jsou závady v pracovní disciplíně (absence, pozdní docházka), nedostatek pracovních sil, poru-

---

²² K. Gottwald, *Politická a organizační práce strany a návrh nových stanov*, Praha 1952, 14.

chy v zásobování podniků palivem, surovinami a elektrickou energií a disproporce ve výrobních kapacitách dílen a podniků.

V kapitalistickém průmyslu se projevují antagonistické rozpory především na velkých ztrátách v extensivním využití výrobního zařízení. Rozhoduje zde omezenost odbytu na trhu. Socialistický výrobní způsob umožňuje omezit dobu nečinnosti zařízení na minimum. V r. 1937 byla v SSSR u nejdůležitějších druhů zařízení nečinnost pouhých 7—20% kalendářní doby.

Zlepšení ukazatele extensivního využití zařízení je velkou rezervou růstu výroby. Tyto možnosti však nejsou neomezené, neboť se zde projevuje tzv. fyzická hranice využití základních fondů. Také možnost zvětšování podílu zařízení v provozu je omezena počtem existujícího zařízení. Avšak možnosti pro stálé zlepšování ukazatele intenzivního využití výrobního zařízení jsou takřka neomezené. Zde se stává nejdůležitějším faktorem dělník. Předpokladem pro zlepšování tohoto ukazatele je neustálé zvyšování kvalifikace pracujících. Při tom je nutno si uvědomit jeden zásadní rozdíl. Zatím co za kapitalismu je zlepšování tohoto ukazatele dosahováno především na úkor dělníků ohromným růstem intenzity jejich práce, za socialismu na zlepšování tohoto ukazatele působí zcela nové faktory — především zvyšování kulturně-technické úrovně dělnické třídy.

Velký význam pro lepší intenzivní využití mají progresivní technické normy. Sovětský svaz se svými průměry v intenzitě využití zařízení těsně se přiblížil v roce 1937 nejlepším světovým normám a stachanovci tyto normy značně překročili. Technické normy musejí být zaměřeny na podniky se zavedenými nejnovějšími zkušenostmi, nesmějí však být odtrženy od skutečných podmínek podniku. Reálnost stanovené normy není určena tím, jak je tato norma vzdálená, nebo blízká skutečně dosaženým ukazatelům využití zařízení, nýbrž tím, jakými technicko-organizačními opatřeními je její dosažení zajištěno.

Sovětský průmysl dosáhl velkých úspěchů v intenzivním využití výrobního zařízení v hlavních průmyslových odvětvích. Zatím co v r. 1932 byl koeficient využití užitečného prostoru vysokých pecí $1,75 \text{ m}^3/\text{t}$, v r. 1940 byl již $1,19 \text{ m}^3/\text{t}$. Po druhé světové válce dosáhl sovětský průmysl nových úspěchů. Proto sovětská vláda zrevidovala staré technické normy. Na rok 1947 byly stanoveny nové progresivní technické normy. Pracující sovětského průmyslu i po revisi některé z těchto norem pře-

kročili. Tak v r. 1950 se v SSSR pohybovala potřeba vysokopecního prostoru pro výrobu jedné tuny železa okolo 0,9 m³.

V našem hutním průmyslu v r. 1950 byly nedostatečně využity vysokopecní prostory u vysokých pecí a nístějové plochy u Siemens-Martinských pecí. Potřeba vysokopecního prostoru pro výrobu jedné tuny surového železa v ČSR byla 1,2 m³. Přitom byly velké rozdíly ve využití vysokopecních prostorů mezi jednotlivými hutními závody i mezi jednotlivými vysokými pecemi téhož závodu. Příčiny značných rozdílů jsou nejen ve velikosti a konstrukci pece a v bohatosti vsádky, ale i v obsluze a organizaci práce. Zvyšování intenzivního využití základních fondů v podnicích s nepřetržitou výrobou neobyčejně závisí na urychlování technologických procesů. Krásným příkladem využití tohoto činitele jsou sovětští stachanovci Michajlov, Nikolaj Česnokov, Subbotin a Vasiljevič Česnokov, vyznamenaní Stalinovou cenou, kteří dokázali překonat staré technické normy při stavbě oceli v martinských pecích. Zvýšením své kvalifikace a dobrou organizací práce prodloužili kampaň pece a provedli 279 rychlotaveb místo plánovaných 178.

Třetím takovým významným zdrojem zvýšení využití výrobní kapacity našeho průmyslu je zvyšování podílu zařízení v činnosti. Velké ztráty velmi často vznikají právě pozdním zaváděním výrobního zařízení do provozu. Proto je třeba využít všeho zařízení, s výjimkou zařízení, které je v plánované opravě, nebo je rezervováno pro výrobní poruchy a speciální účely. Nejzávažnější příčinou nečinnosti zařízení v dolech byly v SSSR stejně jako u nás antimechanisační tendence. Tak v roce 1950 byly v Handlové mechanisační prostředky využity na 57,7 % a v Nováčkách bylo využití ještě podstatně horší. Nedostatečně jsou u nás využívány také mechanisační prostředky na stavbách. Často zaviňují nečinnost instalovaného výrobního zařízení disproporce mezi jednotlivými výrobními články.

Náš průmysl musí čerpat daleko víc než dosud ze skvělých úspěchů sovětského průmyslu. Už na konci druhé pětiletky SSSR předstihl kapitalistické země v podílu činného zařízení, v počtu pracovních dní zařízení za rok a ve směnnosti. SSSR předstihl kapitalistické země v celkových ukazatelích využití veškerého zařízení v provozu i mimo provoz. V roce 1937 SSSR vyráběl více výrobků na stejné množství strojů, než nejvyspělejší kapitalistická země USA. Tato převaha SSSR bude daleko větší, když porovnáme tyto údaje ne za 1 rok, ale za celý průmyslový cyklus.

Pátý pětiletý plán rozvoje národního hospodářství v SSSR na léta 1950—1955 počítá s velkým přírůstkem výroby lepším využitím dosavadní výrobní kapacity. Tak lepším využitím vysokých pecí, které jsou v provozu, je nutno v roce 1955 získat asi 30 % celkového přírůstku výroby surového železa za 5 let, lepším využitím uhelných dolů je nutno získat asi 25 % celkového přírůstku těžby uhlí, plnějším využitím cementáren je nutno získat asi 30 % celkového přírůstku výroby cementu. Neméně význam má lepší využití kapacity i v ostatních průmyslových odvětvích.

Pozornost, jaká se věnuje těmto otázkám v Sovětském svazu, musí být příkladem i pro nás. Výrobní možnosti našeho průmyslu po úspěšném splnění historického úkolu výstavby a přestavby našeho národního hospodářství v prvé pětiletce vzrostly nebývalým způsobem. Předseda vlády soudruh Viliam Široký ve svém prohlášení vlády v Národním shromáždění v září 1953 tuto skutečnost neobyčejně vyzdvihl: „Hlavním výsledkem socialistické výstavby a přestavby v prvé pětiletce tedy je, že československé národní hospodářství, zejména však průmysl, tvoří dnes bezpečnou a neotřesitelnou základnu samostatnosti a nezávislosti Československé republiky, hospodářské moci a obranyschopnosti našeho státu.“

Naše materiálně-technická základna dává velké možnosti neustálému vzestupu výroby a nepřetržitému růstu životní úrovně pracujících. Možnosti jejího dokonalejšího využití nejsou bržděny antagonistickými protiklady kapitalistické hospodářské soustavy. Z podstaty socialistické výroby vyplývají neomezené možnosti pro neustálé zlepšování jejího využití. Řízení socialistického hospodářství podle politických a hospodářských směrnic strany a vlády, založených na poznaných ekonomických zákonech soustřeďuje všechny ekonomické páky k plnému a rovnoměrnému využití výrobního zařízení při stále vyšších hospodářských úkolech a přeměňuje tuto možnost ve skutečnost.

MATERIÁLY

JOZEF MARTAUS

POZNÁMKY K MECHANIZÁCI NÁŠHO POĽNOHOSPODÁRSTVA

Výskumný ústav poľnohospodárskej ekonomiky v Bratislave robil r. 1952 prieskum niektorých strojnotraktorových staníc južného Slovenska (Galanta, Gbelce, Dunajská Streda, Štvrtok na Ostrove a Veľké Čaníkovec). Prieskum bol zameraný najmä na získanie údajov o kádriach, fluktuácii a zapracovanosti jednotlivých kategórií pracovníkov STS, o strojovom a traktorovom parku, jeho poruchovosti, výkonoch, o produktivite práce a činiteľoch ovplyvňujúcich výkony a produktivitu práce. Uvádzame zaujímavejšie výsledky prieskumu.

Stupeň mechanizácie poľnohospodárskych prác

Dôležitým ukazovateľom vyspelosti socialistického poľnohospodárstva je stupeň mechanizácie. Pod týmto pojmom rozumieme podiel mechanickej práce z celkového objemu vykonaných poľnohospodárskych prác v jednotlivých úsekoch rastlinnej alebo živočíšnej výroby. Všestranné zvyšovanie úrovne mechanizácie má dnes vo svetle vládneho vyhlásenia z 15. IX. 1953 podstatný význam pri vytváraní hojnosti spotrebného tovaru. Aký je stav mechanizácie pôdohospodárstva u nás?

Podiel mechanickej práce STS (v obvode skúmaných STS) v poľnohospodárskych prácach JRD v r. 1952 nám ukazuje nižšie uvedený prehľad, v ktorom súčasne uvádzame údaje o stupni mechanizácie poľnohospodárskych prác v SSSR, podľa smerníc XIX. sjazdu KSSS k V. päťročnému plánu rozvoja SSSR na roky 1951—1955:

Tabuľka 1

Druh práce	Stupeň mechanizácie v %	
	v obvode 5 STS	SSSR
Obilniny: orba pod oziminy	98	90—95
orba pod jariny	92	90—95
sejba ozimín	65	90—95
sejba jarín	45	90—95
sber obilovín samoviazačom	86	
sber obilovín kombajnom	11	80—90
Snečnica: sber kombajnom	—	80—90
Zemiaky: sadenie	35	55—60
plečkovanie	2	55—60
vyorávanie	6	55—60
Cukrová repa: sejba	9	90—95
plečkovanie	5	
vyorávanie	15	90—95
Poľné krmoviny: kosba	37	70—80
silážovanie	—	70—80

Z číselného porovnania vidíme, že sme v mechanizácii niektorých prác, napr. orby, dosiahli pomerne dobré výsledky. Treba však podotknúť, že mechanizačné prostriedky STS r. 1952 boli zamerané skoro výlučne na mechanizáciu poľnohospodárskych prác v JRD. Na úseku roľníckej malovýroby pracovali STS len vo veľmi malej miere.

Z porovnania ďalej vidíme, že je celý rad prác, kde je mechanizačný proces iba v začiatkoch, ako napr. pri silážovaní, plečkovaní, vyorávaní repy a zemiakov, sejbe repy. Okrem toho sú ďalšie desiatky poľných prác i prác v živočíšnej výrobe a dôležitých agrotechnických a zootecnických operácií, ktoré sa doteraz pomocou strojov nevykonávajú, aj keď by to podmienky dovoľovali. Kým v SSSR r. 1951 vykonávaly MTS až 147 druhov hlavných poľnohospodárskych prác, naše sledované STS v priaznivých podmienkach pre poľnohospodársku mechanizáciu vykonávaly v minulých rokoch len tento počet strojových prác:

Tento stav je spôsobený najmä nedostatkami v plánovaní. V prvej etape mechanizácie poľnohospodárstva sa pamätalo hlavne na výrobu traktorov, pluhov a samoviazačov, nepamätalo sa však na výrobu dostatočného množstva iných druhov závesného náradia. Výroba niektorých strojov a závesného náradia sa úplne zanedbala, a to najmä výroba kom-

Rok	Počet hlavných druhov poľnohospodárskych prác, vykonaných prostriedkami STS
1949	14
1950	15
1952	21
1951	30
1953	50

bajnov všetkých druhov, plečiek, úzkoriadkových sejačiek, sadzačov zemiakov a zeleniny, vyorávačov repy a zemiakov, strojov na mechanizovanie sejby, ošetrovanie a sber technických a špeciálnych plodín atď. Úplne sa tiež zanedbala mechanizácia záhradníctva, vinohradníctva a takmer žiadne kroky sa nepodnikly v mechanizácii živočíšnej výroby, ako v príprave krmív, v transporte krmív, v mechanizovaní ťažkých úkonov v živočíšnych a hydinárskych farmách. Nekomplexnosť našej poľnohospodárskej mechanizácie má dva hlavné, ekonomicky nepriaznivé dôsledky:

1. Znemožňuje plne využiť traktorový park počas celej sezóny poľnohospodárskych prác. STS riešia tento nedostatok tým, že zamestnávajú svoje traktory v doprave, a to nielen poľnohospodárskej, ale aj priemyselnej, stavebnej a inej. Traktory STS následkom nedostatku potrebného závesného náradia nie sú medzi jednotlivými poľnohospodárskymi sezónami dostatočne využité. O tom svedčí nasledovný rozbor:

Pri komplexnej mechanizácii poľných prác bude potrebné vykonať na 1 ha ornej pôdy pri súčasnej úrovni agrotechniky asi 5,7 priemerných ($\emptyset$) hektárov strojových prác STS. Zatiaľ sledované STS vykonaly na 1 ha ornej pôdy JRD vyšších typov vo svojich obvodoch tento rozsah strojových prác, vyjadrených v $\emptyset$ ha:

Galanta	2,75,
Gbelce	2,30,
Dunajská Streda	4,85,
Štvrtok na Ostrove	3,06,
Veľké Čaníkovec	2,10.

Pri komplexnej mechanizácii sa zvýši teda objem prác oproti terajšiemu stavu približne na dvojnásobok.

Ako sa pritom zvýši potreba traktorov?

STS	Terajší stav jednotkových traktorov	Potrebný počet jednotkových traktorov pri komplexnej mechanizácii
Galanta	141	177
Gbelce	163	196
Dunajská Streda	161	167
Štvrtok na Ostrove	160	156
Veľké Čaníkovec	73	71

Je zrejmé, že aj pri komplexnej mechanizácii poľnohospodárskej výroby (pri predpokladanom ročnom výkone 650 Ø na jeden jednotkový traktor, ako to stanovuje usnesenie vlády o novej organizácii výskumu a propagácie zo dňa 16. septembra 1952) nebolo by potrebné na skúmaných STS vôbec alebo len nepatrne zvýšiť traktorový park, pretože by sa traktory ďaleko lepšie a rovnomernejšie využívaly. Využitie traktorového parku by sa mohlo zvýšiť skoro dvojnásobne.

Pri nedostatku závesného náradia prirodzene klesá aj produktivita práce traktoristov, ktorí nie sú na STS plne pracovne využití. Nakoľko traktoristi v službách STS nenachádzajú plné zamestnanie medzi jednotlivými poľnohospodárskymi sezónami a odmena za prácu je viazaná na splnenie normy, odchádzajú často zo služieb STS, čo sa prejavuje vo zvýšenej fluktuácii.

2. Nekomplexná mechanizácia ďalej nedovoľuje JRD v rozsiahlejšej miere snižovať počet stálych pracovných síl. Aj 100% mechanizácia orby alebo sberu obilnín nepomôže veľa jednotným roľníckym družstvám, keď tieto musia držať vysoký stav pracovníkov na zvládnutie prác, spojených s ošetrovaním a sberom okopanín. Nekomplexnosť mechanizácie ešte silnejšie vyzdvihuje sezónny charakter poľnohospodárskej výroby a núti JRD držať vysoké stavy vlastných pracovníkov, prípadne získavať pracovné sily na zvládnutie špičkových poľnohospodárskych prác formou brigádnej výpomoci.

Traktorový park STS

Pre rozvoj širšej mechanizácie a skvalitnenia strojových prác STS bude potrebné zlepšiť štruktúru traktorového parku STS.

R. 1952 bola na sledovaných STS nasledovná štruktúra traktorového parku:

Tabuľka 2

Podiel kolesových a pásových traktorov v %

STS	Kolesové traktory	Pásové traktory
Galanta	55	45
Gbelce	61	39
Dunajská Streda	64	36
Štvrtok na Ostrove	68	32
Veľké Čanikovce	80	20

Treba podotknúť, že v skupine pásových traktorov sa takmer na všetkých sledovaných STS nachádza značná časť traktorov v nepojazdnom stave. Túto nepojazdnosť zvyšujú hlavne pásové traktory starších typov a cudzích značiek, na ktoré sa i pri menšej poruche ťažko obstarávajú náhradné súčiastky. Prieskumom sa zistilo, že z celkového počtu pásových traktorov pre poruchovosť, v dôsledku nedostatku náhradných súčiastok potrebných na odstránenie bežnej poruchovosti, nepracovala na sledovaných staniaciach minulého roku ani polovica.

V sovietskych MTS sa v štruktúre traktorového parku orientujú na vysoké zastúpenie výkonných pásových traktorov. U nás sú pásové traktory v porovnaní s kolesovými traktormi v menšine. Aj naše STS treba v celkovej štruktúre traktorového parku orientovať na vysoko výkonné pásové traktory a včas pamätať na ich plánovitú výrobu.

Prednosti pásových traktorov oproti kolesovým sú podľa odbornej sovietskej literatúry a tiež podľa našich vlastných skúseností nasledovné:

Na 1 HP je pri výrobe pásových traktorov potrebné menej kovu, čím sa ich výroba zľahčuje. Na jeden ha obrobenej pôdy treba oveľa menej opráv. Na 1 Ø ha spotrebujú menej pohonných hmôt. Tú istú prácu vykonajú za kratší čas. Špecifický tlak pásov na jednotku plochy je malý. Vhodné sú preto aj na pôdy s nakyprenou orniceou. Vyznačujú sa veľkou štabilitou aj na svahovitých a zle sjazdných plochách.

Pásové traktory môžu vyjsť do polí prv ako kolesové, takže doba použitia po celý rok je v poľnohospodárskych prácach dlhšia ako pri kolesových traktoroch.

Pri pásových traktoroch treba zvlášť zdôrazniť tú výhodu, že tieto traktory môžu pracovať bez podstatnejších agrotechnických závad aj na vlhšej pôde po miernych dažďoch, kde sa za tých istých podmienok ko-

lesové traktory nedajú použiť. Túto prednosť a vlastnosť pásových traktorov si vysoko cenia naše JRD a STS najmä v jesenných prácach v prechodnom daždivom počasí, keď pásové traktory sú do poľných prác lepšie zapojené ako kolesové.

Využitie strojového a traktorového parku

Stupeň mechanizácie v poľnohospodárstve môžeme u nás zvýšiť nielen dodaním ďalších nových strojov staniciam, ale aj lepším využitím terajšieho strojového a traktorového parku STS.

Znáмым nedostatkom na našich STS je vysoká nepojazdnosť traktorového parku. Stav nepojazdnosti traktorov na STS v roku 1952 vidíme z týchto čísel:

STS	% nepojazdnosti traktorov
Galanta	18,3
Gbelce	18,2
Dunajská Streda	14,3
Štvrtok na Ostrove	22,5
Veľké Čaníkovec	20,2

Nepojazdnosť traktorov sovietskych MTS dosahuje v priemere len 4—5 %.

Straty vzniknuté následkom zvýšenej nepojazdnosti boli značné. Za predpokladu, že by stupeň nepojazdnosti traktorového parku bol na všetkých sledovaných STS 6% (pojazdnosť traktorov 94%), čo sa dalo za predpokladu správneho zaobchádzania s traktormi a pri dodržaní pravidiel technickej údržby dosiahnuť, straty vzniknuté následkom vyžadovanej zvýšenej nepojazdnosti v skúmaných STS v r. 1952 činia:

STS	Straty pracovného času (v hodinách)	Straty vo výkone (v % z celk. výkonu)	Straty v tržbe (v mil. Kčs v starej mene)
Galanta	35 303	13,9	4,3
Gbelce	32 330	14,9	4,4
Dunajská Streda	37 075	9,9	4,1
Štvrtok na Ostrove	97 990	23,9	9,9
Veľké Čaníkovec	24 448	17,8	1,8

Lepšie využitie existujúceho strojového parku môžeme ďalej dosiahnuť plnším zamestnávaním traktorov s vylúčením, prípadne snížením doby, keď traktor stojí naprázdno. Svedčia o tom aj nasledovné údaje:

STS	Počet odpracovaných hodín v priemere na 1 jednotkový traktor v r. 1952
Galanta	1286
Gbelce	1070
Dunajská Streda	2028
Štvrtok na Ostrove	2154
Veľké Čaníkovec	1516

Podstatný vplyv na výkony traktorov má plné využitie ich ťažnej sily, čo možno v poľnohospodárskych prácach dosiahnuť účelnou a agrotechnicky správnou kombináciou závesného náradia vo forme agregátov.

Ako agregáty zvyšujú využitie ťažnej sily traktora a tým aj celkovú produktivitu práce, názorne vidíme z rozboru práce vzorného traktoristu Ondreja K e v e ž d u z brigádneho strediska Máslovce (STS Štvrtok na Ostrove):

T a b u l k a 3

Značka stroja	Šírka záberu sejačky	Výkona za 8 hod. v ha	Spotreba pohonných látok v litroch	Mzda za 1 deň (v starej mene)
Škoda—30	9 m, s agregátom	21	57,58	762
	3 m, bez agregátu	7	26	154

Na zasiatie 1 ha bez agregátu potreboval tento traktorista 1,14 hodín a pri použití agregátu spotreboval na ten istý výkon len 0,38 hodín.

Na zasiatie 1 ha plochy bez agregátu spotreboval 3,71 litrov pohonných hmôt a pri práci s agregátom len 2,8 litrov, teda o 24,4% menej. Používanie agregátov v poľnohospodárskych prácach na našich STS je jedným z najúčinnějších nástrojov na zvyšovanie produktivity práce, skracovanie agrotechnických termínov a na snížovanie spotreby pohonných látok a tým aj vlastných nákladov.

Naše stanice ešte dostatočne navyžívajú tieto možnosti. Prieskumom sa zistilo, že nie všetky STS používajú agregáty v dostatočnom rozsahu.

T a b u l k a 4

Rozsah používania agregátov v r. 1952

STS	Počet traktorov	Počet agregátov v sezóne		
		jarnej	letnej	jesennej
Galanta	109	25	4	33
Gbelce	124	27	16	31
Dunajská Streda	131	53	16	67
Štvrtok na Ostrove	137	59	45	80
Veľké Čanikovce	66	2	1	14

V najväčšej miere používaly agregáty STS Štvrtok na Ostrove a Dunajská Streda, čo je tiež v súlade s najvyššou produktivitou práce a s výkonomi traktorového parku na týchto STS, v porovnaní s ostatnými stanicami.

Činitelia ovplyvňujúci produktivitu práce na STS

Produktivita práce traktoristov na mnohých STS je stále ešte nízka, čo je v úzkej súvislosti s využívaním pracovnej doby, z celkovými výkonmi traktorového parku, s rozsahom používania agregátov a progresívnych metód práce, ako aj sovietskych skúseností pri poľnohospodárskych prácach v jednotlivých sezónach (hodinové rozvrhy, Bredjukova metóda a pod.). Akú produktivitu práce dosiahly jednotlivé skúmané STS v roku 1952 vidíme z nasledovných údajov:

T a b u l k a 5

Index produktivity práce na STS v r. 1952

STS	Produktivita práce	
	na 1 traktoristu	na 1 zamestnanca
Veľké Čanikovce	100	100
Galanta	119,50	148,85
Gbelce	144,79	151,64
Dunajská Streda	163,69	194,48
Štvrtok na Ostrove	165,85	201,11

STS Veľké Čaníkovec = 100 (379,5 ha na 1 traktoristu, 160 ha na 1 zamestnanca).

Už prosté porovnanie viacerých staníc ukazuje na veľké rezervy v možnostiach zvyšovania produktivity.

Práca na strojových staniciach patrí medzi vysoko kvalifikované úkony, a preto vyžaduje vyspelý káder svedomitých a zapracovaných pracovníkov. Túto kvalifikáciu a zapracovanosť možno získať hlavne dlhšou praxou na STS. Aká dôležitá je zapracovanosť traktoristov na STS vidíme aj zo skúsenosti sovietskych MTS, kde % traktoristov s pracovným pomerom v službách MTS nad 3 roky sa zvlášť eviduje a hodnotí ako jeden z dôležitých ukazovateľov kvality kádrového obsadenia MTS.

Zapracovanosť a kvalifikácia kádrov na STS nie je ešte stále uspokojivá. Dĺžku zamestnanosti traktoristov na skúmaných STS nám ukazuje tento prehľad (v %):

T a b u ľ k a 6

STS	Do 1 roku	1—2 roky	2—3 roky	3 roky a viac
Galanta	48,6	34,8	13,7	2,8
Gbelce	40,5	39,9	16,1	3,5
Dunajská Streda	44,6	34,1	18,8	2,2
Štvrtok na Ostrove	39,4	37,7	21,2	1,7
Veľké Čaníkovec	55,6	22,2	15,9	6,3

Vo všetkých STS sú prevažne nezapracované kádre s praxou 1—2 roky. Ako sa tento nedostatok prejavuje na produktivite práce a spotrebe pohonných látok?

T a b u ľ k a 7

	Dĺžka zamestnanosti traktoristov na STS			
	Do 1 roku	1—2 roky	2—3 roky	3 roky a viac
Počet sledovaných traktoristov	7	6	6	7
Priemerný výkon za 10 dní v Ø ha na 1 traktoristu	26,3	34,5	47,1	53,7
Index	100	131	179	204
Spotrebovaný čas v hod. na vykonanie 1 Ø ha	3,8	3	2,5	1,9
Index	100	78	66	50
Spotreba pohonných látok na 1 Ø ha	16,5	12	9,8	7,8
Index	100	73	50	47

Aký vplyv má zapracovanosť traktoristov na celkové náklady na údržbu a náhradné súčiastky traktorov? V našom prípade sledujeme náklady na traktory Z-25 a Š-30:

T a b u l k a 8

	Dĺžka zamestnanosti traktoristov na STS			
	Do 1 roku	1—2 roky	2—3 roky	3 roky a viac
Počet sledovaných traktoristov	5	5	5	5
Náklad na opravy a náhradné dielce Z—25 v jarnej sezóne v Kčs	23 657	12 993	3 774	3 245
Š—30	32 332	14 221	4 520	3 840
Index	100	49	15	12

Ďalším činiteľom ovplyvňujúcim prácu stanice je kvalifikácia vedúcich a technických kádrov. Všimnime si kvalifikáciu agronomov, mechanikov a opravárov na sledovaných STS:

T a b u l k a 9

Kvalifikácia pracovníkov STS

Skupina pracovníkov	Celkový počet	Z celkového počtu			% kvalifikovaných
		s odbornou školou	s odborným kurzom (výučný list)	bez školy a kurzu	
hlavný agronom	5	0	0	5	0
hlavný strojní technik	5	2	3	0	100
úsekový agronom	25	3	7	15	40
úsekový mechanik	22	0	15	7	68
opravár	220	0	112	108	51

Značná časť technických a vedúcich zamestnancov nemá náležitú kvalifikáciu. Je samozrejmé, že táto skutočnosť neostáva bez vplyvu na celkovú prevádzkovú a finálnu činnosť stanice. Treba zvýšiť najmä kvalifikáciu úsekových agronomov a opravárov.

Mocnou vzpruhou pre zvyšovanie produktivity práce je socialistické súťaženie. Číselné výsledky o socialistickom súťažení na skúmaných STS v roku 1952 vidíme z tohto prehľadu:

T a b u l k a 10

STS	Počet súťažiacich traktoristov	Vykonané Ø ha nad plán	Ušetrené pohonné hmoty	
			litr.	Kčs
Galanta	128	2562,00	Ø	Ø
Gbelce	134	3677,13	nevyhodnotené	
Dunajská Streda	123	17777,22	25055	250550
Štvrtok na Ostrove	136	29895,16	56049	564090
Veľké Čaníkovec	33	—	14292	142920

Socialistické súťaženie na STS Gbelce nie je v r. 1952 vyhodnotené. Ako na STS Gbelce, tak aj na STS Galanta prebiehala súťaž formálne. Závazky traktoristov a ostatných pracovníkov sa sústavne nekontrolovaly a načas nevyhodnocovaly. Dosiahnuté dobré výsledky sa nezverejňovali a nezovšeobecňovali a nepoužili sa ako mocný nástroj pre zabezpečenie rovnomerného plnenia a prekračovania stanovených plánov týchto staníc. Toto podceňovanie významu socialistického súťaženia sa prejavilo na nižších výkonoch, nižšej produktivite práce a nižšom i nerovnomernom plnení plánu na týchto STS.

Na druhej strane z príkladu STS Štvrtok na Ostrove a Dunajskej Stredy vidíme, že socialistické súťaženie je účinný prostriedok nielen na vyššie plnenie plánovaných úloh, ale aj zhospodárnenie výroby (služieb) STS.

V mnohých operáciách sme pri mechanizácii prác poľnohospodárskych plodín iba v začiatkoch, najmä pokiaľ ide o mechanizovanie okopanín. Treba sa s plnou vážnosťou zaoberať s otázkou komplexnej mechanizácie poľnohospodárskej výroby.

Hlavnou brzdou vo zvyšovaní produktivity práce na našich STS je vysoká fluktuácia a tým aj pomerne nedostačujúca zapracovanosť kád-
rov. Takisto kvalifikácia či už základných alebo aj vedúcich kádrov STS
nie je doteraz na žiadúcej výške. Je naliehavo treba uvažovať o urýchle-
nom doškolení potrebného počtu jednotlivých odborníkov, špecialistov
a mechanizátorov pre naše STS. Bude treba venovať zvýšenú pozornosť
otázke socialistického súťaženia na našich strojových staniach.

DISKUSIA

HVEZDOŇ D. KOČTŮCH

K OTÁZKE PREDMETU ÚSEKOVÝCH EKONOMÍK

V treťom čísle *Ekonomického časopisu* otvoril s. Š. Heretik diskusiu o predmete úsekových ekonomík. Vo svojom článku autor vychádza z diskusných príspevkov sovietskych ekonomov (napr. s. Gorodeckého, Romančenka, Nikiforova, Jemeljanova, Chačaturova a pod.) a formuluje aj svoje vlastné názory; v niektorých statiach sa však dopúšťa nepresností. Úlohou tohto článku je jednak poukázať na nejasné otázky, pokúsiť sa ich osvetliť, prehĺbiť a spresniť, jednak podať vlastný názor na problém predmetu úsekových ekonomík.

Veda je zvláštnou formou historicky vzniknutého a v priebehu spoločenskej praxe neustále sa rozvíjajúceho poznávania objektívneho, od ľudského vedomia nezávislého sveta. Predstavuje logickú sústavu vedeckých poznatkov o prírode a spoločnosti, ktoré vychádzajú zo spoločenských potrieb, z praxe — ňou sa tieto poznatky overujú, dokazujú a jej pomáhajú. Prax je východiskom a cieľom vedy, kritériom pravdivosti a adekvátnosti vedeckých poznatkov.

Veda je složitý produkt poznania a zároveň proces poznania. „Vo vede je nevyhnutné rozlišovať predovšetkým nahromadené faktá; po druhé zákony, overené a dokázané praxou, formulácie, poučky a axiómy; po tretie vedecké predpoklady, hypotézy, ktoré môžu byť potvrdené alebo vyvrátené ďalším rozvojom vedy. A konečne obsahuje veda všeobecné, teoretické závery zo zákonov a ich filozofický výklad.“¹

Veda je ďalej charakterizovaná vedeckou metódou skúmania. Bez nej nemožno vybudovať logický systém vedeckých poznatkov. Ak je logický

---

¹ Kamari, Konstantinov, *Miesto a úloha vedy v rozvoji spoločnosti*. Bolševik 4, 1952.

system vedeckých poznatkov obsahom, telom danej vedy, vedecká metóda je jej dušou (Lenin, Stalin). Bez určitej vedeckej metódy nemôže existovať určitý vedecký systém a práve tak bez konkrétneho vedeckého systému je metóda len niečo prázdneho, mŕtveho a neplodného.

Veda vychádzajúc z praktických potrieb spoločnosti teoreticky zovšeobecňuje prax a robí objavy, ktoré samu prax revolucionizujú. Sila ľudskej praxe je vo vedeckom myslení, aj keď toto samo vyrastá z potrieb praxe, žije a vyvíja sa v nej, cez ňu a len pre ňu. Aby veda bola vedou v pravom slova smysle, musíme ju chápať nielen ako dialektickú jednotu vedeckého systému a vedeckej metódy, ale zároveň v jej jednote so spoločenskou praxou.

Tieto uzávery platia pre akúkoľvek vedeckú disciplínu, bez ohľadu na to, či skúma oblasť vývinu prírody alebo spoločnosti. Predmetom vied vôbec sú formy pohybu prírody alebo spoločnosti.

„Prírodná veda poznáva telesá tým, že ich skúma v ich vzájomnom vzťahu, v pohybe. Poznanie rôznych foriem pohybu je poznaním telies. Skúmanie rôznych foriem pohybu je teda hlavným predmetom prírodnej vedy.“² Na podklade tohto skúmania formuluje prírodná veda prírodné zákony, ktoré sú výrazom objektívnych zákonitostí prebiehajúcich v prírode. Nejde tu však len o zákony neživej prírody, charakterizovanej rôznymi formami pohybu (mechanický, chemický a pod.), ale aj o zákony organického sveta, v ktorých sa príčinná závislosť procesov komplikuje. V tejto súvislosti povedal Engels, že zákony tejto skupiny sa obklopujú „hustým lesom hypotéz“.

Vedy o spoločnosti skúmajú rôzne podmienky života spoločnosti, vývoj základne a nadstavby, rozmanité formy spoločenského vedomia, vývoj jazyka, spôsobu života, kultúry a pod. Výsledkom ich skúmania je objavenie zákonov o vývoji spoločnosti. Príčinná závislosť je tu ešte složitější ako pri zákonoch organického sveta. V poslednej inštancii však určujúcim momentom vývoja spoločnosti je „produkcia a reprodukcia skutočného života“. Ekonomická situácia je základom, avšak rozličné formy nadstavby — politické formy triedneho boja a jeho výsledky, politické, právne, filozofické teórie, náboženské názory — nie sú len pasívnym reflexom, ale aktívne spolupôsobia. Proces vývoja spoločnosti je takto aktívne podmienený rôznymi spoločenskými javmi. Nakoniec sa

---

² F. Engels, V dopise K. Marxovi zo dňa 30. mája 1873, alebo pozri podrobnejšie stat *Klasifikácia vied v Dialektike prírody*, 205.

však „celým nekonečným množstvom náhod (t. j. vecí a udalostí, ktorých vnútorná spojitosť je taká vzdialená alebo tak ťažko dokázateľná, že ju môžeme považovať za neexistujúcu, alebo opomenúť ju) ako nevyhnutnosť presadzuje *ekonomický pohyb*“.³

Z tohto veľmi dobre vidno špecifickosť skúmania ekonomickej vedy ako organickej súčasti spoločenských vied. Predmetom skúmania ekonomickej vedy je ekonomický vývin spoločnosti, „ekonomická situácia“, ako určujúci moment vo vývoji spoločnosti. Buržoázni národohospodári (Tugan—Baranovskij, Gottl—Ottlilienfeld, Marshall, Amonn a iní) tvrdili, že ekonomická veda skúma bohatstvo, materiálne prostriedky a hospodáriaceho človeka, že skúma hospodársku činnosť ľudí s hľadiska jej vplyvu na blahobyt človeka ako subjekta psychických zážitkov. Ekonomická veda však nemôže byť vedou o hospodárskej činnosti. Takéto definovanie znamená včleniť do nej techniku a technológiu, pretože tavenie kovov, stavba domov, spriadanie vlákien bavlny alebo vlny sú tiež složkami ľudskej hospodárskej činnosti.

Marx sám presne vydefinoval predmet ekonomickej vedy tým, „že z rôznych oblastí spoločenského života vylúčil oblasť ekonomickú, tým, že zo všetkých spoločenských vzťahov vyňal výrobné vzťahy ako základné, prvotné, určujúce všetky ostatné vzťahy“.⁴ Predmetom ekonomickej vedy je spoločnosť, ktorá vyrába určitým spôsobom materiálne statky a prostriedky, nevyhnutné pre život. Aby mohla vôbec vyrábať, musia ľudia vstupovať do určitých od seba nezávislých vzťahov, lebo len prostredníctvom nich sa môže výroba uskutočňovať. *Predmetom ekonomickej vedy* sú teda *spoločenské, výrobnoeconomické vzťahy ľudí*, objektívne podmienené určitou úrovňou spoločenských výrobných síl.

Výrobnoeconomické vzťahy ľudí sa vyvíjajú podľa objektívnych ekonomických zákonov. Pomer ekonomických zákonov k ostatným spoločenským zákonom je vlastne daný pomerom hlavnej sily v systéme materiálnych podmienok života spoločnosti (teda spôsobom získavania materiálnych prostriedkov nevyhnutných pre život) k ostatným spoločenským javom. Každý ekonomický zákon je zároveň zákonom spoločenským, pretože spoločnosť bez ohľadu na svoju formu „je produktom vzájomného pôsobenia ľudí“.⁵ Ľudia si nemôžu ľubovoľne zvoliť tú alebo

³ F. Engels, V dopise J. Blochovi zo dňa 21. sept. 1890.

⁴ V. I. Lenin, *Spisy* 1, Praha 1952, 120.

⁵ K. Marx, V dopise Anněnkovi zo dňa 28. dec. 1846.

inú formu spoločnosti. Na určitom stupni vývoja výrobných síl existujú nie nejaké, ale *určité* výroboekonomické vzťahy, príslušná forma spoločenského zriadenia, „príslušná organizácia rodiny, stavov alebo tried, proste odpovedajúca občianska spoločnosť“.⁶

Na základe toho môžeme povedať, že ekonomické zákony vývoja spoločnosti sú *jadrom zákonov vývoja spoločnosti*. Ekonomická veda, ktorá objavuje a odhaľuje tieto zákony, je *jadrom, základným pilierom vied spoločenských*.

*

Pojem „ekonomická veda“ je určitá abstrakcia: rozumieme pod ňou súhrn relatívne samostatných ekonomických disciplín (politická ekonomia, úsekové ekonomiky a pod.), vytvárajúci jednotný, organický celok na základe spoločenského predmetu skúmania so zvláštnych, im špecifických hľadísk.

Diferenciácia ekonomických vedeckých disciplín je dôsledkom osamostatňovania jednotlivých oblastí spoločenskej výroby. V dôsledku rozvoja spoločenskej deľby práce nadobúda totiž každý osobitný úsek výroby určitú samostatnosť a svojráz. Špecializácia spoločenskej práce, rovnako ako technický pokrok, samou svojou podstatou nepozná hraníc. Vzrast socialistického hospodárstva na základe neustále sa rozvíjajúcej techniky má za následok vznik stále nových a nových odvetví materiálnej výroby.

Proces osamostatňovania dielových prác je objektívnym vývinovým procesom spoločenskej výroby. V. I. L e n i n hovoríac o spoločenskej deľbe práce ukazoval, že „priemysel obrábajúci sa oddeľuje od ťažobného a každý z nich sa ešte rozdeľuje na menšie skupiny a podskupiny . . . Tendencia tohto vývoja spočíva v tom, aby sa vytvorilo zvláštne odvetvie nielen pre výrobu každého jednotlivého výrobku, ale aj pre každú súčiastku výrobku; no nielen výroba výrobku, ale aj jednotlivé operácie vyhotovovania výrobku za cieľom jeho použitia“.⁷

Kde teda existuje deľba práce v spoločenskom meradle, tam dochádza aj k osamostatneniu dielových prác. Tak Marxov „kolektívny pracovník“ sa vo vývoji stále viac a viac rozrastá, paralelne so vznikom a osamostatnením jednotlivých odvetví. Veda ako forma spoločenského vedomia,

---

⁶ Tamtiež.

⁷ V. I. L e n i n, *Spisy* 3, rus. vyd., 15.

ktorá odráža spoločenské bytie, musí tento proces diferenciacie v materiálnej oblasti odraziť diferencovaním, relatívnym osamostatnením jednotlivých vedeckých ekonomických disciplín. Ale práve tak, ako je celý proces osamostatňovania dielových prác uskutočňovaný v jednotnom rámci — všeobecnej závislosti od výroby, tak aj proces relatívneho osamostatňovania jednotlivých ekonomických disciplín sa musí diať v určitom jednotnom rámci. Jednotný rámec vytvára predovšetkým spoločný predmet ekonomickej vedy, ktorý spája všetky ekonomické vedecké disciplíny do jedného celku, ktorý je adekvátnym odrazom ekonomického vývinu života spoločnosti.

Proces osamostatňovania jednotlivých sfér spoločenskej výroby je charakteristický aj pre kapitalistické zriadenie. K diferenciacii ekonomických vied však dochádza len v podmienkach socialistického spôsobu výroby. Ekonomická veda, pokiaľ skúmala a skúma kapitalistické hospodárske zriadenie, je celá alebo takmer celá obsiahnutá v marxistickej politickej ekonomii kapitalizmu. Príčiny tejto skutočnosti objasňuje s. Š. Heretik vo svojom článku.

V súvislosti s otázkou diferenciacie jednotlivých dielových prác a ich osamostatnením v jednotnom rámci spoločenskej výroby treba vyriešiť otázku vymedzenia pojmu odvetvia. V Sovietskom sväze sa v diskusii zaoberá touto otázkou Chromov, Gorodeckij, ale najmä A. Zverev.⁸ S. Chromov ukazuje, že odvetvie priemyslu je určité množstvo priemyselných podnikov, spojených na základe zhotovovaného výrobku alebo produktu prvovýroby, spojených na základe rovnorodosti potrebných surovín alebo charakteru technologického procesu.

Pojem odvetvia treba vymedziť na podklade historického skúmania procesu osamostatnenia, oddeľovania danej oblasti spoločenskej výroby, na podklade rozboru miesta a úloh, ktoré danému odvetviu pripadajú v súčasnosti v procese spoločenskej reprodukcie, so zreteľom na perspektívu jeho vývoja ako samostatného úseku spoločenskej deľby práce.

Špecifickosť odvetvia je predovšetkým v tom, či vyrába výrobky slúžiace bezprostredne uspokojovaniu ľudských potrieb, alebo výrobky slúžiace potrebám výrobným, či totiž dané odvetvie patrí do skupiny A alebo do skupiny B. Otázka však nie je jednoduchá. Pôvodná forma výrobku, vyrobeného v určitom výrobnom odvetví, neurčuje vždy jeho hos-

---

⁸ A. Zverev, *O jednote predmetu ekonomiky podniku a odvetvia*, *Voprosy ekonomiki* 6, 1953, 87—90.

podárske poslanie. „... Či sa niektorá úžitková hodnota prejaví ako surovina, pracovný nástroj alebo výrobok — hovorí Marx — celkom a úplne závisí od jeho funkcie v pracovnom procese, od toho, aké miesto v ňom zaujíma; so zmenou tohto miesta mení sa aj jej určenie.“ Celé priemyselné odvetvie môžeme zaradiť do skupiny A alebo B len na základe presného určenia miesta, ktoré majú ním vyrábané výrobky v procese spoločenskej reprodukcie. Táto okolnosť určuje totiž úlohu daného odvetvia v spoločenskej výrobe, a v závislosti od nej sa určujú odvetviu aj perspektívy jeho budúceho rozvoja.

Ďalším významným činiteľom vymedzenia odvetvia sú ekonomické zvláštnosti pracovného procesu v danom odvetví. Tak napr. pri výrobe elektriny sa môže využívať sila padajúcej vody (hydroelektrárne) alebo výrobky priemyslu ťažobného (uhlie — teplárne). Zvláštnosťou strojárstva je napr. skutočnosť, že jeho výrobky slúžia ako pracovné nástroje v iných odvetviach spoločenskej výroby.

Inými okolnosťami, ktoré majú vplyv na zvláštnosť daného odvetvia, sú: rôznorodosť v pracovných prostriedkoch alebo v mechanických, fyzikálnych a chemických vlastnostiach vecí, ktoré sa v pracovnom procese využívajú. Aj povaha a zvláštnosti hotových výrobkov toho alebo onoho odvetvia, možnosti delenia finálneho produktu a podobne, sú významným činiteľom a kritériom vymedzenia pojmu odvetvia.

Otázka, či považovať za odvetvie len odvetvie národného hospodárstva, ako napr. priemysel, poľnohospodárstvo, doprava a pod. alebo aj jednotlivé odvetvia týchto, napr. priemysel potravinársky alebo výroba živočíšna, je otvorenou, diskutabilnou. Je však jasné, že bez jasného a ekonomicky správneho vymedzenia pojmu odvetvia nemožno ani správne vymedziť predmet jednotlivých úsekových ekonomík. Nejde o vymedzenie, ktoré zodpovedá štatistickému triedeniu odvetví, ktoré je eventuálne výhodné pre evidovanie a štatistické šetrenie, ale o teoreticky jasné ekonomické vymedzenie odvetvia, určené predovšetkým vlastníkymi formami, miestom daného odvetvia v procese spoločenskej reprodukcie v priebehu svojho historického vývinu, ekonomickou analýzou zvláštností a odlišností pracovného procesu daného odvetvia, ekonomickými medziodvetvovými vzťahmi a pod.

*

Otázka predmetu úsekových ekonomík je spätá s otázkou pomeru, vzťahu medzi jednotlivými ekonomickými disciplínami. Všetky ekono-

mické vedy spája pre ne spoločný predmet — výrobné ekonomické vzťahy medzi ľuďmi. Ak sú úsekové ekonomické disciplíny relatívne samostatnými ekonomickými disciplínami, treba nájsť ich zvláštne, vlastné stanovisko skúmania tohto jedného predmetu. Je jasné, že pritom treba rozlišovať medzi predmetom učebných kurzov, učebných disciplín rovnakého mena a medzi ekonomickými disciplínami, skúmajúcimi zo svojho vlastného hľadiska spoločný predmet.

Niektorí sovietski diskutéri (Chromov, Gotlober, Ganštak, Kontorovič, Kamenicer, Pišulin, Jemeljanov, Romančenko, Itin, Zverev, Chačaturov a iní) tvrdia, že úsekové ekonomiky skúmajú formy prejavu všeobecných zákonitostí socialistickej ekonomiky v danom odvetví výroby. Teda ak politická ekonomia skúma a odhaľuje zákony ekonomického vývinu, úsekové ekonomiky skúmajú zvláštnosti prejavu týchto zákonov v danom odvetví. S takýmto názorom nemožno súhlasiť, pretože z tohto by vyplývalo, že ekonomická veda sa delí na jednej strane na vedu, ktorá skúma iba *podstatu ekonomických procesov*, a to je politická ekonomia, a na druhej strane množstvo ekonomických disciplín, ktoré skúmajú iba *zvláštnosti, formy prejavu tejto podstaty* na povrchu javov v každom odvetví národného hospodárstva, a to sú úsekové ekonomiky. Politická ekonomia nemôže skúmať iba podstatu ekonomických procesov bez toho, že by sa zaoberala konkrétnym prejavom tejto podstaty. Politická ekonomia teoreticky zovšeobecňuje výsledky konkrétneho skúmania hospodárskeho života spoločnosti, odhaľuje zákonitosti jej rozvoja nielen skúmaním vzťahov ekonomických procesov, ale aj skúmaním konkrétnych foriem prejavu týchto vzťahov.

Súdruh K a m y š i n správne poukazuje vo svojom článku⁹, že takéto delenie, „diferenciácia“ ekonomickej vedy je nesprávne, pretože na jednej strane smeruje k názoru, že politická ekonomia formuluje svoje zákony nezávisle od konkrétneho materiálu, že teoreticky nemôže dokázať správnosť svojich úsudkov, lebo neskúma konkrétne formy prejavu podstaty ekonomických procesov, že sa zaoberá iba abstraktnými konštrukciami; na druhej strane úsekové ekonomiky iba opisujú konkrétne fakty ekonomického života, konkrétne formy, viditeľné na povrchu, bez toho, že by teoreticky zovšeobecňovali tieto fakty a osvetľovali, aká je skutočná podstata konkrétnych foriem prejavu ekonomických procesov.¹⁰

⁹ M. K a m y š i n, *K otázke úsekových ekonomík*, *Voprosy ekonomiki* 9, 1953, 92—109.

¹⁰ Tamtiež, 100.

Takéto stanovisko neumožňuje nájsť zvláštne hľadisko skúmania úsekových ekonomík, robí ich len predĺženou rukou politickej ekonomie v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva.

Menšia časť diskutérov tvrdí (S. Gorodeckij, S. Nikiforov, Š. Heretik), že úsekové ekonomiky skúmajú špecifické zvláštnosti ekonomického vývinu daných odvetví, ktoré sú základom pre pôsobenie zvláštnych zákonitostí vývinu daného odvetvia, že odhaľovať tieto špecifické zákonitosti je hlavnou úlohou úsekových ekonomík. Proti tomuto názoru namieta M. Kamyšin, že aby sme mohli hovoriť o špecifických ekonomických procesoch v jednotlivých odvetviach, musí byť medzi týmito odvetviami nejaký rozdiel, „t. j. rozdiel v podstate“.¹¹

Ukazuje, že takéto podstatné rozdiely v prejave ekonomických procesov existujú medzi socialistickým priemyslom a socialistickým poľnohospodárstvom, že však niet zvláštnych špecifických úsekových zákonitostí v jednotlivých odvetviach napr. priemyslu.

M. Kamyšin v tejto otázke stojí stále na hľadisku politickej ekonomie, ba vôbec nepripúšťa možnosť iného hľadiska skúmania ekonomického vývinu ako hľadiska politickej ekonomie, čo vyplýva z jeho základnej formulácie, že „ekonomická veda, ekonomická teória, politická ekonomia — to sú totožné pojmy“.¹² Popiera, že úsekové ekonomiky sú vedeckými ekonomickými disciplínami a tvrdí, že sú len učebnými kurzami o hospodárskej politike vedúcich orgánov v danej oblasti.¹³

Súdrh Heretik pri skúmaní zvláštností hľadiska politickej ekonomie a úsekových ekonomík hovorí, že „špecifickým hľadiskom politickej ekonomie je, že skúma *len tie stránky* výrobných vzťahov, ktoré sú určené formou vlastníctva výrobných prostriedkov, ktorá je zas podmienená objektívne danou úrovňou výrobných síl“. Podľa jeho názoru špecifickým hľadiskom skúmania úsekových ekonomík sú zvláštnosti, stránky socialistických výrobných vzťahov, ktoré vyplývajú z bezprostredného pracovného procesu, z technológie výroby daného odvetvia národného hospodárstva.

Podľa nášho názoru niet nijakých stránok výroboekonomických vzťahov, ktoré by neboly podmienené formami vlastníctva výrobných prostriedkov. Vlastnícke vzťahy sú len právnym vyjadrením ekonomickej skutočnosti. Preto nemožno špecifické hľadiská politickej ekonomie a

¹¹ Tamtiež, 100.

¹² M. K a m y š i n, *K otázke úsekových ekonomík*, *Voprosy ekonomiki* 9, 1953, 104.

¹³ Tamtiež, 103—109.

úsekových ekonomík vidieť v tom, že politická ekonomia skúma len tie stránky výroboekonomických vzťahov, ktoré sú určené formami vlastníctva, a úsekové ekonomiky tie stránky, ktoré vyplývajú z bezprostredného pracovného procesu, *pretože aj posledné sa môžu uskutočňovať len prostredníctvom vzťahu ľudí k výrobným prostriedkom*, lebo len prostredníctvom vzťahov medzi ľuďmi sa realizuje ich vzťah k prírode (Marx).

V tejto súvislosti si treba uvedomiť, že ľudia, ktorí uvádzajú výrobné nástroje do pohybu a ktorí uskutočňujú výrobu materiálnych statkov, vďaka určitej skúsenosti vo výrobe a zručnosti v práci sú jednak podstatnou složkou výrobných síl, jednak vytvárajú medzi sebou vzájomné vzťahy, a stelesňujú tak vlastne dialektickú jednotu výrobných síl a výrobných vzťahov.

Špecifickosť hľadiska politickej ekonomie spočíva v tom, že pri skúmaní výrobných vzťahov ľudí uplatňuje *hľadisko vlastníckych foriem*, kým špecifické hľadisko úsekových ekonomík je *dané skúmaním vecno-materiálnych podmienok výroby uskutočňujúcej sa na základe výroboekonomických vzťahov*. Toto hľadisko neznamená, že by úsekové ekonomiky prestaly byť ekonomickými disciplínami, že sú nejakou ekonomicko-technickou vedou alebo technológiou.

Pri diferencovaní ekonomických a technických vied sa vychádza z Engelsovho výroku, že politická ekonomia sa vôbec nezapodieva vecmi, ale vzťahmi medzi osobami a v konečnej inštancii medzi triedami. V. I. Lenin zdôrazňuje, že „politická ekonomia sa vôbec nezaoberá výrobou, ale spoločenskými vzťahmi ľudí vo výrobe, spoločenským usporiadaním výroby“.¹⁴ Kým technické vedy skúmajú vecné vzťahy vo výrobe, pomer človeka k silám prírody, predmetom ekonomických vied sú spoločenské vzťahy ľudí vo výrobe. Technické vedy teda zovšeobecňujú výrobný proces, uskutočňujúci sa medzi človekom a prírodou, teda fyzikálne, chemické a fyzikálno-chemické procesy, ktoré prebiehajú vo výrobe, skúmajú potrebné vlastnosti produkcie a zmeny týchto vlastností vplyvom nástrojov práce vo výrobnom procese. Základom, určujúcim činiteľom pre technické vedy je skúmanie a odhaľovanie prírodných zákonov, prebiehajúcich v samej prírode pod vplyvom človeka, pri jeho aktívnom pôsobení, s plnou znalosťou veci, na sily prírody.

Vo výrobe pôsobia však ľudia nielen na prírodu, ale aj na seba. Ne-

---

¹⁴ V. I. Lenin, *Spisy* III, Praha 1952, 51.

môžu vyrábať, ak nejakým spôsobom nespolupracujú a svoju činnosť si navzájom nevymieňajú.

Pritom, a to je pre náš problém *podstatné, táto výmena činnosti ľudí, ich vzájomné vzťahy, vystupujú ako výmena vecí medzi ľuďmi*. V podmienkach kapitalizmu hovoríme o tzv. fetišizme tovaru, o fetišizácii výrobných vzťahov ľudí vymieňaním vyrábaných vecí s rozmanitými vlastnosťami. Práve preto hľadisko úsekových ekonomík, dané skúmaním vecno-materiálnych podmienok výroby predstavuje skúmanie „vecných vzťahov“ výroby, tieto sa však diametrálne líšia od vecných vzťahov, ktoré skúmajú prírodné vedy. Vezmime si napr. vecno-materiálne vzťahy podnikov za kapitalizmu. Podnik A dodáva podniku B výrobky. Ide tu o výmenu spoločenskej činnosti ľudí, uskutočňovanej podľa všetkých objektívne platných ekonomických zákonov kapitalizmu, pričom táto výmena vystupuje navonok ako výmena tovarov. V podmienkach socializmu vezmime dva závody, ktoré navzájom kooperujú. Vecno-materiálne vzťahy, ktoré sú zaisťované aj právne hospodárskymi smluvami, nepredstavujú nič iné ako vzťahy ľudí vo výrobe, vzťahy v danom prípade medzi dvoma kolektívmi pracujúcich. Preto otázku vecných vzťahov neslobodno chápať len technologicky, ale aj s hľadiska ekonomického, z toho, ako rôzne výrobky rozmanitých vlastností vlastne sprostredkujú medzi ľuďmi vzájomnú výmenu ich činnosti. Je niečo iné skúmať fyzikálne, chemické, fyzikálno-chemické vlastnosti vecí a skúmať *spoločenské dôsledky* týchto vecí v procese vývoja ľudskej spoločnosti. V tom sú korene vzťahu techniky a ekonomiky. Teda ekonomika tiež skúma „vecné vzťahy“, vecno-materiálne podmienky výroby, ale s hľadiska, že tieto sú nositeľmi výrobných vzťahov ľudí. Keby sme túto otázku opomenuli, ignorovali by sme takú dôležitú skutočnosť, akou je spoločenská deľba práce, ba vytvorili by sme z nej kategóriu technologického kombinovania a spájania výrob, bez toho, že by sme analyzovali spoločenské dôsledky takej alebo inej spoločenskej deľby práce.

Š. Heretik, keď sa zaoberá otázkou vzťahov techniky a ekonomiky, správne kritizuje Jemeljanova, ktorý chybné odvodzuje pojem technicko-ekonomickej disciplíny z profilu špecialistov a odborníkov, ktorých pripravujú technicko-ekonomické alebo inžiniersko-ekonomické fakulty. V týchto školách sa však prednáša množstvo iných vedeckých disciplín a predsa tieto nie sú technicko-ekonomickými. Avšak vzťah techniky a ekonomiky nie je ani u neho vyjasnený. Ak Jemeljanov hovorí o *rôznom stupni skúmania ekonomických zákonov* v závislosti a vo vzťahoch

k *technike a organizácii výroby*, s. Heretik hovorí o *jednote techniky a ekonomiky*. Pritom však svoje stanovisko bližšie neobjasňuje, nevysvetľuje, že pod zvláštnosťami podmienenými technológiou výroby myslí *odlišné ekonomické podmienky pracovného procesu*. Keby sme tvrdili len to, že úsekové ekonomiky skúmajú špecifické zákonitosti, vyplývajúce z bezprostredného pracovného procesu, z technológie výroby, nevedeli by sme odlišiť úsekové ekonomiky, od buržoáznej „podniko-hospodárskej náuky“.

Kvalitatívne zvláštnosti jednotlivých odvetví priemyslu nemožno ustanoviť, ak operujeme len technicko-výrobnými veličinami, ak vychádzame z bezprostredného pracovného procesu, pretože technologické základy výroby v jednotlivých odvetviach socialistického priemyslu sa nijako neodlišujú od technologických zásad v krajinách kapitalizmu. Napr. technológia výroby kovov, obrábania kovov a pod. Rôznosti medzi socialistickým a kapitalistickým priemyslom sa dotýkajú a tkvejú v kvalitatívne iných základoch spôsobu výroby, zásadne inej sociálnoekonomickej existencii výroby. To však neznamená, že technika nevlýva na ekonomiku, a naopak. Izolovanie ekonomiky od techniky by viedlo k neplodnému teoretizovaniu a abstraktným špekuláciám. Takáto ekonomika by sa nedala prakticky použiť. Na druhej strane odtrhnutie techniky od ekonomiky práve tak znamená len abstraktné schémy a rozpočty. Technické disciplíny môžu len vtedy riešiť úlohy, ktoré pred nimi stoja, keď riešajú dané ekonomické podmienky. Od nich totiž závisí efekt toho alebo onoho technického opatrenia. V určitých ekonomických podmienkach je dané zariadenie vysoko efektívne a v iných to isté zariadenie nemá nijaký efekt. To má na mysli s. Chačaturov, keď uvádza príklad, že elektrifikácia tratí v USA sa začala snižovať a v ekonomických podmienkach SSSR nastal jej prudký rozvoj.

Aj otázka použitia strojov nie je len vyjadrením vzťahu medzi vecmi, ale vzťahom medzi ľuďmi, i keď vlastne ide o vecno-materiálne vzťahy.

*

V snahe odlišiť predmet úsekových ekonomík, dokázať ich relatívnu samostatnosť, niektorí ekonomovia (s. Gotlober a s. Ganšak, z československých ekonomov L. Sobotka) rozšírili predmet skúmania úsekových ekonomík o skúmanie výrobných síl. Tak napr. L. Sobotka¹⁵ tvrdí, že

---

¹⁵ L. S o b o t k a, *O predmete, metóde, obsahu a úlohách ekonomiky socialistického poľnohospodárstva* (pozri zborník materiálov z prvej celoštátnej konferencie poľno-

pod ekonomikou rozumieme „súhrn všetkých výrobných síl a výrobných vzťahov, odpovedajúcich danému stupňu vývoja“, a že v tomto smysle „ekonomikou rozumieme hospodársku základňu.“¹⁶

Toto poňatie je teoreticky veľmi chybné, pretože výrobné sily nepatria do hospodárskej základne. Ak by tomu tak bolo, zmenou starej základne na novú sa likvidujú a opäť vznikajú aj výrobné sily, čo by znamenalo akúsi reprízu názorov trogloditov.

Je prirodzené, že takéto chybné poňatie základnej otázky nijako nemohlo pomôcť správne vymedziť predmet ekonomiky socialistického poľnohospodárstva. Tvrdí, že „predmetom ekonomiky socialistického poľnohospodárstva je štúdium ekonomických zákonitostí a súhrnu výrobných vzťahov a výrobných síl v poľnohospodárstve ako v odvetví národného hospodárstva socialistického štátu“.¹⁷ Tento záver si však protirečí so samými vývodmi, ktoré autor uvádza predtým, že totiž predmetom ekonomiky poľnohospodárstva je štúdium zákonov vývoja socialistického poľnohospodárstva, že ekonomika socialistického poľnohospodárstva skúma osobitosti, v ktorých sa prejavujú zákony vývoja socialistickej spoločnosti v poľnohospodárstve socialistického štátu.

S jeho názormi nemôžeme súhlasiť. „Štúdium ekonomických zákonitostí A! súhrnu výrobných vzťahov a výrobných síl v poľnohospodárstve.“ Teda ekonomické zákonitosti sú jedna časť predmetu tejto vedy, súhrn výrobných vzťahov a výrobných síl sú druhou časťou jej predmetu. Vzniká celkom vtipná skutočnosť, ako by sa ekonomické zákonitosti presadzovali mimo súhrnu výrobných vzťahov, mimo spoločenskú výrobu, nehovoriac už o tom, že výrobné sily zatemňujú predmet ekonomiky poľnohospodárstva nadobro!

Nemôžeme súhlasiť ani s názormi tých ekonomov, ktorí včleňujú do predmetu úsekových ekonomík najvhodnejšie formy a metódy plánovania, riadenia a organizácie príslušného odvetvia“. Tento názor, ktorý zastáva aj Š. Heretik,¹⁸ mieša dve rôznorodé oblasti: ekonomiku a hospodársku politiku.

Tieto dve oblasti však nemožno miešať. Toto stanovisko zastáva naj-

---

hospodárskych ekonomov, ktorý vyšiel pod nadpisom *Proti falošným buržoáznym teóriám v poľnohospodárskej ekonomike*).

¹⁶ Tamtiež, 13.

¹⁷ Tamtiež, 13.

¹⁸ Autor hovorí: „Úsekové ekonomiky vypracovávajú(!) aj najvhodnejšie metódy a formy plánovania, riadenia a organizácie príslušného odvetvia.“

prv aj vyššie uvedený autor, vymedzujúc ekonomickú vedu (tak politickú ekonomiu, ako aj úsekové ekonomiky a teóriu plánovania národného hospodárstva) ako oblasť „teoretického skúmania ekonomických problémov“ od hospodárskej politiky, ako oblasti „praktického riešenia týchto problémov“. Takéto vymedzenie je však nedostatočné, lebo nevyjasňuje otázku vzťahu ekonomickej vedy a hospodárskej politiky. To vyplýva aj z ďalších záverov Š. Heretika, že politická ekonomia zovšeobecňujúc prax výstavby socializmu, zovšeobecňuje „aj praktickú činnosť orgánov hospodárskej politiky“. Ak totiž zovšeobecňuje túto činnosť, zrejme ju musí skúmať. Teda hospodárska politika nakoniec predsa vchádza do predmetu politickej ekonomie, aj keď autor proti tomu sám bojuje.

Ako postupovať, ak máme uznať, že hospodárska politika nepatrí do predmetu ekonomických vied, ktoré sa na druhej strane nevyhnutne musia zaoberať aktuálnymi konkrétnymi otázkami ekonomického vývinu spoločnosti?

Stanovisko M. Kamyšina sa nám zdá schematické. M. Kamyšin tvrdí, že niet úsekových ekonomických disciplín, že existuje len jedna ekonomická veda, a to je politická ekonomia, a že tzv. úsekové ekonomiky sú vlastne len učebnými kurzami, ktoré skúmajú hospodársku politiku v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva.¹⁹ Tvrdí, že aby sme mohli hovoriť o vedeckých disciplínach, musia tieto skúmať objektívne zákonitosti ekonomického rozvoja. Na druhej strane tvrdí, že „hospodárska politika má *svoje vlastné* (od vôle samotných pracovníkov vedúcich orgánov nezávislé) *zákonitosti rozvoja*, že sa podriaďuje svojim zvláštnym zákonom, ktoré v nijakom prípade nemožno stotožňovať s ekonomickými zákonmi“.²⁰

No v tomto prípade by „učebné kurzy“ mali byť nejakými, aj keď nie ekonomickými, ale predsa *vedeckými* disciplínami. M. Kamyšin túto otázku rieši tak, že len skúmanie hospodárskej politiky v historickom slede môže odhaliť jej vlastné zákony vývinu a že takáto história hospodárskej politiky by bola plnoprávnym odvetvím historickej vedy.

Podľa nášho názoru nemožno súhlasiť s týmto stanoviskom. Treba si vyjasniť pojem hospodárskej politiky, hospodárskej praxe a ekonomickej vedy a analyzovať ich vzájomné vzťahy:

¹⁹ M. Kamyšin, *K otázke úsekových ekonomík*, 104, pozri prv cit.

²⁰ Tamtiež, 107.

Podľa nášho názoru je hospodárska politika zpätným aktívnym pôsobením hospodárskych orgánov na ekonomický vývin. Prečo zpätným, vyplýva zo vzťahu základne a nadstavby. Dokiaľ existuje štát, hospodárska politika je zpätným aktívnym pôsobením štátnej moci na ekonomický vývin. Engels v liste K. Schmidtovi sa touto otázkou podrobne zaoberá a píše: „Zpätné pôsobenie štátnej moci na ekonomický vývin môže byť trojakého druhu: môže smerovať týmže smerom a potom to ide rýchlejšie, môže smerovať proti a potom v dnešnej dobe u každého veľkého národa stroskotá prv alebo neskôr; alebo môže ekonomickému vývoju určité smery odrezať a iné predpísať — taký prípad sa nakoniec redukuje na jeden z oboch predchádzajúcich. Je však jasné, že v druhom a treťom prípade môže politická moc ekonomický vývin veľmi poškodiť a spôsobiť ohromné plýtvanie silami a materiálom.“²¹

Ak ekonomické vedy skúmajú základňu spoločnosti, nemôže teda do ich predmetu patriť složka nadstavby, aj keď plne rešpektujeme ich vzájomné vzťahy a aktívne zpätné pôsobenie.

Hospodárska prax za socializmu je uvedomelá a organizovaná súčinnosť ľudí vo výrobe, prebiehajúca na podklade nových výroboekonomických vzťahov. Táto je predmetom skúmania ekonomických disciplín, je zároveň kritériom pravdivosti a správnosti ich poučiek a ich teoretických záverov.

Ekonomická veda odráža hospodársku prax, prebiehajúcu nie náhodile, ale podľa objektívnych zákonov.

Hospodárska politika buduje na poznatkoch ekonomických vied, využíva tieto poznatky, aby mohla aktívne vplyvať na ekonomický vývin, aby ho urýchlila. Preto je *vedeckou a veľmi složitou* činnosťou. Vychádza z poznatkov ekonomickej vedy, robí z nich praktické závery, konkretizuje ich a stavia na tom svoju každodennú prácu. Praktická činnosť orgánov hospodárskej politiky sa nevyhnutne odráža v hospodárskej praxi, preto ekonomické vedy skúmaním hospodárskej praxe *overujú nepriamo* aj správnosť alebo nesprávnosť hospodárskej politiky, čo najlepšie vidno v takej vedeckej disciplíne, akou sú dejiny národného hospodárstva. Sovietska diskusia ukazuje aj v tejto otázke vývoj názorov. Predtým, za najdôležitejšiu zvláštnosť úsekových ekonomík voči politickej ekonomii sa považovalo práve skúmanie hospodárskej politiky, neskôr sa táto vyčleňuje. Zvlášť zaujímavé je stanovisko A. Zve-

²¹ F. Engels, V dopise K. Schmidtovi zo dňa 27. okt. 1890.

reva a M. Kamyšina. A. Zverev vo svojom diskusnom článku tvrdí, že „ak nie je možné rozhraničiť ekonomiku odvetvia od ekonomiky podniku, nielen že je možné, ale aj nevyhnutné rozhraničiť ekonomiku odvetvia od ich organizácie a plánovania“, pričom vednú disciplínu „organizácia a plánovanie odvetvia a podniku“ vymedzuje ako „súhrn najracionálnejších foriem a metód vedenia priemyslu a podniku“.²²

M. Kamyšin sa odvoláva na doterajšiu náplň úsekových ekonomík a tvrdí, že ide len o vyučovanie súhrnu opatrení orgánov hospodárskej politiky v tej alebo inej oblasti materiálnej výroby. Toto konštatovanie by ani v ďalšom nenapomáhalo želateľnému rozvoju úsekových ekonomík, zaplavilo by ich z titulu „učebnej disciplíny“ ešte viac opisným materiálom subjektívnych, prechodných opatrení orgánov hospodárskej politiky.

Vedeckosť úsekových ekonomík tkvie podľa nášho názoru v tom, že tieto majú odhaľovať zvláštne, odvetviam vlastné zákonitosti rozvoja. Obsah týchto disciplín je v súčasnej dobe zaplavený opisným faktickým materiálom. V tejto súvislosti už písal sám V. I. Lenin: „Viackej ekonomiky! Ale ekonomiky nie v smysle všeobecných úsudkov, učených prehľadov, intelektuálskych plánov a podobných nesmyslov. My potrebujeme ekonomiku v smysle sbierania, starostlivého preverovania a skúmania faktov skutočnej výstavby nového života.“²³

Zatiaľ nikto nesformuloval nejakú zvláštnu, odvetviu vlastnú, v praxi dokázanú a overenú zákonitosť. To však nie je dôvodom k tomu, aby sme popierali osobitné zákonitosti vývinu vo vnútri odvetvia, aj keď celkový jeho rámec vývoja je daný všeobecnými ekonomickými zákonmi spoločenskej výroby vcelku. Pritom podľa nášho názoru nejde o také zákonitosti, ktoré sa podľa mienky mnohých ekonomov prejavujú ináč v rôznych odvetviach, tak ako to napr. s. Chačaturov tvrdí o prejave zákona plánovitého rozvoja národného hospodárstva vo sfére dopravy,²⁴ ale o zákonitosti vlastné takému organickému celku, akým je jednotlivé odvetvie.

---

²² A. Zverev, *O jednote predmetu ekonomiky podniku a odvetvia*, *Voprosy ekonomiki* 6, 1953, 90.

²³ V. I. Lenin, *Spisy* 28, rus. vyd., 79.

²⁴ Z toho by vyplývalo stanovisko, ako by sa napr. zákon plánovitého rozvoja národného hospodárstva skladal z jednotlivých „úsekových zákonov plánovitého rozvoja priemyslu, poľnohospodárstva a pod.“

Z VEDECKÉHO ŽIVOTA

II. CELOŠTÁTNE SÚSTREDENIE ČS. EKONOMOV V MARIÁNSKÝCH LÁZŇACH

Ministerstvo vysokých škôl usporiadalo v dňoch 17. augusta—3. septembra druhé celoštátne sústredenie čs. ekonomov v Mariánskych Láznach. Na sústrezení sa zúčastnilo asi 60 pracovníkov z odboru politickej ekonomie a úsekových ekonomík na našich vysokých školách, na Československej a Slovenskej akadémii vied, na výskumných ústavoch a ústredných úradoch. Hlavným cieľom sústredenia bolo vyjasniť v tvorivej výmene názorov sporné teoretické otázky, sjednotiť takto učebnú prax na vysokých školách a nadhodiť nové problémy, ktoré čakajú na rozpracovanie. Ideovým základom a východiskom referátov a diskusie na sústrezení boli nové poznatky a objavy, obsiahnuté v práci J. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* — a ich tvorivá aplikácia a rozvinutie vzhľadom na naše konkrétne podmienky. V tomto smere naväzovalo tohoročné sústredenie na prácu prvého sústredenia čs. ekonomov, ktoré sa konalo taktiež v Mariánskych Láznach v lete r. 1952 za prítomnosti sovietskych profesorov, ss. Dokukina a Vinogradova. Preto II. sústredenie bolo aj príležitosťou pre bilancovanie výsledkov, najmä zvýšenia teoretickej úrovne, ktoré naša mladá ekonomická veda dosiahla za uplynulý rok, ako aj pre odhalenie nedostatkov v práci našich teoretických ekonomických pracovníkov.

Sústredenie viedol prof. Felix Oliva s pracovným predsedníctvom. V priebehu vyše dvojtýždňového snemovania našich ekonomov sa prediskutovalo 10 referátov; všetky referáty, až na jeden, dostali účastníci sústredenia predom na preštudovanie, preto ich nebolo potrebné predniesť a ťažisko práce sústredenia sa mohlo celkom preniesť do diskusie.

Predmetom prvých troch referátov bola problematika súčasného kapitalizmu; boly to referáty o všeobecnej kríze kapitalizmu a jej prehĺbení po druhej svetovej vojne, o rozpade jednotného svetového trhu a o základnom ekonomickom zákone súčasného kapitalizmu. Prevažná časť sústredenia (6 referátov) bola venovaná otázkam ekonomiky prechodného obdobia a socializmu. Týmito otázkami sa zaoberaly referáty o ekonomike našej ľudovej demokracie, o pôsobení základného ekonomického zákona a ostatných zákonov u nás, osobitný referát o zákone plánovitého (proporcionálneho) rozvoja národného hospodárstva, ďalej referáty rozoberajúce opatrenia strany a vlády

za účelom rozvoja našej ekonomiky s hľadiska zákona hodnoty, otázka pozemkovej renty a nacionalizácie pôdy a rozšírenej socialistickej reprodukcie. Posledné dva dni sústredenia sa diskutovalo o referáte o predmete politickej ekonomie a úsekových ekonomik a o novom programe kurzu politickej ekonomie na vysokých školách ekonomického smeru.

V tejto zpráve o priebehu II. celoštátneho sústredenia čs. ekonomov v Mariánskych Láznach uvádzame stručný obsah jednotlivých referátov a shrnujeme hlavné problémy a výsledky diskusie.

*

Referát *Všeobecná kríza kapitalizmu a jej prehĺbenie po druhej svetovej vojne* spracoval a predniesol Dr. Jaroslav Langer, pracovník Ekonomického kabinetu ČSAV. Vychádzajúc z dialektiky vývinu výrobných síl a výrobných vzťahov a z krajného vyostrenia protirečenia medzi nimi, ako aj z protirečenií obsiahnutých v tovare a ich prejavov v imperialistickom štádiu kapitalizmu, referent sa pokúsil po novom teoreticky objasniť príčiny vzniku a podstatu všeobecnej krízy kapitalizmu.

Diskusia poukázala na to, že referentov prístup k téme bol príliš abstraktne-teoretický a že odtrhol všeobecnú krízu kapitalizmu od imperialismu, ktorého završujúce obdobie ona predstavuje. Referát taktiež miešal otázku súladu medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi s otázkou jednoty výrobných síl a výrobných vzťahov, ktorá nemôže byť narušená ani pri tom najhlbšom protirečení medzi týmito dvoma stránkami výroby. Treba jasne odlišovať zákon záväzného súladu výrobných vzťahov s charakterom výrobných síl a zákon jednoty výrobných síl a výrobných vzťahov.

Diskusia sa ďalej zamerala na objasnenie niektorých sporných otázok v oblasti teórie o všeobecnej kríze kapitalizmu. Pokiaľ ide o otázku vzniku všeobecnej krízy kapitalizmu, diskutujúci ukázali na dialektiku prehľbovania a vyostrovania tých prvkov všeobecnej krízy, ktoré obsahoval kapitalizmus hneď po prechode do svojho najvyššieho vývinového štádia — do imperialismu. Narastanie týchto prvkov viedlo ku vzniku všeobecnej krízy kapitalizmu v období prvej svetovej vojny, najmä v dôsledku odpadnutia Sovietskeho sväzu od imperialistického systému.

Diskutujúci ďalej poukázali na to, že prvú a druhú krízu kapitalistickej sústavy svetového hospodárstva v období prvej a druhej svetovej vojny, ako o nich hovorí J. V. Stalin vo svojom prejave k voličom z roku 1946 nemožno celkom stotožňovať so všeobecnou krízou kapitalizmu. Tieto dve krízy predstavovali porušenie rovnováhy síl vo vnútri kapitalistickej svetovej sústavy, vyvolaly dve svetové vojny a v dôsledku toho znamenajú dve vývinové etapy všeobecnej krízy svetovej kapitalistickej sústavy.

Niektorí účastníci sústredenia vyzdvihli potrebu preskúmať periodizáciu druhej vývinovej etapy všeobecnej krízy kapitalizmu po druhej svetovej vojne. Ako námet, vyžadujúci ďalšie spracovanie, uviedli, že prvé obdobie trvá až do nástupu novej hospodárskej krízy v kapitalistickom svete, najmä v USA, a že druhé obdobie možno charakterizovať obratom k otvorenej zbesilej militarizácii hospodárstva kapitalistických krajín, ktorá vyústila v zločinnej vojenskej agresii proti ľudovodemokratickej Kórei.

*

Referát *O rozpade jediného svetového trhu* napísal Dr. Evžen Zápotocký, odborný asistent katedry zahraničného obchodu na VŠE v Prahe. Referát svojim obsa-

hom úzko naväzoval na predchádzajúci referát; svojím celkovým zameraním sa odlišoval od neho hlavne tým, že bol postavený menej teoreticky, zato však doniesol bohatý faktický materiál, dokazujúci dôsledky rozpadu jednotného svetového trhu a protikladné vývinové tendencie na demokratickom a kapitalistickom svetovom trhu. Referát obsahoval tiež vyčerpávajúcu charakteristiku základných čít oboch paralelných svetových trhov a rozvádzal niektoré aktuálne otázky zahranično-obchodnej politiky, vyplývajúce z existencie týchto dvoch svetových trhov.

V diskusii sa rozvádzali hlavne tieto problémy: otázka jednotného všeobšahleho kapitalistického svetového trhu a jeho rozkladu, otázka charakteru ekonomických zákonov pôsobiacich na socialistickom a kapitalistickom svetovom trhu, ako aj zákonov, pôsobiacich pri obchodných stykoch medzi krajinami dvoch proti sebe stojacich svetových trhov, otázka o povahe a podstate nových vzťahov panujúcich na demokratickom svetovom trhu, otázka cenovej tvorby na tomto svetovom trhu.

Veľmi živá a bojovná diskusia sa rozvinula okolo otázky, či možno hovoriť o jednotnom, všeobšahlom kapitalistickom svetovom trhu po vzniku Sovietskeho sväzu. Väčšina diskutujúcich nesúhlasila v tejto otázke s referátom a obhajovala názor, že všeobšahlosť kapitalistického svetového trhu bola narušená odpadnutím Sovietskeho sväzu od imperialistického tábora; odvtedy možno už hovoriť iba o jednotnom všeobšahlom svetovom trhu, ktorého súčasťou bol aj Sovietsky sväz, ktorý mal určité obchodné styky s krajinami kapitalistického svetového trhu. To však neznamená, že by bol súčasne časťou kapitalistického svetového trhu. Vzťahy medzi Sovietskym sväzom a kapitalistickými krajinami neboly už vzťahmi podriadenosti a nadvlády, vzťahmi vykorisťovania menších krajín veľkými imperialistickými mocnosťami, neboly to teda vzťahy charakterizujúce svetový kapitalistický trh. Po druhej svetovej vojne, v dôsledku vzniku socialistického tábora sa jednotný všeobšahly svetový trh rozpadol na dva paralelné svetové trhy, na svetový trh socialistický a kapitalistický. S touto otázkou úzko súvisí otázka obnovenia jednotného svetového trhu, ktorú možno chápať len ako otázku obnovenia normálnych obchodných stykov medzi jednotlivými krajinami dvoch paralelných svetových trhov. Diskutujúci, ktorí zastávali tieto názory, opierali sa tiež o prejav súdruha G. M. Malenkova na XIX. sjazde KSSS, v ktorom hovoril „o rozšírení obchodu medzi krajinami a obnovení jednotného medzinárodného trhu“.

Ďalej bolo poukázané na to, že na kapitalistickom svetovom trhu panujú zákony kapitalistickej ekonomiky, kým na socialistickom svetovom trhu zákony, spočívajúce n. socialistických výrobných vzťahoch. Pri obchodných stykoch medzi krajinami dvoch svetových trhov sa tieto dva druhy ekonomických zákonov stretávajú, pričom výsledok je prirodzene iný, ako ich pôsobenie vnútri príslušného svetového trhu. Krajiny demokratického tábora sú ochotné udržiavať a rozširovať obchodné styky s kapitalistickými krajinami pri rešpektovaní zásady rovnoprávnosti a vzájomných výhod. Tieto obchodné styky budú prospešné krajinám socialistického tábora, no súčasne budú znamenať veľké výhody najmä pre pracujúci ľud kapitalistických krajín, ktoré sú svierané v klieštach neustále sa prehlbujúcej všeobecnej krízy kapitalizmu. Neslobodno tiež zabúdať, že tieto styky budú zároveň dokumentovať silu socialistického systému a jeho veľkú prevahu nad kapitalistickým zriadením.

Pokiaľ ide o otázku tvorby cien na svetovom socialistickom trhu bolo konštatované, že táto oblasť nie je ešte dostatočne teoreticky preskúmaná. Platí tu zásada,

že ceny majú zvýhodňovať krajiny hospodársky zaostalejšie a napomáhať tak ich hospodárskemu rozvoju, lebo čím účinnejšia je pomoc jednotlivým krajinám ľudovej demokracie, tým rýchlejší je rozmach celého socialistického tábora. To je jeden z prejavov vzťahov spolupráce a vzájomnej pomoci, ktoré panujú na socialistickom svetovom trhu.

*

Otázkam ekonomického vývinu súčasného kapitalizmu bol venovaný aj tretí referát sústreďenia *K problému základného ekonomického zákona súčasného kapitalizmu*. Autor referátu Richard Wagner, vedecký aspirant hospodárskych vied na VŠE v Prahe, vychádzajúc z práce J. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*, rozobral obsah pojmu základného ekonomického zákona a pokúsil sa konkrétne formulovať základný ekonomický zákon predmonopolistického kapitalizmu. V tejto súvislosti vyslovil názor, že kritériom konkretizácie základného ekonomického zákona je rozšírená reprodukcia, lebo základný zákon musí obsahovať odpoveď na otázku, akými prostriedkami možno pri danom spôsobe výroby dosiahnuť rozšírenú reprodukciu, bez ktorej nie je možný rozvoj spoločnosti. Referát nadhodil rad ďalších teoretických otázok, ktoré vyvolaly rozsiahlu diskusiu.

Diskutujúci sa sústredili hlavne na tieto tri otázky: aké sú hlavné črty a požiadavky základného ekonomického zákona predmonopolistického kapitalizmu, či je rozšírená reprodukcia kritériom základného ekonomického zákona, aký je obsah kategórií súčasného kapitalizmu, najmä maximálneho zisku. Najväčšiu časť diskusie zabrala prvá otázka, pričom však niektoré diskusné príspevky dostávaly čiste špekulatívny charakter, lebo sa neopierali dostatočne o faktický materiál.

V diskusii sa konštatovalo, že zákon priemerného zisku a výrobnnej ceny, ako konkrétna forma prejavu zákona nadhodnoty, v podmienkach predmonopolistického kapitalizmu nevyjadruje požiadavky základného ekonomického zákona. Priemerný zisk nie je cieľom kapitalistickej výroby v jej predmonopolistickom štádiu; vzniká ako výsledok konkurenčného boja medzi kapitalistami, ktorí sa usilujú dosiahnuť čo najväčší zisk. Hlavnou hybnou silou rozvoja predmonopolistického kapitalizmu je mimoriadny zisk. Časť diskutujúcich nesúhlasila s formuláciou základného ekonomického zákona predmonopolistického kapitalizmu v referáte a poukazovala na to, že formulácia by mala vyjadriť, že aj v tomto období išlo kapitalistom o čo najväčšie zisky a že toto úsilie sa prejavilo v realizácii mimoriadnych ziskov, ktoré prechodne dosahovali niektorí kapitalisti.

V priebehu diskusie bolo ďalej objasnené, že otázku rozšírenej reprodukcie ako kritéria základného ekonomického zákona možno chápať najviac len v tom smysle, že v priebehu rozšírenej reprodukcie sa najjasnejšie prejavujú hlavné črty a požiadavky základného ekonomického zákona: tieto črty a požiadavky však vyčerpávajúco vymedzil už J. V. Stalin, a preto nie je potrebné k nim pridávať ďalší znak, kritérium.

Za prínos diskusie treba označiť, že podrobne vymedzila obsah takých kategórií charakteristických pre predmonopolistický kapitalizmus, ako sú výrobná cena, priemerný zisk a mimoriadny zisk a jasne ich odlišila od ekonomických kategórií typických pre monopolistický kapitalizmus, ako sú monopolná cena a maximálny zisk; posledné kategórie odrážajú zmeny, ktoré nastaly v kapitalistických výrobných vzťahoch v monopolistickom štádiu kapitalizmu.

Pri riešení otázky pôsobenia zákona priemerného zisku v podmienkach súčasného

kapitalizmu, niektorí súdruhovia nesprávne stotožňovali outsiderov s nemonopolistickými kapitalistami vôbec. Zákon priemerného zisku môže pôsobiť aj v monopolistickom období kapitalizmu, ak sú pre to dané potrebné podmienky. Jeho pôsobenie je však podriadené a modifikované platnosťou základného ekonomického zákona súčasného kapitalizmu, čo sa prejavuje najmä v tom, že monopolistickí kapitalisti dosahujú maximálne zisky zčasti aj na úkor ziskov nemonopolistických kapitalistov.

*

Referát Antonína Červínku, vedeckého aspiranta hospodárskych vied na VŠE v Prahe, *Ekonomika ľudovodemokratickej republiky Československej*, dôkladne rozobral podstatu ekonomiky prechodného obdobia vôbec, historické podmienky vzniku ľudových demokracií v krajinách strednej a juhovýchodnej Európy, vznik a vývin československej ľudovej demokracie a povahu ekonomiky v dvoch etapách vývinu nášho ľudovodemokratického zriadenia. Hlavnú pozornosť venoval otázke moci, otázke prerastania našej národnodemokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú a dôsledkom, ktoré mal tento proces pre ekonomiku našej ľudovodemokratickej republiky. Vychádzajúc z tézy, že pre prechodnú ekonomiku od kapitalizmu k socializmu sú charakteristické dva znaky: diktatúra proletariátu a existencia mnohosektorovosti ekonomiky za vedúceho postavenia socialistického sektoru, referent došiel k záveru, že u nás nemožno hovoriť o prechodnej ekonomike hneď od začiatku prvej etapy ľudovej demokracie. Ekonomiku do znárodnenia v októbri 1945 označil ako medzistupeň medzi kapitalizmom a prechodnou ekonomikou; tento medzistupeň sa podľa referenta vyznačoval hlavne existenciou sektoru národných správ, v ktorom panovaly prechodné vzťahy. V dôsledku prerastania národnodemokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú, v ďalšom období prvej etapy sa tento medzistupeň vyvíja v prechodnú ekonomiku. O ekonomike prechodného obdobia možno však hovoriť až v druhej etape vývinu našej ľudovej demokracie, teda až po ustavení diktatúry proletariátu. Tento nový pohľad na vývoj našej ľudovej demokracie a jej ekonomiky vzbudil veľký záujem účastníkov sústredu a vyvolal širokú diskusiu, ktorá doniesla kladné výsledky.

Pre tematickú príbuznosť bola diskusia o referáte A. Červínku spojená s diskusiou o referáte *O pôsobení základného ekonomického zákona socializmu a ostatných ekonomických zákonov v ľudovodemokratickom Československu*. Tento referát vypracoval Jozef Kazda, odborný asistent katedry PE na VŠE v Prahe. Vo svojom referáte sa zaoberal otázkou, aké druhy ekonomických zákonov pôsobia v ľudovodemokratickom Československu a vykonal rozbor predpokladov, za ktorých začal pôsobiť u nás základný ekonomický zákon socializmu. Ukázal ďalej, ako sa rozširuje sféra pôsobenia ekonomických zákonov socializmu a aké prekážky sa im stavajú do cesty a nakoniec poukázal na zmenšovanie sa sféry pôsobenia ekonomických zákonov kapitalizmu a malovýroby a na obmedzovanie ničivých dôsledkov ich pôsobenia.

Diskutujúci venovali veľkú pozornosť otázke charakteru našej národnej a demokratickej revolúcie a jej prerastania v proletársku revolúciu. Konštatovali, že podľa hlavných úloh, ktoré naša národnodemokratická revolúcia riešila, možno ju označiť za revolúciu buržoáznodemokratického typu. Súčasne však svojim protifašistickým a protiimperialistickým zameraním bola časťou svetovej proletárskej revolúcie, lebo v súčasnom období nijaká skutočne ľudová a demokratická revolúcia nemôže byť.

časťou svetovej proletárskej revolúcie. Ludovodemokratický režim v prvej etape svojho vývinu sa najviac približuje diktatúre robotníckej triedy a roľníctva za hegemonie proletariátu; táto hegemonia predstavuje zárodok budúcej diktatúry proletariátu. Riešenie úloh buržoáznodemokratickej revolúcie a súčasne aj niektorých úloh socialistickej revolúcie predstavuje proces, v ktorom robotnícka trieda získava pre svoje ciele prevažnú väčšinu pracujúcich. V tomto procese treba vidieť dialektiku prerastania našej národnodemokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú; tento proces končí v čase víťazného Februára 1948. Nastolením diktatúry proletariátu začína druhá fáza vývinu našej ľudovej demokracie.

Časť diskutujúcich poukázala na to, že charakteristika prechodnej ekonomiky (diktatúra proletariátu a socialistický sektor), uvedená v referáte A. Červinku mieša ekonomiku a politiku. Ako zdôrazňuje V. I. Lenin, ekonomika prechodného obdobia sa vyznačuje tým, že obsahuje tak prvky socialistickej, ako aj prvky kapitalistickej. Socialistické prvky jestvujú v našej ekonomike hneď od vzniku ľudovodemokratickej ČSR, vznikajú a rozvíjajú sa v podnikoch pod národnou správou a v národných podnikoch. Preto treba hovoriť o ekonomike prechodného obdobia v celej prvej etape vývinu našej ľudovej demokracie, teda ešte pred ustavením diktatúry proletariátu. Názor o existencii medzistupňa medzi ekonomikou kapitalizmu a ekonomikou prechodného obdobia na počiatku nášho ľudovodemokratického zriadenia neobstojí. Ako vo svojom závere poukázal sám referent, tento názor spočíva na precenení právnej stránky veci, ktorá v skutočnosti iba zákonom upevňuje faktický stav.

Dve vývinové fázy ľudovej demokracie sa prejavujú vo vývine našej prechodnej ekonomiky v tom, že sa v prvej etape nevytvoril ešte socialistický sektor: jestvoval tu však sektor verejný, ktorý bol svojou povahou socialistický, pretože v ňom sa vyvíjaly a narastali socialistické vzťahy. Popri verejnom sektore sa naša ekonomika skladala zo sektoru malovýrobného a kapitalistického. Zavŕšenie procesu prerastania národnodemokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú, ustavenie diktatúry proletariátu našlo svoj odraz v ekonomike v tom, že sa vytvára socialistický sektor s vedúcim postavením v národnom hospodárstve a popri ňom ostáva sektor malovýrobný a sektor kapitalistický, ktorého význam a váha sú však podstatne menšie ako v prvej etape ľudovej demokracie. Diskutujúci označili za jednu zo zvláštností ľudovodemokratickej cesty k socializmu existenciu zpočiatku prechodnej ekonomiky bez diktatúry proletariátu.

Väčšina účastníkov diskusie nesúhlasila s názorom, podľa ktorého v podnikoch s národnou správou panovaly prechodné vzťahy. Nešlo tu o prechodné vzťahy, ale už o zárodok a prvky socialistických výrobných vzťahov. Kapitalistické výrobné vzťahy sa nepretvárajú na socialistické, ale sú v priebehu urputného triedneho boja zatlačované a likvidované. O prechodných vzťahoch možno hovoriť v nižších typoch JRD, hlavne v II. type; tu vznikajú nové výrobné vzťahy, ktoré sa vyznačujú tým, že roľníci-súkromní vlastníci začínajú už pracovať kolektívnym spôsobom, ktorý odporuje forme súkromného vlastníctva. Preto tu ide o prechodné vzťahy, ktoré sa rozvíjajú vo vzťahy socialistické. Účastníci sústredenia konštatovali, že bude treba otázku prechodných vzťahov v našej ekonomike dôkladne teoreticky rozpracovať.

Diskusia poukázala na to, že v prechodnom období pôsobí základný ekonomický zákon socializmu. V tomto období ide o to, aby hospodárska politika vedela tak usmerniť a obmedziť pôsobenie ekonomických zákonov kapitalizmu, aby neprekážalo

pôsobeniu ekonomických zákonov socializmu, najmä pôsobeniu základného ekonomického zákona socializmu. Hospodárska politika musí vytvárať také podmienky, aby sa ekonomickým zákonom socializmu stavaly čo najmenešie prekážky.

Veľkým kladom diskusie okolo oboch referátov, ktoré sa pokúsily riešiť základné problémy prechodnej ekonomiky od kapitalizmu k socializmu u nás bolo, že referenti vedeli správne vystihnúť tie body, ktoré diskusia dostatočne objasnila a vyriešila a že v súhlase s jej výsledkami opravili svoje názory.

*

Referát *O zákone plánovitého (proporcionálneho) vývinu národného hospodárstva* pripravil Ing. Miroslav Mišáň, odborný asistent katedry plánovania na VŠE v Prahe. V referáte sa zaoberal vznikom a pôsobením zákona anarchie a konkurencie v kapitalizme, podmienkami vzniku a pôsobenia zákona plánovitého (proporcionálneho) vývinu národného hospodárstva, hlavnými črtami a požiadavkami tohto zákona, jeho pôsobením v pomere k základnému ekonomickému zákonu socializmu a vzťahom tohto zákona k národohospodárskemu plánovaniu. Okrem toho mal v referáte kapitolu o predmete teórie národohospodárskeho plánovania.

V diskusii sa hovorilo najmä o otázke využívania zákona plánovitého (proporcionálneho) vývinu národného hospodárstva štátom pri národohospodárskom plánovaní, o vzťahu medzi plánovitosťou a proporcionalitou vývinu, o možnosti plánovať malovýrobný sektor, o vzťahu zákona plánovitého (proporcionálneho) vývinu národného hospodárstva k zákonu hodnoty, o vzniku disproporcií v národnom hospodárstve atď. Mnohí diskutéri zdôrazňovali nevyhnutnosť používať pri teoretickom skúmaní pôsobenia zákona plánovitého (proporcionálneho) vývinu národného hospodárstva faktický materiál a študovať konkrétne pôsobenie tohto zákona v našom národnom hospodárstve.

Vyskytly sa názory, že zákon plánovitého (proporcionálneho) vývinu národného hospodárstva bude mať neohraničenú sféru pôsobenia až v druhej fáze komunizmu, keď už bude odstránené skupinové vlastníctvo a zákon hodnoty prestane pôsobiť. Diskusia ukazala, že tu ide o nedostatočné rozlišovanie medzi zákonom plánovitého (proporcionálneho) vývinu národného hospodárstva a medzi štátnym národohospodárskym plánom. J. V. Stalin vo svojom diele *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* poukázal na to, že štát nemôže dosiahnuť dokonalosti v pláne, dokiaľ trvá skupinové vlastníctvo a dokiaľ štát nemôže zahrnúť do plánu všetky produkty kolchozov. Zákon plánovitého (proporcionálneho) vývinu národného hospodárstva však pôsobí všade, kde jestvuje spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov.

Otázka o pôsobení zákona plánovitého (proporcionálneho) vývinu národného hospodárstva v kapitalistickom a malovýrobnom sektore v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu bola diskusiou zodpovedaná v tom smysle, že tento zákon nepôsobí bezprostredne v uvedených sektoroch, lebo tu chýba základný predpoklad pre jeho pôsobenie — spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov. Štát však svojou hospodárskou politikou obmedzuje pôsobenie ekonomických zákonov kapitalizmu v týchto sektoroch, najmä tiež pôsobenie zákona konkurencie a anarchie výroby a zahrnuje do plánovania aj časť výroby kapitalistického a malovýrobného sektoru.

Niektorí súdruhovia v diskusii oddeľovali požiadavku plánovitosti a požiadavku proporcionality pri vývine socialistickeho národného hospodárstva. Tvrdili napr.,

že proporcionalita existuje aj bez plánovania, ale že plánovanie nemôže byť bez proporcionality. Tento názor sa ukázal nesprávnym.

Aj v kapitalizme, kde nemôže jestvovať národohospodárske plánovanie, môže dôjsť ako výsledok aritmetickej nevyhnutnosti k proporcionalite medzi jednotlivými úsekmi národného hospodárstva. Pritom však kapitalistický výrobný spôsob nevyhnutne obsahuje disproporcionálnosť, vyvíja sa disproporcionálne. V socializme môže vývin národného hospodárstva prebiehať proporcionálne preto, že ide o plánovitý vývin. Proporcionality nemožno zaistiť inak ako plánovaním. Plánovitosť a proporcionálnosť spolu úzko súvisia, nemožno ich od seba oddeliť.

Čím sú určené proporcie vývinu národného hospodárstva v socializme? Zákon plánovitého (proporcionálneho) vývinu vyjadruje nevyhnutnosť plánovania a proporcionálneho vývinu národného hospodárstva, ale sám neurčuje konkrétne proporcie. Tieto proporcie sú dané úlohou, ktorú má splniť plánovitý rozvoj národného hospodárstva. J. Stalin v *Ekonomických problémoch socializmu v SSSR* hovorí, že táto úloha je obsiahnutá v základnom ekonomickom zákone socializmu a že plánovanie národného hospodárstva môže dosiahnuť kladné výsledky jedine pri zachovaní dvoch podmienok, ak totiž správne odráža požiadavky zákona plánovitého vývinu národného hospodárstva a ak sa vo všetkom prispôbuje požiadavkám základného ekonomického zákona socializmu. Je potrebné, aby sa plánovanie národného hospodárstva opieralo o dôkladnú znalosť objektívnych proporcií národného hospodárstva vychádzalo z požiadaviek základného ekonomického zákona socializmu.

Diskusia zdôraznila potrebu dôkladného teoretického skúmania a rozboru konkrétnych proporcií nášho národného hospodárstva. Takýto rozbor by pomohol aj našej praxi pri určovaní zmien v proporciách národného hospodárstva v perspektívnych plánoch.

*

Kolektív katedry vnútorného obchodu VŠE v Prahe pod vedením Dr. Jozefa Nikla, docenta tejto katedry, vypracoval referát *O opatreniach strany a vlády za účelom rozvoja ekonomiky ľudovodemokratickej ČSR s hľadiska pôsobenia zákona hodnoty*. V referáte sa súdruhovia zaoberali významom vytvorenia socialistickeho vnútorného obchodu a jeho plánovania, vývinom viazaného a voľného trhu v ČSR, opatreniami na úseku plánovania a tvorby cien, peňažnou reformou a zrušením viazaného trhu. Všetky tieto otázky boli spracované s hľadiska pôsobenia zákona hodnoty. Shromáždili bohatý faktický materiál, ktorý si zaslúži, aby bol dobre využitý na dôkladné teoretické osvetlenie pôsobenia zákona hodnoty v našom národnom hospodárstve.

Diskusia sa zaoberala viacerými konkrétnymi otázkami nášho národného hospodárstva s hľadiska pôsobenia zákona hodnoty, medziiným niektorými opatreniami vo výkupe poľnohospodárskych produktov, otázkami cenovej politiky, peňažnou reformou z r. 1945, tohoročnou peňažnou reformou, peňažným obehom, otázkami inflácie, cenovej intervencie, obratovej dane atď.

Diskusia svedčila o tom — ako to konštatoval vo svojom závere prof. Oliva — že sa naši teoretickí pracovníci ešte dosť nenaučili zaoberať sa faktickým materiálom, nevedia ho ešte vždy správne vyhodnocovať s hľadiska pôsobenia ekonomických zákonov socializmu. Pritom nevyhnutnosť správneho aplikovania ekonomickej

teórie na naše národné hospodárstvo vynikla aj z diskusných príspevkov súdruhov z praxe, ktorí poukázali na niektoré stránky využívania zákona hodnoty našou hospodárskou politikou, napr. pri uplatňovaní kontrolnej funkcie zákona hodnoty, pri regulovaní množstva peňazí v obehu a pod.

Rôznosť názorov sa ukázala pri otázke, či súhrn cien sa rovná súčtu hodnôt. Niektorí diskutéri obmedzovali platnosť tejto vety na skupinu II a tvrdili, že úhrnná suma hodnôt sa rovná úhrnnej sume cien spotrebného tovaru. Vylučovali z platnosti tejto poučky skupinu I, pretože tam nejde o výrobu tovarov. V diskusii poukázali súdruhovia na nesprávnosť tohto názoru. Rovnica „súčet cien sa rovná súčtu hodnôt“ platí len pre celé národné hospodárstvo, t. j. pre skupiny I a II spolu. Platí teda, že úhrn všetkých cien výrobkov oboch skupín sa má rovnať ich hodnote. Pre jednu oddelenú skupinu sa táto poučka nedá použiť, čo dokazuje aj tá skutočnosť, že pri určovaní cien spotrebného tovaru sa štát vedome odchyľuje od hodnoty, takže suma cien spotrebného tovaru je vyššia ako suma jeho hodnoty.

*

Dr. Imrich Rubík, vedúci katedry ekonomiky poľnohospodárstva na VŠE v Prahe pripravil referát *K otázke pozemkovej renty a nacionalizácie pôdy*. Obsahom referátu boli otázky absolútnej a diferenčnej renty v kapitalizme a pri socialistickom prebudovaní dediny a otázka nacionalizácie pôdy. V referáte bol shromaždený hojný faktický materiál, z ktorého vyvodil referent teoretické závery a nadhodil niektoré nové teoretické otázky, doteraz u nás neriešené. Zaoberal sa napr. otázkou dôchodku, ktorý plynie družstevníkom z titulu vlastníctva pôdy v JRD III. typu, otázkami diferenčnej renty v podmienkach roľníckej malovýroby a spôsobmi jej odčerpávania štátom, problematikou diferenčných dôchodkov v JRD III. a IV. typu, na štátnych majetkoch atď.

Teoretické závery referátu tvorily dobrý základ pre diskusiu, ktorá sa bohato rozvinula. Diskusia sa sústredila hlavne na otázky diferenčného dôchodku JRD, „absolútnej renty“ v JRD III. typu, nacionalizácie pôdy, určovania hodnoty poľnohospodárskej produkcie a tvorby cien poľnohospodárskych výrobkov.

Pri prediskutovaní otázky náhrady družstevníkom za užívanie pôdy v našich JRD III. typu vo výške 15% peňažného dôchodku družstva podľa stanov JRD sa názory shodly v tom, že tu nemožno hovoriť o absolútnej rente. Ide tu síce o bezpracný dôchodok, ale o bezpracný dôchodok zvláštneho typu, vyplývajúci z politiky pevného sväzku robotníckej triedy so stredným roľníkom. Absolútna renta predstavuje ekonomickú realizáciu monopolistického vlastníctva k pôde, tvorí časť nadhodnoty a pramení z vykorisťovania. To, že vlastníctvo k pôde u členov JRD III. typu formálne jestvuje, neznamená, že náhrada, vyplácaná družstevníkom z titulu vlastníctva k pôde, je absolútnou rentou. Táto náhrada nie je časťou nadhodnoty a nepramení z vykorisťovania, bolo by preto nesprávne hovoriť o nej ako o absolútnej rente.

Niektorí diskutéri poukazovali na to, že sa táto náhrada z titulu vlastníctva pôdy v JRD III. typu skoro nikde družstevníkom nevypláca, hoci ju stanov JRD pripúšťajú, a upozorňovali na to, že by táto prax mohla mať nepriaznivý vplyv na pomer stredných roľníkov k JRD.

V referáte Dr. Rubík navrhol, aby sa nepoužíval názov „diferenčná renta“ pre vyššie dôchodky JRD, ktoré vznikajú za výhodnejších výrobných podmienok pri

realizácii produkcie družstva za pevné ceny alebo na voľnom trhu. Renta je v podstate kapitalistickou kategóriou a predstavuje druh nadhodnoty, čo nemožno tvrdiť o spomenutých dôchodkoch JRD. Preto navrhol názov „diferenčný dôchodok“ alebo „diferenčný pozemkový dôchodok“, ktorý lepšie zodpovedá socialistickým výrobným vzťahom v JRD III. a IV. typu.

Diskusia ukázala, že otázka odčerpávania diferenčného dôchodku z družstiev štátom, resp. jeho využívania pre zlepšenie družstevnej výroby je dôležitá pre našu hospodársku politiku a že by bolo potrebné túto otázku zvlášť dôkladne teoreticky spracovať.

Diskutovalo sa podrobne o otázke tvorby cien poľnohospodárskej produkcie v súvislosti s jej hodnotou. V kapitalistickom systéme sú ceny poľnohospodárskych výrobkov určené hodnotou výrobkov, vyrobených na najhorších kapitalisticky obrábaných pozemkoch. Niektorí diskutéri sa prikláňali k názoru, že u nás sú ceny poľnohospodárskych produktov určované hodnotou výroby za priemerných výrobných podmienok, iní tvrdili, že je určená na základe najhorších výrobných podmienok. Diskusia nevedla k jednoznačnému záveru.

O pomere hodnôt a cien poľnohospodárskych výrobkov sa konštatovalo, že výkupné ceny sú pod hodnotou a že predstavujú zároveň daň, ktorou prispieva poľnohospodárstvo k celoštátnej akumulácii a tým k výstavbe celého národného hospodárstva. Nadkontingentné ceny sú určené nad hodnotou a ceny na roľníckom trhu sú zpravidla tiež nad hodnotou. Štát má možnosť vplývať na dôchodky poľnohospodárov nielen cenami, ale aj úpravou povinných dodávok, napr. môže určením nižšej dodávkovej povinnosti umožniť družstvám, aby realizovali väčšiu časť svojej produkcie za vyššie nadkontingentné alebo trhové ceny. Nemožno teda hovoriť o cenách poľnohospodárskych produktov oddelene od otázky kontingentov, lebo záleží na tom, koľko sa realizuje za výkupné ceny a koľko za vyššie ceny. Pri skúmaní cien poľnohospodárskych výrobkov neslobodno zabúdať ani na otázku roľníckej dane a poplatkov za práce vykonávané strojnotraktorovými stanicami, lebo túto daň a poplatky za práce STS môže štát využívať ako ekonomické páky pre regulovanie a zlepšovanie poľnohospodárskej výroby.

*

Prof. Felix O l i v a v referáte *O rozšírenej socialistickej reprodukcii* nastolil niektoré zaujímavé otázky rozšírenej socialistickej reprodukcie. Poukázal na anarchickosť kapitalistickej rozšírenej reprodukcie proti plánovitej socialistickej rozšírenej reprodukcii, na platnosť Marxových schém rozšírenej reprodukcie pre socialistickú rozšírenú reprodukciu, na používanie symbolov c , v a m , na význam dane z obratu pre zachovanie správnych hodnotových a vecných proporcií atď.

Teoretickým rozborom vzájomných vzťahov c , v a m , v skupine I a II pri rozšírenej socialistickej reprodukcii došiel k záveru, že pri správnych vecných proporciách vzniká hodnotová disproporcja medzi skupinami I a II. Analyzoval pritom tri hlavné príčiny, ktoré spôsobujú porušenie hodnotovej proporcie: pomalší vzrast počtu robotníkov v pomere k zvyšovaniu množstva výrobných prostriedkov, ďalej rýchlejší rast produktivity práce v I. skupine a konečne rast reálnych miezd robotníkov. Výslednicou pôsobenia týchto troch faktorov je vyššia hodnota skupiny I oproti skupine II, teda hodnotová disproporcja pri správnych vecných propor-

ciách. Dosiahnuť správnu hodnotovú proporciu medzi I a II možno tým, že sa určia v skupine I nižšie a v skupine II vyššie ceny, až sa nerovnica *hodnotových* veličín zmení na rovnicu *cenových* veličín.

Niektorí diskutéri nesúhlasili so závermi o hodnotovej disproporcii medzi skupinami I a II pri správnych vecných proporciách. Svoje tvrdenie podopierali tým, že k hodnotovej disproporcii môžeme dospieť len vtedy, ak dosadíme staré hodnoty. Keď dosadíme nové hodnoty, určené už na základe zvýšenej produktivity práce, je tu rovnica hodnoty v oboch skupinách a sú zachované proporcie vecné i hodnotové. Správne využívanie zákona plánovitého (proporcionálneho) vývinu národného hospodárstva vyžaduje, aby národohospodársky plán bral do úvahy vecné proporcie a je potom vecou správneho využitia zákona hodnoty pri určovaní miezd, cien a daní, aby sa dosiahly aj hodnotové proporcie.

Diskusia sa dotkla otázky obsahu a formy hodnoty v súvislosti s prácou J. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR*. Vyskytol sa názor, že základom pre vyjadrenie úhrnu hodnôt skupín I a II je len formálna hodnota, lebo v skupine I sa hodnota materiálne netvorí. Tento názor nebol v diskusii potvrdený.

Prof. Oliva vo svojom závere poukázal na to, že zákon hodnoty pôsobí aj v podnikoch skupiny I, kde sa vyrába netovar. Ak vezmeme štátne hospodárstvo ako celok, vidíme, že sa hodnota tvorí aj v skupine I. Vo výrobkoch tejto skupiny je stelesnené určité množstvo spoločenskej práce, ktorá sa nakoniec prejaví ako hodnota v poslednom stupni výroby, pri výrobe spotrebných predmetov.

Pre prax našej socialistickej výstavby je dôležitá otázka rýchlejšieho rastu skupiny I pred skupinou II. Nevyhnutnosť rýchlejšieho rastu skupiny I konštatoval Marx pre kapitalizmus a tento fakt platí aj pre socialistickú rozšírenú reprodukciu. Pre určenie tempa rastu výroby v našom národnom hospodárstve treba túto zásadu bezpodmienečne dodržať, aj keď sa v záujme rýchlejšieho rastu hmotnej a kultúrnej úrovne obyvateľstva zmenší rozdiel v tempe rozvoja skupiny I a II.

*

Dr. Štefan Heretik, vedúci katedry politickej ekonomie na VŠE v Bratislave, v referáte *Predmet politickej ekonomie a úsekových ekonomik* poukázal na nové momenty, ktoré priniesla práca J. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* do ekonomickej vedy a ktoré umožňujú hlbšie chápať charakter a predmet politickej ekonomie. Rozobral definíciu politickej ekonomie formulovanú J. V. Stalinom a upozornil, že z nej vyplýva, že výrobné vzťahy každej spoločnosti tvoria určitú súvislú sústavu, skladajúcu sa z rôznych navzájom súvisiacich prvkov. V referáte sa ďalej zaoberal dvoma stránkami spoločenskej výroby a dialektikou vývinu výrobných síl a výrobných vzťahov za socializmu. V súvislosti s otázkou všeobecných a špeciálnych zákonov a kategórií politickej ekonomie poukázal na to, že všeobecné zákony politickej ekonomie sú zároveň zákonmi historického materializmu, a preto sa tieto dve disciplíny na tomto úseku vzájomne dotýkajú a prelínajú. Podobne platí tento poznatok aj na ekonomicke kategórie, ktoré sú spoločné pre historický materializmus i pre politickú ekonomiu. Nakoniec sa v referáte zaoberal otázkou pomeru politickej ekonomie k hospodárskej politike a k úsekovým ekonomikám.

Diskusia sa najviac zaoberala otázkou predmetu úsekových ekonomik a vzťahom ekonomickej vedy k hospodárskej politike. Priebeh diskusie ukázal, že medzi našimi

ekonomami panujú mnohé protirečiaci si názory na tieto otázky. Viacerí diskutéri zaujali také stanovisko, že úsekové ekonomiky nie sú samostatnými vedeckými disciplínami, ale tvoria súčasť politickej ekonomie, pretože majú s politickou ekonomikou spoločný predmet — skúmanie výrobných vzťahov. Iní zas uznávali, že ekonomiky hlavných úsekov národného hospodárstva (priemysel, doprava, poľnohospodárstvo atď.) sú samostatné vedy, nie sú však samostatnými vedeckými disciplínami ekonomiky jednotlivých odvetví priemyslu, pretože pri nich nie sú kvalitatívne odlišnosti vo výrobných vzťahoch.

Väčšina diskutérov sa priklonila k názoru, že hlavnou, základnou vedeckou disciplínou ekonomickej vedy je politická ekonomia, a že popri nej existujú ďalšie ekonomicke vedecké disciplíny, ktoré vychádzajú z poučiek a zákonov politickej ekonomie a skúmajú konkrétny prejav zákonov politickej ekonomie v jednotkových odvetviach národného hospodárstva, resp. vlastné ekonomicke zákonitosti týchto odvetví. Niektorí diskutéri navrhovali deliť ekonomicke vedu na politickú ekonomiu, na všeobecnú ekonomiku (napr. ekonomiku práce, teóriu národohospodárskeho plánovania, náuku o financiách) a na úsekové (odvetvové) ekonomiky (napr. ekonomiku priemyslu, poľnohospodárstva atď.).

Za rozhodujúci fakt bolo uznané to, že došlo k rozčleneniu ekonomickej vedy na viac vedeckých disciplín na základe prehlbujúcej sa spoločenskej defby práce. Základom pre vytvorenie nových ekonomických vedeckých disciplín je kritérium spoločenskej praxe, ktorá vyžaduje, aby sa ekonomicke otázky na určitých úsekoch teoreticky rozpracovali. Tento proces pokračuje ďalej a podľa potrieb spoločenskej praxe sa bude ekonomicke veda ďalej diferencovať.

Otázka, či predmetom úsekových ekonomík sú konkrétne formy prejavu zákonov politickej ekonomie alebo zvláštne zákonitosti jednotlivých odvetví národného hospodárstva alebo odvetví priemyslu, ostala v diskusii otvorená.

Názory sa rôznili tiež v posudzovaní otázky vzťahu politickej ekonomie a úsekových ekonomík k hospodárskej politike. Proti tvrdeniu, že sa ekonomicke vedy vôbec nemajú zaoberať otázkami hospodárskej politiky, bol postavený názor, že sa to týka len politickej ekonomie, ale že predmetom skúmania úsekových ekonomík je hospodárska politika. V tomto videli niektorí delidlo medzi politickou ekonomikou a úsekovými ekonomikami.

Nakoniec prevládol názor, že odtrhovať ekonomicke vedu — včítane politickej ekonomie — od hospodárskej politiky je nemožné a že tí, ktorí považujú hospodársku politiku pre politickú ekonomiu za „zakázanú oblasť“ si nesprávne vysvetľujú slová J. V. Stalina v *Ekonomických problémoch socializmu v SSSR* o vzťahu politickej ekonomie k hospodárskej politike. Súdruh Stalin odlíšil sféru hospodárskej politiky od sféry politickej ekonomie a ukázal, že tieto dve sféry neslobodno miešať. Politická ekonomia ako veda skúma výrobné vzťahy, vysvetľuje ekonomicke zákony, ukazuje správny smer pre činnosť ľudí na dosiahnutie určitých ekonomických cieľov. Takto pôsobí ekonomicke veda aj na činnosť ľudí, zabezpečuje teoretické podklady pre správne využívanie ekonomických zákonov. Avšak len hospodárska politika určuje, čo sa konkrétne bude robiť, určuje proporcie národného hospodárstva, zabezpečuje plnenie národohospodárskych plánov. Ekonomicke veda a hospodárska politika sú dve rôzne oblasti, ktoré však úzko spolu súvisia a nemožno ich od seba izolovať.

V ďalších diskusiách o pomere politickej ekonomie k úsekovým ekonomikám a k hospodárskej politike bude ešte treba vyjasniť tieto otázky a prispieť tak k zdravému vývinu ekonomickej vedy.

*

V tejto stručnej zpráve o II. celoštátnom sústredení čs. ekonomov v Mariánskych Láznach nebolo možné podrobne rozobrať všetky otázky, prediskutované na sústredení. Bolo sa preto treba obmedziť na stručný informatívny prehľad, s upozorením na niektoré dôležitejšie otázky. Podrobné informácie bude možné získať z materiálov zo sústredenia, ktoré budú publikované. Na sústredení bola ustanovená redakčná rada, ktorá pripravuje publikovanie referátov a niektorých diskusných príspevkov.

Pri celkovom hodnotení tohoročného sústredenia ekonomov treba vyzdvihnúť zásluhu vedenia na vysokej úrovni tohto dôležitého podujatia. Prof. Oliva viedol diskusie s veľkým prehľadom a starostlivosťou. Jeho závery pri shŕňaní výsledkov diskusie k jednotlivým referátom pomohly vyjasniť mnohé sporné otázky. Aj pri takých problémoch, ktoré nemohla diskusia doriešiť, pomohol prof. Oliva tým, že správne vymedzil otvorené otázky, ktoré treba ďalej študovať a prediskutovať.

Ako nedostatok sústredenia sa ukázala tá skutočnosť, že pri veľkom počte referátov, ktoré sa dotýkali mnohých problémov, nemohly byť niektoré dôležité otázky pre nedostatok času dôkladne prediskutované a ostaly tak nedoriešené. Na druhej strane veľkým kladom sústredenia bolo, že diskusia bola živá a bojovná kritika, ktorá bola často hodne ostrá, bola prijímaná dobre, že sa vytvorilo dobré, súdružské prostredie pre otvorenú, ale vecnú výmenu názorov. Bolo by veľmi účelné pokračovať v takejto výmene názorov na stránkach našich ekonomických časopisov a rozpracovávať takto ďalej otázky, ktoré ostaly otvorené.

Keď porovnáme tohoročné sústredenie ekonomov so sústredením r. 1952, musíme konštatovať rozhodný pokrok tak v teoretickej úrovni, ako aj v tvorivom spôsobe diskusie. Naši ekonomovia sa oproti minulému roku naučili samostatnejšie stavať a riešiť problémy, i keď sa niektorí ešte nezbavili sklonu k scholastickosti a k abstraktne-teoretickému posudzovaniu otázok bez skúmania faktického materiálu; s týmito nedostatkami bola neraz spojená „citátománia“ a snaha o prílišnú originalitu. Zrejme boli pokroky v štúdiu klasikov a v osvojení si poznatkov sovietskej ekonomickej vedy, ale tiež nedostatky pri práci s faktami, pri aplikovaní teoretických poučiek na aktuálne otázky našej hospodárskej výstavby. Je veľkou zásluhou sústredenia, že umožnilo odhaliť a poznať aj slabiny na našom ekonomickom fronte, čo je prvým predpokladom ich rýchleho odstránenia.

II. sústredenie čs. ekonomov v Mariánskych Láznach je dôležitým medzníkom vo využívaní metódy tvorivej diskusie pre rozvoj našej ekonomickej vedy. Možno povedať, že na tomto sústredení mohli si naši ekonomovia po prvý raz uvedomiť a prakticky overiť správnosť poučky J. V. Stalina „... že nijaká veda sa nemôže rozvíjať a dosahovať úspechy bez boja názorov, bez slobodnej kritiky“.¹

¹ J. V. Stalin, *O marxizme v jazykovede*, Pravda, Bratislava 1951, 29.

RECENZIE

PAVEL PACH ZSIGMOND, K PROBLÉMOM PŔVODNEJ AKUMULÁCIE KAPITÁLU
V UHORSKU. Malá vedecká knižnica SAV

Kniha obsahuje štyri štúdie o procese pôvodnej akumulácie, v ktorých autor bez nároku na vyčerpanie témy — ako to sám uvádza — analyzuje zvláštnosti tohto procesu v XVII. a XVIII. storočí do roku 1848. O tzv. procese pôvodnej akumulácie píše Marx v I. sväzku Kapitálu ako o „historickom procese odlučovania výrobcov a výrobných prostriedkov, ktorý mení zčasti spoločenské existenčné a výrobné prostriedky na kapitál, zčasti bezprostredných výrobcov na námedzných robotníkov“. Články P. Pacha Zsigmonda sú príspevkom k poznaniu tohto procesu u nás.

Prvý článok *Majerské hospodárenie a vyvlastňovanie roľníkov v Uhorsku v XVII. storočí* bol publikovaný v historickom časopise Századok 3—4, 1952. V dôsledku vojnovnej konjunktúry v čase tureckých vojen prechádza šľachta k tovarovej výrobe; na to potrebuje rozšíriť pôdu, ktorá jej stojí úplne k dispozícii, t. j. pôdu alodiálnu, u nás organizovanú vo forme dobre známych majerov. Tento proces prebieha v XVI. a XVII. storočí. Autor ho dokladá konkrétnym historickým materiálom, usporiadaným podľa regionálneho hľadiska. Z oblasti bývalej Bratislavskej a Nitrianskej župy sú pozoruhodné údaje o majetkovom komplexe Thurzovcov (statok tematínsky, hlohovský, šintavský a bojnický). Thurzovci a po ich vymretí Eszterházyovci starostlivo dbajú o rozšírenie majerského hospodárenia a nevynechajú nijakú príležitosť rozširujú ho napr. zasievaním pustých polí a kopanic aj v čachtickej hradnej provincii. Podľa prameňa z r. 1641 zisťujeme na statkoch Františka Nádasdyho zasievanie pustých polí pre zemepána, zakladanie nových majerov atď. Úradný register spišského hradného panstva hovorí o „novom majeri“ už v rokoch 1564—65; pramene z konca XVII. storočia ukazujú podstatné rozšírenie pôvodného majera. Začiatkom XVIII. storočia nachádzame tu nový majer Jalšovce, o výmere 2000 gbelov. Podobný je vývoj aj na muránskom panstve alebo na východe Slovenska, kde napr. tzv. humenské pokyny (inštrukcie zemepána správcovi z r. 1623) ukladajú „vytŕcť zo všetkého peniaze“. Možno teda urobiť všeobecný záver, že ťažisko feudálneho hospodárenia prešlo z poddanských usadlostí na alóidium. Napriek tureckému pustošeniu a lúpeženiu cisárskych žoldnierov, napriek odporu roľníckych más, majerské hospodárenie sa neustále rozvíja.

Rozvoj tovarovej výroby v poľnohospodárstve má okrem toho za nepriamy dô-

sledok zvyšovanie roboty. Na bratislavskom panstve robota vzrástla zo 7 na 60 dní. Aby sa vyhli týmto novým ťarchám, roľníci vo zvýšenej miere utekajú z panskej pôdy a stávajú sa väčšinou tulákmi. Napriek všetkým brzdiacim okolnostiam prebieha a rozvíja sa proces pôvodnej akumulácie.

V druhej štúdii *Vyvlasťovanie roľníctva v Uhorsku ako dôsledok pôvodnej akumulácie pred r. 1848*, ktorú autor pôvodne uverejnil v časopise Századok r. 1948, pokračuje v rozbere „vývinového obdobia kapitálu“ až po jeho vyústenie v revolúciu 1848. Ako uvádza Marx, historickým predpokladom vzniku kapitalizmu je jednak nahromadenie určitej peňažnej sumy v rukách jednotlivcov a jednak jestvovanie robotníka, „slobodného“ v dvojakom smysle. Aj pôvodnú akumuláciu treba skúmať s týchto dvoch stránok. Kým v Anglicku oba tieto procesy súvisia s reformáciou, v Uhorsku vystupujú ako dôsledok protireformácie. Popri veľkých presunoch v držbe cirkevných pozemkov v prospech šľachty, vo vyhánaní a úteku sedliakov, vyskytujú sa bežne i prehmaty hospodárskych úradníkov, ktoré zvyšujú stupeň vykorisťovania. Aj v Uhorsku sa vytvárajú masy chudákov bez možnosti obživy. Okrem sedliakov, pozbavených pôdy, nachádzame medzi nimi aj vojakov likvidovaných plukov a hraničných hradov, ako aj stredných zemanov, ktorí stratili pôdu. Po vyhnaní Turkov a potlačení Rákocziho povstania nasleduje druhá etapa privlastňovania pôdy, hlavne v prospech rakúskej a labanskej šľachty. Noví majitelia stupňovali vykorisťovanie, preto na viacerých miestach Uhorska vznikajú v tom čase ozbrojené povstania sedliactva. Tak r. 1783 odoprely robotovať 4 dediny ružomerského panstva a na potlačenie tohto hnutia musely vrchnosti nasadiť vojsko.

V prvej polovici XIX. storočia vrcholí v Uhorsku proces pôvodnej akumulácie. V tomto období pozorujeme jednak veľký rozvoj výrobných síl, ktorý umožnil ešte viac rozšíriť alodiálne hospodárstvo, jednak veľký vzrast odbytu poľnohospodárskych výrobkov v spriemyselňujúcom sa Rakúsku i v ostatnej Európe, kde bola práve konjunktúra obilnín, neskôr vlny. Okrem toho aj urbaniálne predpisy, vydávané v tomto čase, upevňujú a napomáhajú alodizačný proces.

Osud bedárov, ktorí stratili svoju existenciu, nelíšil sa od osudu podobných bedárov v Anglicku a inde v Európe. Na viacerých miestach Uhorska sa zakladajú „domy práce“. Proti chudákovi, ktorí sa museli dať na zbojníctvo, usporadúvali sa priamo poľovačky.

Zvláštnosťou procesu pôvodnej akumulácie v Uhorsku bolo, že sa rozvíja pod nepriaznivým vplyvom rakúskej hospodárskej politiky, ktorú už Berzeviczy označil za koloniálnu. P. Pach Zsigmond sa zaoberá rakúskou koloniálnou politikou v tretej štúdii z r. 1949, nazvanej *Koloniálny systém ako prekážka pôvodnej akumulácie v Uhorsku*. Jedným z dôležitých činiteľov vytvárania kapitalistickej hospodárskej sústavy bol zahraničný obchod. Rakúska obchodná politika bola v smysle učenia Hörnigka, Bechera a Schrödera dôsledne merkantilistická. Rakúsky protekcionizmus išiel však na úkor Uhorska, ktoré sa takto stáva koloniálnym územím Rakúska. Aj tu vznikajú známe obchodné spoločnosti, ako Východná spoločnosť (Orientalische Compagnie), ktorá sa mala stať monopolnou spoločnosťou hlavne pre obchod s dobytkom, ktorý vtedy tvoril hlavný zdroj akumulácie obchodného kapitálu. Reálnym základom koloniálnej politiky bolo znovudobytie Uhorska a potom politika, smerujúca na zachovanie roztrieštenosti krajiny.

Osídľovanie Uhorska po vyhnaní Turkov má taktiež koloniálny charakter, pre-

javujúci sa hlavne v privilégiách novoosídlencov oproti starým obyvateľom. Aj vojenské a administratívne zriadenie krajiny bolo organizované v tomto smysle. Takto Uhorsko tvorilo dobrý trh pre výrobky mladého rakúskeho priemyslu a súčasne mu dodávalo lacné suroviny.

V 40-tych rokoch XVIII. storočia je koloniálny systém protekcionizmu už úplne rozvinutý; jeho jadro tvorila colná politika, ktorá na jednej strane znemožňovala dovoz mimorakúskych tovarov do Uhorska, na druhej strane zabezpečovala prísun lacných surovín do Rakúska. Okrem ochranných ciel bránila videnská vláda dovozu aj priamymi zákazmi.

Druhá časť úlohy, zabezpečiť rozvoj rakúskeho priemyslu, spočívala v ničení zárodkov uhorského priemyslu, ktorý sa už i tak pre feudálne pomery ťažko vyvíjal.

Systém štátnych dlhov je tiež súčasťou procesu pôvodnej akumulácie; r. 1803 bola založená predchodkyňa národnej banky, tzv. Banco del Giro. Štátne dlhy zatažovali Uhorsko väčšinou nepriamo, tým, že štátna pokladnica zaväzovala uhorské statky na krytie pôžičiek.

Aj vznik moderného daňového systému v Uhorsku súvisí s pôvodnou akumuláciou. V XVIII. storočí videnská vláda stále viac nalieha na zavedenie moderného daňového systému, súčasťou ktorého bola aj zdaniteľnosť šľachty. Daňový systém svojou štruktúrou napomáhal akumulácii peňažného kapitálu a urýchlil spoločenskú diferenciáciu na dedine.

Nové obdobie v hospodárskom vývoji Uhorska sa začína v 90. rokoch XVIII. storočia. Mešťania — obchodníci a hlavne šľachta, teraz už v mene mešťanstva, dožadujú sa slobody obchodu. Ústupky, ktoré si vymohli, boli len zdanlivé a dočasné. Všetky nové opatrenia, ako nové colné sadzobníky, daňové nariadenia a i. boli len pokračovaním starej hospodárskej politiky. Jej nástrojom bola aj devalvácia meny z r. 1811 a 1816.

Udalosti po r. 1840, keď videnská vláda považovala rakúsky priemysel už za dostatočne rozvitý, aby prešla k politike slobodného obchodu, znamenajú významný obrat v dejinách pôvodnej akumulácie v Uhorsku.

V poslednej štúdii *Podmienky kapitalistickej výroby v uhorskom poľnohospodárstve r. 1848*, uverejnenej v časopise *Társadalmi Szemle*, 1, 48, P. Pach Zsigmond sa zaoberá vývojom pôvodnej akumulácie v poľnohospodárstve v XVIII. storočí. V tomto storočí silne stúpol počet obyvateľov Uhorska. Kým r. 1720 bolo v Uhorsku 1 717 861 obyvateľov, r. 1787 sa už počet obyvateľov zväčšil na 6 467 829. Tomuto veľkému prírastku obyvateľstva nezodpovedal vzrast ornej pôdy. Stále väčší počet sedliakov sa preto dostáva do želiarskeho stavu. Tento proces podporovalo i rozširovanie alódiá, ktoré pod rôznymi zámenkami pokračovalo aj v XVIII. storočí. Videntská vláda sa stavala proti rozširovaniu panských pozemkov na úkor sedliakov, tentoraz z dôvodov ochrany daňového základu, zaisteného urbármí. Napriek tomu aj tesne pred rokom 1848 vidíme v Uhorsku ďalšie zaberanie pôdy, vydeľovanie pašienok atď. K rozvoju kapitalistického poľnohospodárstva chýbal kapitál, ktorý šľachta chcela získať jednak zakladaním úverových ústavov a jednak vyberaním „odškodného“ pri vykupovaní sa poddaných. Snaha odstrániť politiku Habsburgovcov, bola jeden z hlavných motívov revolúcie 1848.

Dejiny národného hospodárstva študujú predmet spoločný histórii i ekonomii, a preto pracujú metódami oboch vied. Štúdie Pacha Zsigmonda sú príkladom takejto práce.

Autor medzi časom spracoval problematiku načrtnutú v preložených štúdiách systematicky v knihe *Pôvodná akumulácia kapitálu v Uhorsku*. Preložené štúdie boli vlastne prípravnou prácou k tejto knihe, ktorá tematiku podáva vyčerpávajúco.

Preložené i dosiaľ nepreložené práce Pach Zsigmonda sú cennou pomôckou pre štúdium dejín národného hospodárstva Slovenska; svojimi závermi dávajú podnet k diskusii a k ďalšiemu rozpracovaniu nadhodených problémov.

L. Unčovský

K. A. PETROSIAN, SOVIETSKY SPÔSOB INDUSTRIALIZÁCIE

Nebývalé tempo rozvoja industrializácie našej krajiny začalo päťročným plánom, osnovateľom ktorého bol súdruh Klement G o t t w a l d.

Výstavba socializmu našej vlasti za uplynulé 4 roky Gottwaldovej päťročnice pokračovala práve tak úspešne ako rozvoj výrobných síl za súčasnej zmeny štruktúry priemyslu. Objem priemyselnej výroby dosiahol ku koncu minulého roku (1952) dvojnásobok úrovne predvojnového roku 1937.

Úspešne pokračovala aj socialistická industrializácia Slovenska. Objem priemyselnej výroby na Slovensku voči r. 1937 vzrástol v prvom štvrtroku tohto roku na štyri a pol násobok.

Tento mohutný vzrast priemyselnej výroby na Slovensku bol umožnený rozsiahlou výstavbou nových a rozširovaním a rekonštrukciou doterajších závodov.

Otázky socialistickej výstavby našej krajiny sú dôležité najmä dnes, keď stojíme pred úspešným dokončením prvej Gottwaldovej päťročnice, ktorá mala za cieľ prestavbu a výstavbu nášho národného hospodárstva a sme na prahu vytýčenia si ďalšieho cieľa pri budovaní socializmu v našej krajine.

A tu sa nám dostáva do rúk kniha K. A. Petrosjana *Sovietsky spôsob industrializácie* ako nevyčerpateľná studnica poučení o úspešnej industrializácii SSSR, ktoré sú platné a použiteľné pre všetky krajiny, budujúce socializmus.

Viac ako tridsaťročná cesta Sovietskeho sväzu je klasickým príkladom praktického uskutočňovania učenia marxizmu-leninizmu o výstavbe komunizmu. Všetky krajiny bez výnimky, ktoré vstúpia na cestu socializmu, budú opakovať v hlavných a základných črtách cestu, ktorú prekonal Sovietsky sväz, pretože je to jediná možná cesta prechodu ľudstva od kapitalizmu ku komunizmu. Preto skúsenosti SSSR sú nevyčerpateľnou pokladnicou pre národy, ktoré vstúpili na cestu budovania socializmu.

Všetkým ľudovodemokratickým krajinám, včítane našej krajiny, skytá sa možnosť využiť tieto dlhoročné skúsenosti stalinskej industrializácie, ktorá zaistila víťazstvo socializmu v SSSR a úspešný postup ku komunizmu.

Učenie o socialistickej industrializácii je veľmi závažnou časťou leninsko-stalinského učenia o výstavbe socializmu. Petrosjanova kniha je venovaná práve týmto dôležitým otázkam výstavby a autor v nej poukazuje na základné rozdiely medzi kapitalistickou a socialisticou industrializáciou. Uvádza, ako súdruh Stalin na podklade hlbkej analýzy ekonomických zákonov vývoja socialistickej spoločnosti vypracoval nový sovietsky spôsob industrializácie, zásadne odlišný od kapitalistického spôsobu.

Dokladá obsiahly číselný materiál o industrializácii SSSR, ktorá sa uberala cestou

rýchleho rozvoja najmä ťažkého priemyslu. Objasňuje hlavné zameranie jednotlivých päťročnic a uvádza výsledky splnenia vytýčených úloh.

Najväčším víťazstvom sovietskej industrializácie v prvej päťročnici bolo vytvorenie mohutného a technicky vyspelého strojárenského priemyslu ako základne technickej rekonštrukcie celého národného hospodárstva krajiny, takže v skutočnosti už v prvej päťročnici došlo k vytvoreniu a vybudovaniu základne socialistického hospodárstva SSSR.

Naproti tomu druhá päťročnica bola zameraná na dovŕšenie technickej rekonštrukcie národného hospodárstva, na ďalšie rozšírenie ťažkého priemyslu a strojárstva ako vedúceho odvetvia národného hospodárstva. Dovŕšenie technickej rekonštrukcie sa prejavilo v rýchlejšom raste ľahkého priemyslu, vyrábajúceho spotrebné predmety. Tempo rastu základných fondov ťažkého priemyslu predbiehalo aj v druhej päťročnici tempo rastu základných fondov ľahkého a ostatného priemyslu.

Zvláštnosť tretej päťročnice spočívala v mohutnom raste ťažkého priemyslu, v ďalšej mechanizácii, automatizácii, v elektrifikácii a chemizácii výroby. Splnením výstavby vzrástla celková priemyselná produkcia z 95,5 miliárd rubľov r. 1937 na 138,5 miliárd rubľov r. 1940, teda o 45 %.

Že sa mechanizácii venovala skutočne zvýšená pozornosť, svedčia čísla, ktoré uvádza Petrosjan o vzraste vybavenia robotníka výrobnými prostriedkami. V čase od r. 1929 do r. 1937 vzrástlo vybavenie jedného robotníka základnými výrobnými prostriedkami napríklad v uhoľnom priemysle 3,1-krát, v hutníctve železa 4-krát, v chémii 3,3-krát, v elektrárňach 2,2-krát.

Zvláštnu pozornosť venuje autor socialistickému rozmiesteniu priemyslu, čo je zvlášť poučné aj pre naše pomery, pričom zdôrazňuje zásadu rovnomerného rozmiestenia priemyslu, ktorá vylučuje ďalekú a protismernú dopravu, umožňuje najúplnejšie, komplexné využitie prírodných zdrojov a iných možností a súčasne vedie k racionálnym hospodárskym stykom medzi jednotlivými областami.

Samostatná stať je venovaná kádrom ako budovateľom socialistického priemyslu, riešeniu problémov, na ktoré sa narážalo v kádrovej politike, a rozoberá politiku a starostlivosť súdruha Stalina o výchovu kádrov, o rozvíjanie tvorivej iniciatívy pracujúcich a ich mohutného pracovného elánu, súťaženia, údernického a stachanovského hnutia.

Zdrojom industrializácie je venovaná celá jedna kapitola. Autor v nej rozvádza učenie súdruha Stalina o základných rozdieloch v zdrojoch socialistickej a kapitalistickej industrializácie a poukazuje na spôsoby a pramene industrializácie niektorých hlavných kapitalistických krajín, pričom svoje vývody dopĺňa číselným materiálom.

Anglická buržoázia nashromáždila obrovské kapitály neúprosným vykorisťovaním koloniálnych národov a lúpežou. Získané prostriedky slúžily potom pre rozvoj vlastného priemyslu.

Takýmito cestami a spôsobmi sa stalo Anglicko na začiatku XIX. storočia „dielňou sveta“. Shrabovalo zisky z obchodu, dopravy po mori, z pôžičiek, z daní a poplatkov kolónií a z lúpeží.

Ďalej autor rozoberá zdroje akumulácie USA, Nemecka a predrevolučného Ruska. Predchodcovia terajších magnátov USA, keď vstúpili na americké územie, odňali miestnemu obyvateľstvu pôdu, veľkú jeho časť vyhladili, ostatných premenili na

otrokov, ktorých vykorisťovali v doloch a na plantážach. Podobne ako Anglicko, aj USA rozširovaly svoje územie výbojmi.

Spojené štáty sa rýchle stávaly priemyselnou krajinou, takže na rozhraní XX. storočia predbehly už všetky imperialistické krajiny sveta.

Cárske Rusko získalo prostriedky pre industrializáciu inými cestami. Rusko poskytovalo zotročujúce koncesie a získavalo zotročujúce pôžičky v snahe dostať sa tak postupne na cestu industrializácie. Priemysel, ktorý bol vybudovaný na účet pôžičiek alebo koncesii, bol vlastne majetkom zahraničného kapitálu, ktorý prenikal hlboko do všetkých odvetví národného hospodárstva Ruska.

Cárska vláda potrebovala okrádať vysokými cenami potravín pracujúcich Ruska, keď chcela platiť vysokými cenami kov, uhlie a stroje zahraničným spoločnostiam, vlastniam banke a továrne na území Ruska.

Na týchto príkladoch získavania prostriedkov industrializácie odhaľuje autor charakter kapitalistického spôsobu industrializácie a charakter kapitalistických zdrojov industrializácie. Boly to vlastne koloniálne lúpeže, obchodné vojny, zahraničné pôžičky, nerovné obchodné dohody a hospodárske zotročenie koloniálnych národov, ktoré umožnily urýchliť proces kapitalistickej industrializácie.

Zásadne iný charakter má sovietsky spôsob industrializácie a celkom iný charakter majú aj zdroje industrializácie Sovietskeho sväzu v porovnaní s kapitalistickou industrializáciou a jej zdrojmi.

V SSSR a v krajinách so socialistickou hospodárskou sústavou možno využiť také zdroje akumulácie, ktoré kapitalizmus vôbec nepozná. Súdrh Stalin v tejto súvislosti povedal: „... naša krajina, na rozdiel od kapitalistických krajín, disponuje niektorými zvláštnymi zdrojmi akumulácie, ktoré postačia, aby sme obnovili a ďalej rozšírili priemysel“.¹

Podľa súdruha Stalina, hlavným zdrojom industrializácie je akumulácia vo vnútri hospodárstva SSSR, ktorá sa rozvíja podľa zákonov rozšírenej socialistickej reprodukcie.

Na rozšírenú socialistickú reprodukciu v prevažnej časti prispieva akumulácia národného priemyslu. Ďalším dôležitým zdrojom akumulácie je vnútorný a zahraničný obchod, doprava, banková sústava a nie malého významu sú aj úspory obyvateľstva a pôžičky.

Vnútropodnikovú akumuláciu treba však považovať za základný zdroj socialistickej akumulácie vôbec, a preto aj strana kladla vnútropodnikovej akumulácii rozhodujúci význam. Akumulácia podnikov SSSR neustále vzrastala a po vytýčení hlavnej línie priemyslu súdruhom Stalinom v r. 1927 a sústavným snižovaním vlastných nákladov priemyselnej produkcie dosiahlo sa to, že sa skoro všetky odvetvia ťažkého priemyslu staly rentabilné a nepotrebovaly už viacej štátne dotácie.

Tak sovietsky priemysel v období prvej, druhej a tretej päťročnice úspešne zvládol úlohu akumulácie prostriedkov pre vlastné rozšírenie.

V ďalšej celej stati je zaujímavá rozvedená úloha štátneho rozpočtu SSSR pri financovaní industrializácie krajiny, pričom autor poukazuje, že vnútropodniková akumulácia nemohla byť jediným zdrojom prostriedkov pre výstavbu priemyslu.

¹ J. V. Stalin, *Otázky leninizmu*, Bratislava 1951, 357.

Preto sovietska vláda využila aj iné dostatočné zdroje pre industrializáciu, ako sú dôchodky iných odvetví národného hospodárstva, ako poľnohospodárstva, dopravy, telekomunikácií, bánk, úverných ústavov, vnútorného a zahraničného obchodu a úspor obyvateľstva.

Štátny rozpočet SSSR slúži na to, aby tieto príjmy mobilizoval a rozdeľoval medzi jednotlivé odvetvia národného hospodárstva v súlade s generálnou líniou strany, t. j., aby rozpočet zaistil prvoradý rozvoj ťažkého priemyslu. Rozpočet Sovietskeho sväzu zostavovaný v tomto zameraní stal sa jednou z najdôležitejších hospodárskych pák štátu, pričom umožňuje aj plánovité riadenie národného hospodárstva.

Je prirodzené, že rozhodujúcim príjmom štátneho rozpočtu je socialistická akumulácia všetkých odvetví národného hospodárstva (priemyslu, poľnohospodárstva, dopravy, telekomunikácií, vnútorného a zahraničného obchodu) a plynie do štátneho rozpočtu vo forme dane z obratu a zisku. Pokiaľ podiel príjmov zo socialistického hospodárstva dosiahol v rozpočte SSSR v roku 1928/29 75,1%, r. 1938 dosiahol už 90,9% celkovej sumy príjmov.

Dôležitým zdrojom príjmov štátneho rozpočtu sú prostriedky poukazované obyvateľstvom, a to či vo forme povinných alebo dobrovoľných platieb, ako je daň z príjmov, príspevky na bytovú a kultúrnu výstavbu alebo dobrovoľné príspevky, ako hromadné pôžičky, vklady atď.

Veľkú úlohu vo financovaní národného hospodárstva krajiny, píše autor, mali hromadné pôžičky, ktorých emisia bola zahájená r. 1927.

Správne zdôrazňuje K. A. Petrosjan, čo je zvlášť zaujímavé pre obdobie našej výstavby, a na čo poukázal na X. sjazde KSS s. V. Široký, že otázku prostriedkov industrializácie nie je možné obmedziť len na štúdium zdrojov socialistickej akumulácie, ale práve tak je dôležitá aj otázka jej správneho využitia, t. j. predovšetkým racionálneho, obozretného a hospodárskeho využitia týchto zdrojov socialistickej akumulácie. Treba zdôrazniť, že hospodárnosť bola a ostáva faktorom urýchľujúcim proces socialistickej akumulácie, a preto sa hospodárnosť stala stálou metódou hospodárskeho riadenia a socialistickeho plánovania.

Zvláštna kapitola je venovaná tempu industrializácie SSSR a sociálno-ekonomickému základu rýchleho tempa výstavby. Autor uvádza, že práve rýchle tempo rozvoja priemyslu je jednou z hlavných zvláštností sovietskeho spôsobu industrializácie, čím sa zásadne odlišuje od industrializácie kapitalistických krajín. Súdrh Stalin prikladal rýchlemu tempu rozvoja a najmä prednostnému rozvoju výrobných prostriedkov veľký význam.

Tempo rozvoja priemyslu, resp. celého národného hospodárstva závisí od tempa akumulácie v národnom hospodárstve, takže je tu zákonitá súvislosť medzi tempom akumulácie a tempom industrializácie.

Ďalej autor rozvádza závislosť tempa akumulácie od hmotnej štruktúry spoločenského produktu a vysvetľuje, ako industrializácia vytvára nové podmienky rastu akumulácie a tým aj rastu predpokladov rýchlejšieho rozvoja národného hospodárstva.

Najdôležitejším činiteľom, ktorý urýchľuje tempo industrializácie SSSR, je vysoká produktivita práce, ktorá vzrástla na podklade nového socialistickeho pomeru sovietskych ľudí k práci.

Mimoriadne dôležitý význam pre urýchlenie tempa industrializácie malo ustálenie správnych proporcií v rozvoji jednotlivých odvetví národného hospodárstva. Podmien-

ký pre nepretržitú reprodukciu materiálnych zdrojov urýchlenu tempa industrializácie vytvorilo zvýšenie podielu priemyslu, vyrábajúceho výrobné prostriedky. Urýchlený rozvoj ťažkého priemyslu je teda podmienkou pre zaistenie trvalého a rýchleho tempa industrializácie.

Objem investícií v celom národnom hospodárstve SSSR vzrástol zo 4 miliárd rubľov r. 1928 na 18,4 miliárd rubľov r. 1933, teda viac ako päťnásobne. Tempo rastu investícií v priemysle prevyšovalo tempo rastu investícií v celom národnom hospodárstve, pričom v priemysle najrýchlejšie rástly investície do ťažkého priemyslu.

Základné fondy v SSSR sa zvýšili v každej päťročnici dvojnásobne, kým v USA v období ich najbúrlivejšieho rastu vykazovali prírastok pevného kapitálu od 23 do 45% za päť rokov.

Súhlasne s rastom základných fondov zväčšovala sa aj hrubá výroba priemyslu, ktorá za 20 rokov vzrástla v SSSR (od r. 1929 do r. 1949) viac ako 8,5-krát. Naproti tomu v tom istom období vzrástla priemyselná produkcia v USA o málo viac ako $1\frac{1}{2}$ -krát.

Pre upevňovanie sovietskeho štátu, jeho hospodárskej a vojenskej moci je rýchle tempo rozvoja národného hospodárstva základnou podmienkou. Rýchle tempo rozvoja ťažkého priemyslu je jednou z charakteristických črt sovietskeho spôsobu industrializácie. Nevyhnutnosť a možnosť rýchleho tempa industrializácie, hovorí Petrosjan, vyplýva zo zákonov rozvoja socialistickej spoločnosti. Umožňuje ho neustály rast akumulácie a spotreby.

Značná pozornosť je venovaná otázkam obnovovania základných fondov, a to najmä v ťažkom priemysle SSSR. Bohatým číselným materiálom autor dokazuje, že priemysel sovietskeho sväzu je najmodernejší a technicky najvyspelejší na celom svete, takže sa SSSR stal mohutnou priemyselnou veľmocou sveta. Čo do rozsahu produkcie stojí už dávno na prvom mieste v Európe a na druhom mieste na svete. Výrobnou technikou a tempom rozvoja predstihol však už všetky krajiny na svete.

V závere knihy sa autor zaoberá víťazstvom stalinskej politiky industrializácie SSSR a úlohami industrializácie pri riešení základných úloh SSSR v období prechodu od socializmu ku komunizmu.

To, o čom po stráročia snívali najlepší predstavitelia ľudstva, píše autor, je teraz pre sovietskych ľudí praktickou úlohou najbližšej budúcnosti, pretože vybudovanie komunizmu už nie je teoretickým problémom, je stelesnené v konkrétnom pláne, v konkrétnych úlohách a číslach a uskutočňuje sa každodennou prácou sovietskych ľudí.

Závažnosť Petrosjanovej práce pre nás je v tom, že okrem bohatého, poučného a zaujímavého číselného materiálu o rozvoji industrializácie SSSR, sú tu objasnené všetky zákonitosti tempa i proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva prvej krajiny socializmu na svete — Sovietskeho sväzu.

Petrosjanovu knihu pri jej vyjdení v Sovietskom sväze kritika prijala priaznivo, vytkli však autorovi niektoré menšie nedostatky, ako napr. to, že v knihe je niekoľko nesprávnych a nejasných formulácií a definícií, že úvod k prvej kapitole má nedostatočnú teoretickú úroveň a pod.

Z vážnejších nedostatkov kritika vyzdvihovala to, že autor nesprávne odôvodňuje príčiny koloniálnych lúpeží — ako zdroj kapitalistickej industrializácie. Za vážnu

chybu sa považovalo Petrosjanove tvrdenie, akoby prehlbenie rozporov medzi priemyslom a poľnohospodárstvom v buržoáznej spoločnosti vznikalo len následkom súkromného vlastníctva pôdy, ktoré prekáža použiť stroje v poľnohospodárstve v širšom meradle.

Ďalej sa mu vytýkalo, že neosvetlil proces socialistickej industrializácie so všetkých stránok, najmä nerozvedol úlohu socialistickej industrializácie pri základnej premene hospodárskeho a kultúrneho života národov SSSR, utláčaných v minulosti carizmom a ruským imperializmom. Dôležitosť tejto otázky spočíva v tom, že socialistickej industrializácie v jednotlivých republikách a oblastiach hrala rozhodujúcu úlohu v hospodárskom i kultúrnom rozvoji národov SSSR.

Vytýkané nedostatky, posudzujúc s nášho hľadiska štúdia industrializácie v socializme, nie sú také rozhodujúce a podstatné. Preto recenzovaná kniha bude slúžiť našim pracujúcim nielen pre jej bohatý číselný materiál, ale najmä ako nevyčerpateľná studnica poučení o skúsenostiach sovietskej industrializácie. Bude vhodným materiálom rovnako pre štúdium socialistickeho spôsobu a zdrojov industrializácie, ako bude pomocníkom pre našich pracujúcich vo výstavbe našej krajiny, budujúcej socializmus, pri ich každodennej práci na rozvoji nášho národného hospodárstva.

Bolo by len želateľné, keby bol autor venoval pozornosť aj industrializácii a rozvoju národného hospodárstva ľudovodemokratických krajín.

M. Janák

OBSAH

Ekonomického časopisu roč. V/1953.

ÚVODNÍKY:

Večne živé dielo J. V. Stalina — — — — —	1
Za Klementom Gottwaldom — — — — —	15
Úlohy ekonómov po X. sjazde Komunistickej strany Slovenska — — —	129
Za proporcionálny rozvoj národného hospodárstva, za ďalší zrast životnej úrovne pracujúcich — — — — —	277
Nový veľký rozmach sovietskeho poľnohospodárstva — — — — —	421

ČLÁNKY:

Ferianc J.: K otázkam skúmania hodnotových proporcií národ. hospodárstva	201
Heretik Š.: Predmet politickej ekonómie v svetle práce J. V. Stalina Ekonomické problémy socializmu v SSSR — — — — —	24
Hutník F.: Rozdeľovanie spoločenského produktu v jednotných roľníckych družstvách vyšších typov — — — — —	89
Hutník F.: Niektoré otázky kolektivizácie nášho poľnohospodárstva v diele K. Gottwalda — — — — —	428
Iša J.: Základní fondy a jejich využití v socialistickém průmyslu — — —	492
Mališ A.: Stalinská teória kolektivizácie a jej využitie pri výstavbe socialistického poľnohospodárstva u nás — — — — —	216
Plachtinský D.: Príspevok ku kritike Englišovej „Teórie hodnoty“ — — —	372
Rapoš P.: Stalinské učenie o socialistickej industrializácii — — — — —	161
Rapoš P.: Imperialistický charakter predmníchovskej Československej republiky	313
Rašková P.: Hospodárska situácia a triedne boje v rokoch vrcholenia hospodárskej krízy v ČSR (K IV. a V. sväzku Spisov K. Gottwalda) — — —	452
Rosa J.: Naše socialistické financie a druhá peňažná reforma — — —	285
Svetoš J.: Vývoj obyvateľstva na Slovensku za kapitalizmu a v ľudovej demokracii — — — — —	472
Turčan P.: Rozpad jediného svetového trhu a prehĺbenie všeobecnej krízy kapitalizmu po II. svetovej vojne — — — — —	45

PREKLADY:

Atlas Z.: O niektorých otázkach teórie sovietskych peňazí — — — —	346
Břumín I.: Učenie o nadhodnote — základ Marxovej ekonomickej teórie —	137

MATERIÁLY:

Martaus J.: Poznámky k mechanizácii nášho poľnohospodárstva — —	522
---	-----

DISKUSIA:

Heretik Š.: O predmete úsekových ekonomík — — — — —	396
Kočtúch H. D.: O otázke predmetu úsekových ekonomík — — — —	534
Sojka J.: K otázkam chozraščotu a chozraščotnej evidencie v stavebníctve —	111
Svetoň J.—Klas A.: Diskusia o teórii štatistiky v SSSR — — — —	245

Z VEDECKÉHO ŽIVOTA:

II. celoštátne sústredenie čs. ekonómov v Mariánskych Láznach — — —	549
---	-----

RECENZIE:

Hornová A.: Ekonomické poznámky na okraj knihy B. Partyka Technicko- hospodárske normy ako základ chozraščotu — — — — —	411
Janák M.: K Petrosjanovej knihe Sovietska metóda industrializácie — —	564
Laščiak A.: Nová sovietska učebnica ekonomickej štatistiky — — —	418
Unčovský L.: Pavel Pach Zsigmond, K problémom pôvodnej akumulácie kapitálu v Uhorsku — — — — —	562
Witt V.: Základné dielo dejín národného hospodárstva SSSR — — —	269

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Slovenskej akadémie vied

Ročník V. 1953

Vydalo v Bratislave v r. 1953

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor Dr. Štefan Heretik

Vytlačily Severoslovenské tlačiarne, n. p., závod Ružomberok

Cena kart. Kčs 9.—

